

# ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

Editor: prof. dr. R. Foustka

---

UNIVERSITA KARLOVA V PRAZE vydává

časopis: Acta Universitatis Carolinae

v sériích: Mathematica, Biologica, Geologica, Medica, Philosophica et Historica, Iuridica,  
Philologica

---

КАРЛОВ УНИВЕРСИТЕТ В ПРАГЕ издает

журнал: Acta Universitatis Carolinae

в сериях: Mathematica, Biologica, Geologica, Medica, Philosophica et Historica, Iuridica,  
Philologica

---

THE CAROLINE UNIVERSITY OF PRAGUE, CZECHOSLOVAKIA

announces the publication of

Acta Universitatis Carolinae

in series: Mathematica, Biologica, Geologica, Medica, Philosophica et Historica, Iuridica,  
Philologica



## O STÁTĚ PRÁVNÍM VÝZNAMU ÚNOROVÝCH UDÁLOSTÍ

(Únorové události z hlediska ústavního)

О ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОМ ЗНАЧЕНИИ ФЕВРАЛЬСКИХ СОБЫТИЙ

ZUR STAATSRECHTLICHEN BEDEUTUNG DER FEBRUAREREIGNISSE

BEDŘICH RATTINGER

## 1. K OTÁZCE LEGÁLNÍHO A ÚSTAVNÍHO PRŮBĚHU REVOLUCE

Účelem této práce je osvětlit podrobněji některé ústavní stránky únorových událostí. Již sám fakt, že v únoru 1948 byla základní otázka revoluce, otázka moci, rozhodnuta ústavní, demokratickou a parlamentní cestou, svědčí o důležitosti tohoto pohledu na průběh událostí.

Komunistická strana Československa usilovala o ústavní způsob konečného vyřešení otázky moci od května 1945, od osvobození republiky Sovětskou armádou a od nastolení lidově demokratického řádu. Postup strany v této pro revoluci rozhodné otázce souvisel s orientací strany využít co nejúplněji všech možností pokojného vývoje revoluce, jak to odpovídalo skutečnému poměru a rozestavení třídních sil uvnitř státu i mezinárodní situaci. Základní zkušenosti stále znovu ověřované v ostrých třídních bojích let 1945—1948 přesvědčivě dokázaly, že poměr třídních sil uvnitř Národní fronty i mimo ni umožňuje provádět hluboké revoluční přeměny starého společenského zřízení v zásadě legálními prostředky. Tyto zkušenosti dále dokázaly, že důsledné provádění národní a demokratické revoluce umožní uskutečnit řadu základních přeměn socialistické povahy jak v oblasti hospodářské, tak i politické, že tento postup povede k dalšímu oslabení a izolaci buržoazie a usnadní dělnické třídě dovršit v čele národa v našich podmínkách socialistický převrat pokojně a legálně. Avšak i když strana sledovala tuto hlavní linii, nepustila ani na okamžik ze zřetelě možnost i jiného vývoje událostí.

O možnosti provádět socialistickou revoluci nejen pokojným, ale i legálním a ústavním způsobem, uvažovali klasikové marxismu-leninismu v řadě svých prací a takovou možnost teoreticky nikdy nevyklučovali. Lenin několikrát zdůrazňoval, že Marx sobě — ani budoucím vůdcům socialistické revoluce — nesvazoval ruce, pokud jde o formy, metody a způsoby převratu, poněvadž velmi dobře věděl, jaká spousta nových problémů se pak vynoří, jak se během převratu často a pronikavě bude měnit celá situace.<sup>1)</sup>

Tak Engels např. ve své kritice Erfurtského programu ostře odmítal jakékoliv pokusy oportunistů namlouvat německé sociálně demokratické straně, že dnešní společnost vyrůstá do socialismu. Zesměšňoval teze oportunistů, kteří



za tehdejší situace v Německu nesprávně tvrdili, že všechny požadavky sociálně demokratické strany lze uskutečnit pokojnou cestou. Avšak Engels zároveň podtrhuje: „Lze si představit, že stará společnost může pokojně vyrůstat do nové v zemích, kde lidové zastoupení v sobě soustřeďuje všechnu moc, kde podle ústavy můžeme dělat, co chceme, jakmile zasebou máme většinu národa.“<sup>2)</sup>

I Lenin v řadě svých úvah o revoluci dovozoval v souvislosti se zjištěním, že v dějinách docházelo k pokojným a legálním revolucím, teoretickou i praktickou možnost takového průběhu socialistické revoluce.<sup>3)</sup> Zvláště důležitá se nám zdá jedna z těchto Leninových úvah, a to jak pro dobu, ve které byla napsána, tak i vzhledem k okolnostem s touto analýzou souvisejícími. Koncem září r. 1917 Lenin znovu dokazoval, že ve vzájemném poměru tříd v Rusku nastaly všechny podmínky pro novou, socialistickou revoluci. V této době došlo z iniciativy menševiků a eserů k svolání tzv. předparlamentu a k vážným rozporům uvnitř bolševické strany, totiž, zda účast strany na tomto předparlamentu je žádoucí a správná. Lenin se jednoznačně staví za bojkot předparlamentu, který charakterizuje jako bonapartistický podvod, jehož jediným posláním je napálit masy a odvrátit dělníky a rolníky od nové revoluce. Avšak i v této situaci uvažuje Lenin o teoretické možnosti legálního průběhu této nové, socialistické revoluce, i když, jak výslovně zdůrazňuje, ve vzájemném poměru tříd nastaly takové změny, že proletariát a chudé rolnictvo již nemůže do nové revoluce za sebou strhnout ani buržoazii, avšak ani vůdčí kruhy drobné buržoazie a majetnější vrstvy demokratické drobné buržoazie. Lenin v této souvislosti píše: „Změnil se vzájemný poměr tříd. V tom je podstata věci. Dnes už »na této a druhé straně barikády« stojí jiné třídy. To je dnes hlavní. V tom *a jedině* v tom je vědecký základ pro to, abychom mohli mluvit o nové revoluci, jež by mohla, uvažujeme-li čistě teoreticky, posuzujeme-li otázku abstraktně, proběhnout legálně, kdyby například Ústavodárné shromáždění nepřineslo většinu buržoazii, nýbrž dalo většinu stranám dělníků a chudých rolníků.“<sup>4)</sup> A Lenin se takřka v předvečer ozbrojeného povstání vrátil ve svém známém programovém článku „Úkoly revoluce“ k otázce možnosti pokojného, legálního vývoje revoluce, kterou ani v této chvíli nevyklučuje za předpokladu, že veškerou moc převzou sověty a že bude vytvořena nová vláda.

Z úvah klasiků jasně vyplývá, že otázka násilného nebo klidného i legálního průběhu revoluce nebyla z hlediska teoretického zásadní otázkou, že v jejich úvahách vše záviselo na objektivním vzájemném poměru tříd, jejich ekonomické a politické úloze mimo rámec zastupitelských orgánů i přímo v nich, na otázce vzájemného poměru mezi mimoparlamentními prostředky boje a prostředky parlamentními, na vnějších, mezinárodních podmínkách průběhu revoluce apod.

Bylo by ovšem teoreticky i prakticky zcela nesprávné ztotožňovat možnost pokojného a legálního průběhu socialistické revoluce jen s otázkou využití parlamentních cest.



Za prvé klidný průběh socialistického převratu se může uskutečnit i zcela jiným způsobem. Tak např. Leninovy „Dubnové teze“ i ostatní jeho úvahy v tomto směru se především soustředily na otázku pokojného, legálního přechodu moci výlučně na sověty a na vytvoření důsledně revoluční většiny v nich. K takovému pokojnému vítězství socialistické revoluce bez použití parlamentních cest došlo např. v roce 1919 v Maďarsku, kde buržoazní moc zcela ztroskotala za současného obrovského rozmachu a velké převahy revolučních sil dělnické třídy.<sup>5)</sup>

Za druhé jakýkoliv pokus redukovat možnost pokojného vývoje revoluce pouze na otázku využití parlamentu a většiny v něm znamená zaměnit formu instituce s její podstatou, nechápat, že jde o mocenskou třídní instituci, v níž vše je v podstatě určeno skutečným poměrem třídních sil v zemi a především silou jednoty, cílevědomosti a akceschopnosti demokratického hnutí mas, které všude v zemi, shora i zdola, vůči všem orgánům státu a nejen v parlamentě prosazují svou vůli.

Konečně je třeba vidět, že pokojný vývoj a průběh socialistické revoluce při využití dané ústavnosti a legality je velmi složitý proces. Tento proces probíhá, jak naše zkušenosti ukázaly a jak na to výslovně poukázal Klement Gottwald, za podmínek labilní rovnováhy bojujících sil, za podmínek, kdy otázka moci není definitivně rozřešena a kdy buržoazie má stále naději vše zvrátit doprava.<sup>6)</sup> Důležitou vnější stránkou této labilní rovnováhy v Československu do voleb v květnu 1946 bylo paritní složení Prozatímního národního shromáždění, vlády, národních výborů apod. Obdobně po volbách v r. 1946 složení Ústavodárného národního shromáždění i ostatních zastupitelských orgánů podle zásad poměrného zastoupení bylo znovu výrazem této rovnováhy, v níž se ovšem nyní věrněji zrcadlilo vedoucí postavení dělnické třídy a její komunistické strany v národě.

Za uvedených podmínek nejsou státní mocenské orgány zdola nahoru výlučně v rukou jedné třídy, nýbrž naopak základní rozpor a boj soupeřících sil o kontrolu těchto orgánů se projevuje jak uvnitř nich, tak i v jejich vzájemném vztahu a postavení. Tato složitost a rozpornost se nutně projevuje i v právním řádu, jeho ústavním základu a v jeho výkladu a tato stránka věci nabývá v důsledku legálního průběhu revoluce nemalé důležitosti.

Současně je třeba vidět, že snaha dělnické třídy hnát socialistickou revoluci pokojnými, legálními prostředky vpřed, a zejména je-li její úsilí v tomto směru úspěšné, nezbytně vede v různých skupinách buržoazie k odhodlání skoncovat s legalitou pro ni nevýhodnou, uchýlit se k nejrozmanitějším pokusům o kontra-revoluční zvrát a dovolávat se přitom navenek práva, demokracie a svobody.

Složitost a spletitost tohoto procesu se projevila i u nás v celém období od r. 1945 do r. 1948, i v okamžiku vyvrcholení boje o moc v únorových dnech, kdy se totiž obě bojující strany dovolávaly ústavnosti, demokratičnosti i parlamentu.



Pro komunistickou stranu byla otázka ústavnosti a parlamentních prostředků po celé toto období úzce spjata se širokým proudem demokratického hnutí mas. Jen síla a revoluční důslednost dělnické třídy, hájící své vymoženosti a lidově demokratický řád všemi prostředky, její odhodlání uskutečnit další socialistické přeměny, jen jednota převážné většiny pracujících umožnily, aby se ústavní předpisy a parlament staly nástrojem demokratického způsobu řešení krize na ústavním základě.

Ústavní, demokratický a parlamentní způsob řešení vzniklé hluboké politické krize byl přímo jedním ze základních požadavků, které strana vyzdvihla hned v prvních hodinách únorové krize a v celém jejím průběhu v řadě dokumentů.<sup>7)</sup> Současné tyto dokumenty usvědčují ty, kteří vládli krizi vyvolali, jako rozvrtníky usilující o reakční i protiústavní státní převrat. Lapidární a všemu lidu srozumitelná základní hesla strany získala nejširší vrstvy pracujícího lidu k obraně lidově demokratického řádu. Pevná jednota a síla lidu zajišťovala definitivní vyřešení otázky moci a umožnila, aby se tak stalo ústavní cestou.

K pochopení ústavních stránek průběhu únorové krize je třeba mít na paměti, že vrcholné řízení státního života bylo od konce října 1945 v lidově demokratickém Československu vykonáváno soustavou nejvyšších orgánů státu, která se svou formou a strukturou podobala nejvyšším orgánům v předmnichovské republice. Ústavní vztahy mezi Národním shromážděním, prezidentem republiky a vládou, jak o nich bude v dalším podrobněji hovořeno, byly v podstatě vztahy, které charakterizují parlamentní formu vlády.

Ovšem k znovuvytvoření těchto parlamentních institucí došlo, když v průběhu rozvíjející se národní a demokratické revoluce lidové masy vedené Komunistickou stranou Československa si již probíjely cestu k moci. To daly těmto institucím zcela nové třídní a politické rysy. Tyto nové rysy se projevívaly a spočívaly na takových rozhodujících faktorech, jako byla existence Národní fronty, ve které dělnické třídy a komunistické straně patřilo vedoucí postavení. Neméně významné bylo, že základem nově se tvořícího státního aparátu, o který se nejvyšší orgány státu opíraly, byly lidové zastupitelské orgány — národní výbory. A konečně rozsáhlá a významná účast pracujících na moci se opírala o takovou významnou základní ekonomickou skutečnost, jako bylo dalekosáhlé znárodnění.

Uvedené základní skutečnosti daly celému státnímu aparátu a jeho vrcholným orgánům nový lidový charakter a vytvořily současně uvnitř státu rozhodující podmínky pro možnost dalšího pokojného a legálního rozvoje socialistické revoluce. Od ustavení Prozatímního národního shromáždění v říjnu 1945 pokračoval další vývoj společenských přeměn v podstatě parlamentní cestou. Tento pokojný a legální vývoj revoluce je však třeba vidět v nerozlučné spojitosti s tím, že otázka moci zdaleka nebyla rozhodnuta ve prospěch dělnické třídy. Československá buržoazie se i nadále ve výrazné míře zejména i prostřed-



nictvím nekomunistických politických stran podílela na moci. Obzvláště se to projevovalo ve složení nejvyšších orgánů státu. V Ústavodárném národním shromáždění bylo zhruba 60 % mandátů v rukou nekomunistických politických stran, i když komunisté z voleb vyšli jako zdaleka nejsilnější politická strana a spolu se sociálními demokraty měli nadpoloviční většinu hlasů i poslaneckých míst. Silná byla i pozice nekomunistických stran ve vládě, kde komunisté přes své vedoucí postavení a velký vliv byli v menšině. Velký význam měla i sama osobnost presidenta republiky a jeho ústavní postavení. To vše spolu s nemalými zkušenostmi československých buržoazních politiků v podvázání mas zdánlivě demokratickými hesly vytvářelo na pohled příznivé podmínky pro provedení kontrarevolučního zvratu zejména i pomocí nejružnějších parlamentních manévru a vytvářením protikomunistických seskupení. Avšak parlamentní instituce, které v záměrech československé buržoazie a jejích zahraničních spojenců měly především sloužit k zastírání nedemokratického, protiústavního a podvrtného postupu reakčních sil, sloužily v únoru 1948 naopak dělnické třídě k úplnému nastolení její diktatury, jediné to důsledně demokratické vlády lidu.

Ústavní otázky hrály tedy v celém tomto období a zvláště i v Únoru v postupu obou bojujících táborů mimořádnou roli. Tyto složité otázky, jejich právní a politické stránky, vyžadují podrobnějšího rozboru. V dalším budeme postupovat tak, že si především všimneme ústavního postavení presidenta republiky, zejména jeho vztahu k vládě. Tyto otázky měly vzhledem k osobnosti presidenta republiky i vzhledem k mimořádně důležitému postavení vlády a vzhledem k taktice kontrarevoluce v Únoru klíčový význam.

V další části pak provedeme podrobnější rozbor postavení Ústavodárného národního shromáždění, zejména i otázky většiny, což se z hlediska parlamentního způsobu řešení únorové krize jeví jako otázka nejdůležitější.

V závěru si stručně všimneme některých momentů mezinárodního významu únorových událostí, a to právě v souvislosti s ústavní stránkou věci.

## 2. ÚSTAVNÍ POSTAVENÍ PRESIDENTA REPUBLIKY A VLÁDY A VÝZNAM TĚCHTO OTÁZEK Z HLEDISKA ÚNOROVÝCH UDÁLOSTÍ

K pochopení ústavního postavení presidenta republiky a vlády je třeba se stručně zmínit o tom, jak předpisy ústavní listiny z roku 1920 a dále ústavní zákony lidově demokratického státu vymezily postavení nejvyšších orgánů státu a jejich vzájemné vztahy.<sup>8)</sup> Na jedné straně zde bylo Národní shromáždění o jedné sněmovně, kterému ústava svěřila nejen zákonodárnou pravomoc, ale i volbu presidenta republiky a kontrolu vlády, která musela mít vždy důvěru parlamentu.<sup>9)</sup> Na druhé straně zde byla široká pravomoc presidenta republiky, jako např. jeho právo rozpouštět sněmovnu, jmenovat a propouštět vládu a jednotlivé její členy, zastupovat stát navenek, jeho vrchní velitelství branné moci apod.<sup>10)</sup>



Ústava však sepjala úřad prezidenta republiky a výkon jeho pravomoci co nejúžeji s vládou. Přímou charakterizovala oba orgány jako orgány moci vládní a výkonné a výrazně stanovila, že jakýkoliv prezidentův úkon moci vládní a výkonné potřebuje ke své platnosti spolupodpisu člena vlády.<sup>11)</sup> Postavení vlády bylo posíleno ještě tím, že ústava výslovně stanovila, že vláda jako sbor rozhoduje o všech věcech politické povahy,<sup>12)</sup> což zejména znamenalo z hlediska vztahu vlády k prezidentu republiky, že všechny ústavní akty prezidenta republiky, které mají základní význam pro zahraniční a vnitřní politiku státu, vyžadují souhlasu vlády, tj. její většiny. Pro vymezení vzájemného vztahu a kompetence obou těchto orgánů byl dále důležitý ten předpis ústavy, v němž se stanovilo, že veškerá moc vládní a výkonná přísluší vládě, kdežto prezidentu republiky jen potud, pokud ji ústavní předpisy a zákony prezidentu výslovně vyhrazení.<sup>13)</sup> Z ústavního postavení a působnosti obou těchto orgánů pak vyplynuly předpisy o ústavní odpovědnosti vlády za veškeré prezidentovy úkony i prezidentova ústavní neodpovědnost, které ještě více podtrhovaly ustanovení ústavy o účasti a kontrasignaci vlády na aktech prezidenta republiky.<sup>14)</sup> Vzájemný vztah prezidenta k vládě konečně charakterizovaly ty ústavní předpisy, které stanovily, že pokud není nový prezident zvolen, nebo je-li prezident zaneprázdněn nebo churav, takže nemůže vykonávat svůj úřad, přísluší výkon jeho funkcí vládě, která může pověřit svého předsedu jednotlivými úkony.<sup>15)</sup>

Avšak buržoazní politikové a vědci, zejména ti, kteří stáli blízko k Hradu, vykládali tato jasná ustanovení ústavy již v předmnichovské republice velmi libovolně. Jejich výklad směřoval zejména k tomu, aby úřad prezidenta republiky byl se souhlasem buržoazních politiků vykonáván nad a mimo rámec ústavy a bylo-li by třeba i proti jejímu výslovnému znění. Tak např. ustanovení o ústavní neodpovědnosti prezidenta republiky vysvětlovali tak, že účelem této instituce je, aby v republikánské demokracii, jak říkali, byl orgán, jehož úkolem je stát nad vlněním dočasných situací a přenášet vývoj veřejných věcí přes příležitostné krize. V této souvislosti označili úřad prezidenta republiky jako orgán stability, který by neměl být zasažen ve své vážnosti a pozici. Zcela v rozporu se zněním ústavy tvrdili, že ústavní listina činí prezidenta republiky velmi nezávislým a spojovali toto vymyšlené tvrzení s báchorkami o jeho nadstranickosti.<sup>16)</sup>

Vzhledem ke konkrétnímu průběhu únorové krize si všimneme v této souvislosti některých buržoazních pohledů na vztah prezidenta republiky k vládě. Z pravomoci prezidenta republiky jmenovat a propouštět vládu, resp. jednotlivé její členy, vyvozovali zcela v rozporu s literou ústavy tezi o široké ústavně právní odpovědnosti vlády vůči prezidentovi.<sup>17)</sup> Tento výklad byl, jak již řečeno, v rozporu se zněním ústavní listiny a samotná důvodová zpráva k ústavní listině již stejně dosti jasný text těchto ustanovení ještě vysvětlila tak, že pro existenci vlády je rozhodná důvěra sněmovny. I v případě, kdyby ministr pozbyl presi-



dentovy důvěry, — vysvětluje důvodová zpráva, — bude řešení tohoto konfliktu konec konců záviset na opoře, kterou ministr najde v Národním shromáždění.<sup>18)</sup> Bylo proto zcela neodůvodněné a nesmyslné např. tvrzení prof. Weyra, když psal: „Pro právní existenci vlády je jedině rozhodná vůle (a tudíž důvěra) pre-  
sidentova. Má-li president zásadně právo *svobodně* jmenovat a propouštět ministry, pak je o tolik politicky silnější nežli vláda, že je tato mu v nejvyšší míře politicky odpovědna. Totéž platí o poměru presidenta republiky k parlamentu, vzhledem k jeho právu rozpouštění jej.“<sup>19)</sup> Neméně zajímavé jsou úvahy těchto autorů o otázkách kontrasignace presidentových aktů vládou. Přes jasné znění ústavy, proti němuž nemohli nijak argumentovat, vykonstruovali o kontrasignaci těch aktů presidenta republiky, které souvisely s demisí vlády, zvláštní tezi pro případ, mělo-li by dojít v této otázce ke konfliktu mezi presidentem a vládou. Ve zmíněných úvahách jde o ten případ, kdyby president chtěl vynutit odstoupení vlády, která demisi nepodala a ani podat nemusela, protože v parlamentě nebyla poražena. V takovém případě, tvrdí ti autoři, předseda vlády prý by nemohl brzdit presidentův výkon propouštěcího práva a lze prý právem tvrdit, že by nebylo překážek, aby propouštěcí dekret pro starou vládu spolupodepsal nově jmenovaný předseda vlády. Dokonce tvrdili, že president si může opatřit kohokoliv, kdo převezme ústavní odpovědnost za jeho akty, změny vlády nevyjímaje. Těmto autorům vůbec nevadilo, že ve skutečnosti propouštěcí dekrety kontrasignoval vždy předseda odstupující vlády.<sup>20)</sup>

Nelze však nevidět, že všechny tyto a obdobné teze představovaly v arsenálu buržoazie i v minulosti důležitou součást jejího plánu pro případ, že by bylo třeba provést protiústavní státní převrat shora. Jak známo hrály takové úvahy nemalou roli v r. 1926 v souvislosti se snahou politiků stojících blízko Hradu, jako byli tehdy Beneš, Stránský, Bechyně, provést reakční převrat po vzoru „levého“ Pilsudského.<sup>21)</sup> Tyto úvahy hrály též jistou roli při jmenování úřednických vlád a Benešův protiústavní postup v době Mnichova znamenal realizaci takových a obdobných teorií, které vedly k nastolení fašistického režimu tzv. druhé republiky.

Po vzniku lidově demokratického státu nebylo pro československou buržoazii nic přirozenějšího, než že se ve všech svých restauračních záměrech a kontra-revolučních plánech orientovala především na úřad presidenta republiky a na osobu presidentovu. Právem soudila, že po všech hlubokých revolučních přeměnách za zcela nových mocenských podmínek je Beneš jediným ústavním činitelem, na kterého je možno se plně spolehnout. V presidentovi viděla velmi důležitou a z jejího hlediska přímo klíčovou mocenskou pozici, a to jak pro jeho důležité postavení ve státě, tak pro autoritu presidentského úřadu v masách, tak i pro autoritu presidentovy osoby zejména mezi početnými středními vrstvami.

Protože postavení presidenta republiky a vzájemné vztahy nejvyšších orgánů státu byly i v této době upraveny v zásadě na základě předpisů ústavní listiny



z roku 1920, vrátili se představitelé čs. buržoazie i za nových třídních a mocenských podmínek ke svým starým protiústavním koncepcím; nelze však říci, že by vymysleli něco nového.

Příznačné byly v tomto směru některé stati pravicových sociálních demokratů. Své názory na danou otázku projevíli v souvislosti s hodnocením staré ústavy a s přípravou nové např. Meissner, Peška atd. Záměrný, zcela nesprávný výklad ústavních předpisů vedl je k nesmyslnému prohlášení, že prezident republiky se stává rozhodčím zápasů mezi mocenskými složkami, aniž se sám těchto zápasů účastní. Názory zkreslující ústavní postavení prezidenta republiky a prozrazující záměry reakce, toužící po jakési presidentské diktatuře, našly svůj výraz v oficiálním národně socialistickém návrhu ústavy z ledna 1948. Zde se mimo jiné doslovně navrhuje, aby akty prezidenta republiky, kterými jmenuje nebo rozpouští vládu, nevyžadovaly spolupodpisu předsedy vlády. Dále se tam navrhuje, aby presidentovo veto proti zákonům Národního shromáždění nebylo vázáno na kontrasignaci vlády. Že tato ustanovení byla výslovně pojata do národně socialistického návrhu ústavy, svědčí o tom, že platné ústavní předpisy postrádaly vše, co by prezidenta činilo na vládě ústavně nezávislým.<sup>22)</sup> Touhu po presidentské diktatuře prozrazuje i bývalý Benešův kancléř Smutný, když se v roce 1957 vrací k líčení únorových událostí. Výslovně prohlašuje: „Benešova důsledná linie byla: ... držet se ústavy a parlamentních zvyklostí, zůstat arbitrem nad politickými stranami.“<sup>23)</sup>

Tyto nebezpečné teze zkreslující ústavní postavení a pravomoc prezidenta republiky se objevily dokonce v důvodových zprávách k vládním návrhům zákonů, a to především pro ochotu některých pracovníků v legislativě dát se plně do služeb buržoazie a Beneše. Tak např. v důvodové zprávě k návrhu ústavního zákona o Ústavodárném národním shromáždění (tento zákon ovšem v řadě ústavních otázek přinášel pokrokové prvky, jako např. zrušení dvoukomorové soustavy sněmovny, první ústavní zakotvení Slovenské národní rady, zrušení volebního soudu apod.) se s touto otázkou setkáváme zcela nečekaně v souvislosti s ustanovením o zrušení volebního soudu. Důvodová zpráva totiž po vysvětlení, že kompetence zrušeného volebního soudu přechází jednak na sněmovnu samu, jednak na Nejvyšší správní soud, z ničeho nic tvrdí, že pokud jde o kontrolu zákonného provedení voleb, je prý garantem ústavního postupu prezident republiky, v jehož moci podle § 31 ústavní listiny je rozpustit nově zvolené Národní shromáždění a tím přivodit nové volby. Věc je v důvodové zprávě podána tak, že právem vzbuzuje dojem, že rozpouštění Národního shromáždění je výlučným právem prezidenta republiky bez ohledu na otázku kontrasignace vládou atd. Ovšem zpráva ústavního výboru Prozatímního národního shromáždění v souvislosti s ustanoveními o pravomoci prezidenta republiky rozpouštět Ústavodárné národní shromáždění sice zcela opačně, ale zcela správně vysvětluje, že tato ustanovení nelze vykládat tak, že by se rozšiřovala presidentova pravomoc, která mu náleží podle ústavní listiny.<sup>24)</sup>



Tyto protiústavní koncepce a úvahy o postavení presidenta republiky měly v celé přípravě, která měla vést k reakčnímu státnímu převratu, mimořádný význam. Určovaly kontrarevoluční taktiku československé buržoazie v celém tomto období a projevíly se zvláště, když se ukázalo, že usnesení ústředního výboru Komunistické strany Československa z ledna 1947 získat většinu národa pro politiku Komunistické strany Československa se uskutečňuje, a to tak, jak bylo zamýšleno, že totiž tato většina se vytvářela na základě politiky aktivního boje proti reakci, za podmínek dalšího zatlačování buržoazie do defenzívy, za rychlejšího postupu na cestě k socialismu. Naděje buržoazie zastavit tento proud mizely, a bylo zřejmé, že její představitelé se orientují na reakční zvrát a chtějí tak předejít dalšímu pokojnému provádění socialistických přeměn i demokratickým a svobodným volbám, které se měly podle ústavních předpisů konat koncem května 1948.

Při přípravě na provedení tohoto zvratu se reakce soustředila zejména na brzdění práce vlády a parlamentu, na vytváření protikomunistických seskupení jak v parlamentě, tak i ve vládě, na vytváření latentní vládní krize, kterou hodlala v příhodném okamžiku přeměnit na krizi otevřenou.

V tomto postupu stále spoléhala na presidenta republiky, na Benešův protiústavní postup.

Nanejvýš průkazně dosvědčuje tyto záměry samotný plán a postup při vyvolání vládní krize, jak byl osnován štábem kontrarevoluce dne 16. února na poradě šesti čelných představitelů národně socialistické strany, dohodnut dne 17. února na poradě dvanácti ministrů národně socialistické, lidové a slovenské demokratické strany a dne 18. února sdělen Zenklem a Ripkou Benešovi, který tento plán schválil.<sup>25)</sup>

Šlo v podstatě o to, že rezignace menšiny ministrů měla být pro presidenta záminkou, aby Gottwaldovu vládu, která prý odchodem dvanácti ministrů tří stran ztratila základní podmínky své existence, odepřel uzнат. President by pak donutil k rezignaci celou vládu a jmenoval by vládu novou, ať již úřednickou anebo i za účasti komunistické strany, v každém případě však vládu, v níž mělo dojít k rozhodnému přesunu mocenských pozic.

Druhá verze tohoto plánu spočívala v tom, aby president nepřijal demisi dvanácti ministrů a donutil předsedu vlády, aby znovu přijal za členy vlády strůjce převratu. Tato verze — a s ní Beneš a jeho spojenci počítali v dalším průběhu únorových událostí — nebyla o nic méně nebezpečná, ba naopak. Strůjci převratu posílení presidentovou autoritou provedli by pak kontrarevoluční mocenský přesun uvnitř vlády, ač by se navenek na první pohled vše zdálo nezměněno.

Pak mělo být přikročeno k urychlenému rozpuštění Ústavodárného národního shromáždění před lhůtou, kterou ústavní zákon stanovil ke splnění jeho úkolů, a volby se měly zcela nedemokraticky uskutečnit za změněných mocenských podmínek v ovzduší protikomunistického teroru.



V případě odporu pokrokových sil bylo počítáno s funkcí presidenta republiky jako vrchního velitele branné moci a s použitím reakčních důstojníků i jiných ozbrojených kontrarevolučních organizací buržoazie.

Kontrarevoluční a protidemokratický, avšak i protiústavní charakter tohoto plánu a postupu reakce byl zcela zřejmý. Již svolání předsednictva Komunistické strany Československa ze dne 17. února, které upozornilo nejširší veřejnost na vážnost situace, poukázalo nejen na protidemokratické, ale i protiústavní záměry a postup představitelů buržoazie.<sup>26)</sup>

Tedy ústavní otázky byly důležitou stránkou všeho, co se v Únoru událo. „Na těchto ústavně právních podrobnostech, které se mohou dnes zdát přirozeně malichernými, které však v únorové krizi byly velmi důležité,“ píše J. Smutný, „byla založena taktika demokratických stran“ (tak nazývá Smutný představitele reakce). Avšak tato taktika, jak prohlašuje Smutný, bohužel nakonec posloužila jejich protivníkům.<sup>27)</sup>

V čem spočívaly tyto „ústavně právní podrobnosti“, které reakční představitelé i Beneš chtěli obejít protiústavním postupem a jejichž dodržování si však vynutil pracující lid a které nakonec sloužily dělnické třídě a komunistické straně jako nástroje ústavního způsobu řešení krize?

Především v tom, že rezignovala jen menšina členů vlády a podle platných ústavních předpisů i ústavních zvyklostí byla Gottwaldova vláda nadále ústavní vládou. Dále v tom, že prezident neměl žádného ústavního prostředku, aby donutil předsedu vlády a většinu vlády k podání demise nebo k tomu, aby na předsedovi vlády vynutil takové složení vlády, s kterým by předseda vlády nesouhlasil.

Dále v tom, že se vláda stále opírala o důvěru Národního shromáždění a že v Ústavodárném národním shromáždění nedošlo po celou dobu trvání krize ani k nejmenšímu pokusu navrhnout vyslovení nedůvěry vládě, ač ústava umožňovala, aby 100 poslanců takový návrh podalo písemně.

A konečně v tom, že prezident republiky byl v každém svém ústavním aktu, ať se již týkalo rozhodnutí otázky, zda přijmout nebo nepřijmout demisi 12 reakčních ministrů, ať již se to týkalo demise celé vlády nebo otázky jejího doplnění novými členy, vázán na souhlas a kontrasignaci předsedy vlády. A totéž samozřejmě platilo, i pokud se týkalo tak závažných otázek jako je rozpuštění parlamentu, vrchního velitelství branné moci apod.

Ignorovat tato ustanovení ústavy, v daném okamžiku rozhodná, snažit se je všemi prostředky obejít, vsadit vše na jednu kartu, že Beneš má možnost a moc přinutit Gottwalda k ústupu a k rezignaci vlády, a současně navenek se odvolávat na parlamentní demokracii a ústavu, na presidenta republiky apod., nepatřilo jen do výzbroje reakčních představitelů politických stran. Lze přímo tvrdit, že hlavním osnovatelem protiústavního postupu reakce a jejím zbrojnošem byl Beneš sám. Je jen ironií dějin, že Beneš byl nakonec lidem a postupem Komunistické strany Československa donucen podílet se proti svým původ-



ním záměrům na ústavním způsobu vyřešení krize proti svým druhům ve zbrani, proti československé buržoazii.

I Jaromír Smutný, který se snaží hájit Beneše v očích poražené reakce a jejích mezinárodních spojenců zejména tím, že vyzdvihuje ústavní stránku průběhu krize a ústavní meze presidentovy pravomoci, je nakonec nucen přiznat: „Prezident se ve svých výrocích ovšem také dopouštěl licencí ve věcech, v nichž mu ústava dávala menší právo, nežli na jaké by mohl někdo z jeho výroku usuzovat.“ Dodává-li Smutný k tomu, že Beneš však mluvil s lidmi, o nichž předpokládal, že mu rozumějí (a oni mu dobře rozuměli), nijak to neomlouvá Benešův protiústavní postup, právě naopak.<sup>28)</sup>

Nemožnost prosadit v únorových dnech kontrarevoluční cíle protistátního spiknutí protiústavními prostředky vedla nakonec Beneše a jeho spojence do nejpodivnější zauzlené situace. Znamenala, že buď Beneš přizná veřejně své reakční protilidové a protiústavní záměry a podá rezignaci, což však podle platných ústavních předpisů znamenalo přenechat veškerý výkon pravomoci presidenta republiky v rukou vlády a především předsedy vlády,<sup>29)</sup> nebo že prezident bude souhlasit s ústavním způsobem řešení vzniklé krize, přijme demisi 12 odstupujících reakčních ministrů a bude souhlasit s doplněním vlády na základě široké obrozené Národní fronty, jak to od prvního okamžiku krize jménem Komunistické strany Československa důrazně prosazoval Klement Gottwald. Obě tyto alternativy však znamenaly porážku, zbavení buržoazie podílu na moci a nelze v této souvislosti nevzpomenout starého lidového rčení „z deště pod okap“.

Byla zde ještě třetí možnost — nepodrobit se ústavnímu řešení, hnát věc na ostří nože a vyvolat občanskou válku, jak radili všichni ti Ripkové, Vilímové apod. K tomu však chyběly reakci všechny síly, i ty, s nimiž na počátku krize ještě počítala. V této situaci bylo i Benešovi zřejmé, že za politikou KSČ stojí veškerá síla a moc pracujícího lidu, že návrhy na doplnění Gottwaldovy vlády mají zajištěnu i většinu v Ústavodárném národním shromáždění a že nezbyvá nic jiného než se podrobit ústavnímu způsobu řešení krize.

### 3. ÚSTAVODÁRNÉ NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ

Všimněme si nyní dalšího vrcholného státního orgánu — Ústavodárného národního shromáždění. Máme-li na zřeteli ústavní stránku věci, zejména otázku vyřešení únorové krize ústavním, demokratickým a parlamentním způsobem, záleželo právě na sněmovně, aby se sama stala nástrojem lidových mas, nástrojem řešení krize ve prospěch dělnické třídy, aby konec konců pevná většina v Ústavodárném národním shromáždění toto řešení ústavně sankcionovala.

Chápat tuto otázku v její podstatě a nesklouznout přitom na úroveň argumentace, která podporuje parlamentní oportunismus a buržoazně demokratické předsudky, vyžaduje napřed aspoň velmi stručně vyjasnit některé otázky.



Především je v této souvislosti třeba znovu zdůraznit, že to nebyl parlament, který sloužil československé dělnické třídě a pracujícím masám, aby si prokrestily přístup k moci. Tuto věc vyřešilo vítězství lidových mas v národní a demokratické revoluci, vybojované v letech 1944—1945, v ozbrojeném národně osvobozeném boji, který byl neoddelitelnou součástí protifašistické válečné fronty vedené Sovětským svazem.

Vítězství v národní a demokratické revoluci zajistilo dělnické třídě ve spojení s ostatními masami pracujícího lidu od prvního okamžiku vzniku lidové demokratického Československa vedoucí podíl na moci, a to jak v oblasti politické, tak hospodářské. Tyto základní mocenské a třídní přeměny vtiskly všem státním institucím, všem státním orgánům včetně vrcholných, svou pečeť bez ohledu, zda v daném okamžiku kontrolovali ten nebo onen orgán zástupci buržoazie nebo dělnické třídy, zda v tom nebo onom okamžiku v zastupitelském nebo jiném sborovém orgánu, např. ve vládě, měli číselnou převahu zástupci Komunistické strany Československa nebo zástupci ostatních politických stran Národní fronty. Platilo to i pro vrcholný zastupitelský orgán, i když v Prozatímním národním shromáždění byla uplatněna zásada paritního zastoupení šesti politických stran Národní fronty, které tehdy existovaly. Platilo to i v Ústavodárném národním shromáždění, v němž při existenci osmi politických stran Národní fronty měly ostatní strany Národní fronty číselnou převahu, i když se Komunistická strana Československa z hlediska celostátního stala výrazně největší stranou a opírala se o důvěru více než 38 % voličů (v Čechách, které z hlediska politického, mocenského, třídního a ekonomického měly rozhodující význam, opírala se dokonce o 43,3 % voličů).<sup>30)</sup>

Tato základní stránka třídních a mocenských vztahů nám ovšem nesmí zakrýt skutečnosti, které z hlediska politického a mocenského boje obou hlavních bojujících tříd měly velmi důležitý význam:

1. Přes všechny základní mocenské a třídní přeměny, uskutečňované v lidové demokratické Československu, nebyla otázka „kdo z koho“, otázka moci, zdaleka ještě rozhodnuta.

2. Československá buržoazie se nadále podílela shora dolů ve významné míře na státní moci. Buržoazie se přitom opírala o své stále rozsáhlé ekonomické pozice, dále zejména o zámožnější střední vrstvy v městech a na venkově a o buržoazní inteligenci — v podmínkách Československa šlo o dosti početnou vrstvu — která byla zejména i v ideologickém boji pevnou oporou buržoazie mezi rolnictvem a ostatními vrstvami pracujících. Současně zaujímal příslušníci této vrstvy obyvatelstva v různých složkách státního aparátu i v některých masových organizacích početná a důležitá místa. Československá buržoazie, opírající se o tyto vrstvy, byla tedy nadále velmi vážnou třídní silou.

3. Mimořádný význam mělo postavení rolnictva a početných městských mezivrstev pracujícího lidu. I když proti minulosti nebyly již základní masy těchto tříd a vrstev v hlavních otázkách našeho života pod převládajícím vli-



vem buržoazie a nebyly proti socialistickým přeměnám, zdaleka se ještě nezotožňovaly se socialistickými cíli většiny dělnické třídy, jak je vyjadřovala politika Komunistické strany Československa.

4. Velká většina velmi početné československé dělnické třídy se orientovala na revoluční politiku Komunistické strany Československa a ztotožňovala se aktivně s jejími cíli. Vliv dělnické třídy mezi vesnickým obyvatelstvem značně vzrostl a Komunistická strana Československa se stala v českých krajích nejsilnější stranou i na venkově, v čemž se projevoval stále sílící svazek dělníků a rolníků. To straně umožnilo nejen pevně držet, ale též stále upevňovat a rozšiřovat mocenské pozice dobyté v revoluci. Ovšem politicky ještě dělnická třída sjednocena nebyla a část dělnictva byla ještě pod vlivem sociálně reformistických a nacionalistických předsudků.

Všechny uvedené faktory je třeba ještě hodnotit z hlediska rozdílných podmínek v českých zemích a na Slovensku, z hlediska důležitých pozic buržoazie na Slovensku i z hlediska rozporu české a slovenské buržoazie v národnostní otázce.

Všechny tyto mocenské a politické stránky zápasu s jejich velmi důležitými a neodlučitelnými ideologickými projevy máme na mysli, hovoříme-li o dalším rozvíjení revoluce a jejím přerůstání v revoluci socialistickou, ať již cestou pokojnou a legální, ať již cestou násilnou, což konec konců nezáviselo na vůli dělnické třídy a politiky Komunistické strany Československa, ale především na tom, zda ve svých restauračních záměrech nesáhne k násilí buržoazie.

Střetly se dvě silné politické armády a každá z nich se v boji snažila získat na svoji stranu spojence a zálohy. Dělnická třída a Komunistická strana Československa tím, že bojovaly shora dolů za základní společenské a rozhodující požadavky pracujících mas, za jednotný a společný postup lidu, za důsledné provádění politiky Národní fronty jakožto výrazu zájmů pracujících a politického bloku všech pokrokových sil českého a slovenského národa. Buržoazie tím, že vyzdvihovala dílčí zájmy, ať již skutečné nebo zdánlivé, zájmy jednotlivých skupin a vrstev obyvatelstva, přičemž se řídila i za nových podmínek svou starou moudrostí „rozděl a panuj“. Buržoazie se proto snažila Národní frontu stále oslabovat, přeměnit ji na pouhou koalici politických stran a ve výhodném okamžiku ji vůbec rozbít.

Existující státní moc, ve které patřilo dělnické třídě a ostatním pracujícím masám vedoucí místo, vyznačovala se současně jistými vážnými prvky labilit. To se nezbytně projevilo v i zahraniční politice státu, kde se političtí představitelé buržoazie stále snažili narušovat naše spojení se Sovětským svazem a usnadnit tak možnost zásahu imperialistických kruhů do našich vnitřních záležitostí.

Když došlo na základě nepřímých voleb k ustavení Prozatímního národního shromáždění a v roce 1946 na základě přímých voleb k ustavení Ústavodárného národního shromáždění, nabyly parlamentní instituce v tomto mocenském



zápasu značného významu. Staly se nástroji tohoto boje i samotným bojištěm, ve kterém však vše záleželo nikoliv na různých parlamentních kombinacích, jak o to usilovali představitelé buržoazie, nýbrž na jednotě dělnické třídy a pracujících mas, na jejich síle organizované prosazovat všude ve státě svoji vůli a zájmy.

Z toho, co bylo uvedeno, vyplývá, že sněmovna hrála v mocenském zápase významnou roli, nikoliv však v boji o přístup k moci — tento boj byl již vítězně vybojován, — ale v boji o udržení a upevnění moci pracujícího lidu, v boji za vytlačení buržoazie ze zbývajících mocenských pozic, v boji o definitivní rozhodnutí otázky moci.

Ovšem vítězství v tomto boji nelze rozhodnout a vybojovat pouhými parlamentními usneseními, i kdyby parlament schválil nejdůslednější revoluční program a zákony. Vše záleží na tom, aby provádění těchto aktů bylo pevně v rukou zástupců revolučních tříd. V tomto smyslu je třeba zvláště zdůraznit význam národních výborů jako orgánů nové lidové moci; Klement Gottwald o nich výstižně prohlásil, že na jejich dalším upevnění, rozvinutí, pozdvižení jejich autority záviselo nesmírně mnoho, skoro všechno.<sup>31)</sup> Neméně důležité bylo, že se strana opírala o jednotné revoluční odborové hnutí a že trvala na tom, aby pozemkovou reformu prováděly rolnické komise, tedy rolníci sami. Velký význam dále mělo, že strana po vítězných volbách v květnu 1946 podle ústavních zvyklostí trvala na tom, aby jejím představitelům bylo svěřeno jak vedení vlády, tak některá nejdůležitější ministerstva.

To vše lidovým masám usnadnilo a umožnilo rozhodnout mocenský zápas ve svůj prospěch. Vítězství v tomto boji vyžadovalo, aby komunistická strana jako vůdčí síla dělnické třídy a ostatních pracujících shromáždila kolem sebe pevnou většinu národa a dovedla vůli této většiny prosadit jak ve vládě, tak v Národním shromáždění, a i v těchto orgánech vytvořit kolem sebe pevnou většinu. Tuto politiku strana uskutečňovala, opírajíc se přitom důsledně o politiku Národní fronty, o důslednou spolupráci se všemi pokrokovými silami, zejména socialistickými.

\* \* \*

Všimněme si nyní některých ústavních momentů týkajících se Národního shromáždění, zejména těch, které z hlediska průběhu únorových událostí měly jistou důležitost.

Platné ústavní předpisy určily Ústavodárnému národnímu shromáždění postavení nejvyššího orgánu moci zákonodárné a orgánu majícího kontrolu nad činností vlády, aniž se však něco v dosavadním systému právních vztahů mezi nejvyššími orgány státu změnilo.<sup>32)</sup>

Došlo však ke zrušení dvoukomorové soustavy, což znamenalo, že v parlamentě nemohly být proti sobě uměle stavěny dvě komory. Kontrola voličů a jejich tlak na poslance a Národní shromáždění se tak mohly účinněji projevit.<sup>33)</sup>



Dále šlo o konstituantu, o ústavodárné shromáždění, kterému bylo ústavním zákonem výslovně uloženo vypracovat novou ústavu. Aby k vypracování nové ústavy skutečně došlo, bylo volební období sněmovny stanoveno na dva roky. Tato krátká lhůta — jinak platilo a platí u nás šestileté volební období — směřovala k tomu, aby došlo k uzákonění nové ústavy v době, kdy všechny základní objektivní a subjektivní, vnitřní a vnější faktory svědčily o tom, že revoluční vlna je nadále na vzestupu. Krátké volební období bylo jednou ze zábran proti pokusům buržoazních politiků jednání o ústavě protahovat a odkládat na dobu pro ně možná výhodnější. Přispělo též k tomu, aby bdělost pracujících a jejich požadavky mohly být i vůči Národnímu shromáždění důsledněji uplatněny. Strana dokonce proto původně doporučovala jen jednoroční volební období Ústavodárného národního shromáždění.<sup>34)</sup>

Dále byly odstraněny jakékoliv orgány soudní kontroly nad sněmovnou. Kontrola ústavního soudu zanikla fakticky již tím, že k jeho jmenování od r. 1930 již nedošlo. Volební soud byl zrušen ústavním zákonem. Jeho zrušení mělo jednak všeobecný demokratický význam, jednak znamenalo, že reakční představitelé ostatních politických stran nemohli různými pletichami zakročovovat proti pokrokovým poslancům vlastních stran, jak to činili v předmnichovské republice.<sup>35)</sup>

Zvláště důležité byly demokratické zásady volebních předpisů, na jejichž základě bylo Ústavodárné národní shromáždění zvoleno. Tyto předpisy zachovaly všechny dosavadní formálně demokratické principy volebního práva, zásady všeobecného, rovného, přímého volebního práva a tajného hlasování a zásady poměrného zastoupení. Současně rozšířily snížením věkové hranice aktivního a pasivního volebního práva okruh voličů o velký počet mládeže, zakotvily volební právo příslušníků armády a Sboru národní bezpečnosti a umožnily voličům též účast na volbách mimo bydliště. Volební předpisy dále vylučovaly z aktivního a pasivního volebního práva nejaktivnější kolaborantské kruhy buržoazie a odstranily všechny momenty volební geometrie dřívějších volebních řádů, které výrazně zvýhodňovaly volební obvody, ve kterých velká část voličstva pocházela z řad buržoazie a zámožnějších středních vrstev. Demokratické zásady volebních předpisů, zbaveny všech těchto omezení a naopak do jisté míry omezující buržoazii, mohly se nyní na základě změněných třídních a mocenských podmínek plně projevit k prospěchu dělnické třídy a pracujících a jejich komunistické strany, protože možnosti nátlaku buržoazie na voliče a obvyklý monopol jejích politických stran na všechny prostředky volební agitace byly již značně omezeny.<sup>36)</sup>

Uvedené pokrokové ústavní prvky neměly pochopitelně z hlediska boje o moc rozhodující význam, byly spíše symptomem a náznakem hlubokých mocenských přeměn než jejich skutečným výrazem.

Jaký byl vztah buržoazních politiků a jejich ústavních teoretiků k tomuto nejvyššímu zastupitelskému orgánu? Na jedné straně vyzdvihovali sněmovnu



nad Národní frontu a vládu, ovšem nikdy ne nad presidenta. Hovořili o nezávislosti sněmovny a poslanců, pokoušeli se nesčetněkrát postavit parlament do opozice proti vládě, jakoby parlament byl složen z jiné látky než vláda, jak to výstižně charakterizoval Klement Gottwald.<sup>37)</sup> Všechno toto úsilí směřovalo k zneužívání parlamentu, k sabotáži vládního programu jednomyslně schváleného sněmovnou; zejména některé sněmovní výbory, ve kterých převládlo reakční seskupení poslanců ostatních stran Národní fronty, hrály v tomto směru neblahou úlohu.

To je však jedna stránka věci. Obhájci buržoazní parlamentní demokracie, kteří se vždy snažili líčit věc tak, jakoby parlament byl jakousi dokonalou demokratickou institucí, ve skutečnosti odmítali nejen vše nové a lidové, co se již v parlamentě projevilo, ale i řadu formálně demokratických prvků, když se ukázalo, že v dané situaci nejsou pro buržoazii výhodné.

Je příznačné, že v takovém názoru byli zajedno všichni ústavní experti od lidovce Weyra až k pravicovým sociálním demokratům Meissnerovi a Peškovi, i když pochopitelně v podrobnostech se jejich názory lišily. Jejich protidemokratické názory, a to i z hlediska formálně demokratického, projevíly se zřetelně v návrzích na postavení parlamentu v nové ústavě.

Skoro všichni doporučovali znovu zřídit druhou komoru, ať již v té či oné formě. Zvláště příznačný v tomto směru byl návrh pravicového sociálního demokrata Meissnera zřídit zvláštní sbor právníků, stojících mimo zákonodárný sbor, a jmenovaný presidentem republiky. Tomuto sboru mělo být vyhrazeno posuzovat zákony Národního shromáždění prý jen z hlediska čistě právnických otázek, pro něž prý občanstvo nemá valného pochopení. Tento návrh byl přímo klasickým vzorem i formálně protidemokratického postoje autora. Kautely, které doporučoval, aby si tento sbor nepřisvojoval politickou pravomoc, byly směšné.<sup>38)</sup>

Všichni tito autoři samozřejmě požadovali znovu zřídit ústavní soud, který českoslovenští buržoazní politikové zrušili fakticky již v roce 1930, protože se za tehdejších politických a mocenských podmínek k ničemu nehodil. Nyní doporučovali tuto instituci nejen obnovit, ale její pravomoc ještě značně rozšířit. Jmenování jeho členů ponechali samozřejmě nadále v rukou presidenta republiky. Zvláštní důraz kladli na rozšíření pravomoci ústavního soudu v otázkách kontroly zákonodárství a dokonce navrhli dát mu pravomoc rozhodovat s konečnou platností o otázkách zřizování a zániku politických stran i o ztrátě mandátů, vystoupí-li poslanec ze své strany.<sup>39)</sup>

Je zřejmé, že tito autoři zejména odmítali všechny demokratické návrhy na odpovědnost poslanců lidu, na právo voličů poslance kontrolovat a případně je i odvolat. Prohlašovali, že tuto zásadu nelze uskutečnit a že není ani žádoucí.

Z toho, co bylo uvedeno, je zřejmé, že halasně vyhlášená parlamentní demokracie byla i v buržoazně demokratickém pojetí těchto autorů i z hlediska formální demokracie velmi omezena, o jejím protilidovém charakteru ani ne-



mluvě. Na druhé straně však ve všech těchto návrzích byla vidět zřejmá snaha všestranně posílit pozici prezidenta republiky na úkor demokratických institucí, zejména i parlamentu a vlády, protože v dané situaci byla instituce tzv. silného prezidenta nejvyšší politickou a ústavní moudrostí československé buržoazie.

Všimněme si nyní otázky, která z hlediska ústavního řešení únorové krize byla zvláště důležitá, tj. otázky většiny. Budiž výslovně zdůrazněno, že máme na mysli zejména i formální stránku věci, protože z hlediska ústavy má tato stránka věci základní význam.

Přes všechna opačná tvrzení utečeneckých autorů je třeba vidět, že volby do Ústavodárného národního shromáždění přinesly i formální těsnou většinou obou socialistických stran. Od tohoto okamžiku reálné nebezpečí pevné pokrokové většiny v parlamentě strašilo reakční politiky, kteří vynaložili nemalé úsilí, aby zejména za pomoci pravicových sociálních demokratů tomuto nebezpečí čelili.

Tyto obavy z pokrokové většiny i v parlamentě našly u různých buržoazních autorů i jakýsi teoretický výraz. Ústavní experti národních socialistů a pravicových sociálních demokratů „objevili“ nový problém demokracií, totiž tzv. ústavní ochranu menšiny ve sněmovně. Přímo navrhli, aby práva menšiny v parlamentě byla v ústavě široce zakotvena. Meissner např. navrhoval, aby menšině ve sněmovně bylo poskytnuto právo odvolat se k jinému ústavnímu činiteli, a to k prezidentu republiky. Prezident republiky by na základě takového návrhu mohl použít proti zákonům usneseným parlamentní většinou práva veta. Meissner současně odmítal myšlenku, aby menšina měla právo odvolat se k lidu, protože, jak prohlašuje, referendum je zařízením velmi choulostivým a každé hlasování lidu vzrušuje politickou hladinu. Proto lze tohoto prostředku použít jen v míře nejnutnější.<sup>40)</sup>

Kubešův oficiální národně socialistický návrh ústavy z ledna 1948 dokonce doporučoval, aby jedna pětina členů Národního shromáždění měla právo podat o zákonech usnesených Národním shromážděním stížnost ústavnímu soudu.<sup>41)</sup>

Jak vidno, buržoazní ústavní experti se obávali pokrokové většiny v parlamentě nejen v přítomnosti, ale zejména i do budoucna, a všemi prostředky se snažili této stále hrozící většině, která by skutečně reprezentovala většinu lidu, čelit.

Stanovisko Komunistické strany Československa k otázkám většiny bylo zcela jiné. Strana byla pevně rozhodnuta zcela využít možnosti pokojného rozvíjení socialistické revoluce, této v historii neobvyčejně vzácné, výjimečné a neobvyčejně cenné možnosti, řečeno Leninovými slovy.<sup>42)</sup>

V této souvislosti hrála otázka většiny ve faktickém, ale i ve formálním smyslu nemalou roli. Pro posouzení této otázky má důležitý význam zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa koncem května 1946, a to



referát a závěrečné slovo Klementa Gottwalda. Po zevrubném rozboru volebních výsledků i otázek sestavy nové vlády, jejího programu, nové ústavy a postupu protivníků dospěl Klement Gottwald k závěru, že v dané situaci je rozhodující získat většinu národa pro politiku strany. Výslovně zdůraznil, že „naše strana nejen fakticky, nýbrž i formálně půjde kupředu, abychom při příštích volbách měli už absolutní většinu, abychom prádlo mohli už vyprat načisto“.<sup>43)</sup>

Heslo získání většiny národa pro politiku strany vystupovalo mimořádně do popředí po lednovém zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa v r. 1947. Vyzdvihnutí tohoto hesla nutno vidět v těsné souvislosti se zákonitou snahou reakčních společenských sil převrátit dosavadní vývoj a znovu dobýt svého výsadního postavení. Heslo získat většinu pojímala strana jako svůj hlavní úkol, který bude uskutečňovat v průběhu stále se zostrujících třídních zápasů. Na zmíněném zasedání řekl Klement Gottwald v této souvislosti v závěru: „Ještě ke konci o otázce získání většiny národa pro naši stranu a pro naši politiku. Dali jsme se na cestu, kterou jdeme, tj. na cestu pokojného přechodu k socialismu. Získání většiny národa pro naši stranu je na této cestě jednou z velmi vážných etap a mezníků. Již tu bylo řečeno, že musíme jít za tím získat národ pro naši stranu v každodenním zápase o zájmy národa, až by se to nakonec projevilo ve volbách. Jsem přesvědčen, že jak ústřední výbor, tak i celá strana budou tuto věc chápat, jak je skutečně myšlena.“<sup>44)</sup>

Z uvedeného vyplývá, že heslo strany získat většinu národa bylo aktivním bojovým heslem. Zejména nemělo nic společného s oportunistickým sociálně demokratickým pojetím, které pracující odkazovalo s jejich požadavky až na volební výsledky, až bude získáno oněch známých 51 % ve volbách. Heslo strany získat většinu vedlo naopak pracující k okamžitému prosazování a provádění svých požadavků. Vyjadřovalo současně odhodlání strany pevně setrvat ve vládních pozicích, jak to zcela odpovídalo volebnímu vítězství strany v r. 1946, všestranně posílit revoluční proud i shora, zneškodnit všechny pokusy politických partnerů o protikomunistické seskupení, zejména ve vládě a v parlamentě. Právě tento zápas o vytvoření bojové jednoty pracujících kolem strany byl současně cestou a zárukou získání i formální většiny ve volbách.

Všimněme si nyní otázky většiny v Národním shromáždění před únorovými událostmi. Jak známo, Národní shromáždění hlasovalo v zásadě o všech svých usneseních, ať se již týkala zákonů, mezinárodních smluv, rozpočtů, důvěry vládě apod., v plenárních schůzích jednomyslně. Tak všechny v zásadě pokrokové zákony, které v různých směrech byly ostře zaměřeny proti buržoazii (stačí např. jen vzpomenout zákona o milionářské dávce, zákona o stíhání černého obchodu apod.), byly po jistých kompromisech přes všechny opoziční řeči reakčních poslanců schváleny i hlasy těchto reakčních poslanců. To vše svědčí, jak sněmovna jednala pod tlakem všech prostředků mimoparlamentního boje, pod tlakem většiny pracujícího lidu, a dosvědčuje i to, jak se reakce



musela všestranně snažit své protilidové záměry zakrývat. Tato kladná stránka nemůže však zastrít skutečnost, že v různých výborech Národního shromáždění — tak říkajíc za zavřenými dveřmi, které ovšem naše strana vždy dokořán otevřela, aby se pracující mohli do toho podívat i vměšovat — podařilo se v důsledku různých protivládních a protikomunistických seskupení zabránit, aby příslušný návrh byl vůbec předložen plénu Národního shromáždění.<sup>45)</sup>

Z toho, co bylo uvedeno, je zřejmé, že jednota hlasování v plenárních schůzích nebyla věcí definitivní a právem vznikla otázka, jak by dopadlo hlasování Národního shromáždění, kdyby šlo o hlasování o nejzávažnějších sporných politických otázkách za mimořádných okolností. K takovému kritickému hlasování však před Únorem nedošlo. Ovšem došlo v plénu Prozatímního národního shromáždění a Ústavodárného národního shromáždění třikrát k bojovnému hlasování o politických otázkách v daném okamžiku vážných. Prvé hlasování se týkalo otázky tzv. prázdných lístků před volbami v r. 1946. Druhé hlasování se týkalo volby dočasného předsedy Ústavodárného národního shromáždění v červnu 1946, za kterého strana kandidovala soudruha Zápotockého. Toto hlasování souviselo s vážnými překážkami, které kladli reakční představitelé národně socialistické strany sestavování vlády za předsednictví Klementa Gottwalda a Budovatelskému programu. Třetí hlasování v prosinci 1947 se týkalo vydání poslanců Bugára a Kempného, generálních tajemníků slovenské demokratické strany, k trestnímu stíhání pro zločin velezrady v souvislosti s odhalením protistátního spiknutí na Slovensku. Toto hlasování zejména bylo jakousi předzvěstí, co čeká každého, kdo se spikne proti lidově demokratickým řádům republiky.

Všechna tři bojová hlasování přinesla většinu silám demokracie a socialismu, zejména pro součinnost komunistických a sociálně demokratických poslanců v dané otázce, ovšem též za podpory jiných pokrokových poslanců.

K otázce většiny v parlamentě přináší důležitá svědectví i řada pamfletů psaných ztroskotanými veličinami v emigraci. Přestože vždy znovu vypočítávají, jakou většinu měly ostatní strany Národní fronty v parlamentě (jak známo, tento fakt nikdo nepopíral) a vzájemně se obviňují, že tuto většinu nikdy nedali dohromady, prozrazují základní faktory, proč tuto většinu nemohli vytvořit a proč byla i v nejkritičtějším okamžiku zajištěna v parlamentě pokroková většina. Jak Ripka, tak Smutný, Lettrich a řada dalších píší, že krize musela být v Únoru vyvolána ještě před sjezdem závodních rad a před sjezdem zastupců rolnických komisí, protože po konání těchto sjezdů nebylo již nejmenší naděje zabránit přijetí dalších znárodnovacích zákonů, základních zemědělských zákonů i nové ústavy. Přímě píší, že volby nesměly být nikdy připuštěny pod dojmem těchto agitačních zákonů komunistů. Současně přiznávají, že otázka 8 důstojníků Sboru národní bezpečnosti, kterou vynesli, byla pouze záminkou pro vyvolání vládní krize, protože před širokou veřejností nemohli své záměry otevřeně přiznat.<sup>46)</sup>



Tato přiznání mimo jiné také znamenají, že nejen převážná většina lidu žádala provádění dalších socialistických a demokratických opatření, ale že i v Národním shromáždění byla zajištěna většina pro uzákonění těchto požadavků. Vyvolání vládní krize v tomto okamžiku směřovalo mimo jiné také k tomu, aby se mocenskopolitickým převratem změnila v parlamentě většina ve prospěch reakce.

Ovšem toto chytračení s volbou data vyvolání krize nemohlo nic změnit na základní skutečnosti, že lidové masy byly již v důsledku obezřetné politiky komunistické strany plně připraveny nejen lidově demokratický řád uhájít, ale i prosadit další socialistické přeměny, že tedy strana již do Února většinu národa pro svoji politiku získala.

Tato základní skutečnost nemohla nemít svůj odraz v parlamentě při vytváření pevné většiny obrozené Národní fronty, ke které se v rychlém spádu událostí přidali mnozí kolísaví poslanci i obojetníci. Tak nakonec i v parlamentě zůstala reakce izolována a nemohoucná, neměla ani podporu těch poslanců, s kterými mohla jinak pevně počítat.

Svědčí o tom ještě další okolnost, o které již byla zmínka, že totiž v parlamentě nedošlo ani na počátku krize ani v jejím průběhu k nejmenšímu pokusu využít možností daných ústavními předpisy a navrhnout např. v souvislosti s otázkou osmi důstojníků Sboru národní bezpečnosti Gottwaldově vládě nedůvěru. Podání takového návrhu by jistě situaci zkomplikovalo a při nejmenším krizi protáhlo, oč konec konců reakci také šlo. Avšak zřejmě se nenašlo 100 poslanců, jejichž podpisů by bylo bývalo podle ústavy na takovém návrhu třeba.

V souvislosti s výkladem otázky většiny a jejích ústavních stránek v parlamentě je třeba se ještě zmínit o jedné epizodě, jejíž význam reakční autoři zkreslují. Shodou okolností bylo již před začátkem otevřené vládní krize na základě usnesení předsednictva Národního shromáždění rozhodnuto svolat plenární schůzi parlamentu na den 24. února. Podle předpisů jednacího řádu platilo, že o době a pořadu schůzí sněmovny rozhoduje předsednictvo, pokud je sněmovna sama neurčila.<sup>47)</sup> Dne 23. února se však předsednictvo jednomyslně usneslo svolanou schůzi nekonat a odvolat ji. Usnesení předsednictva bylo motivováno snahou přispět k urychlenému vyřešení vládní krize ústavní a parlamentní cestou a zabránit jakýmkoliv průtahům a překážkám, jimiž v daném okamžiku reakce hledala cestu k ústupu. Ovšem reakčním poslancům nic nebránilo vynutit si na předsednictvu konání plenární schůze podáním písemného návrhu, který by podepsalo 100 poslanců. Avšak, jak již bylo řečeno, k tomu již reakce neměla ani v parlamentě potřebné síly.

Konec konců plán a postup představitelů reakce směřoval především k tomu uskutečnit státně mocenský převrat pomocí presidenta republiky a zajistit jeho úspěch protiústavním postupem Benešovým. President představoval jakousi zeď, za kterou se chtěla reakce zabarikádovat, strhnout s sebou kolísavce jak v parlamentě, tak i mimo něj a parlament postavit před hotovou věc.



Všimněme si nyní v závěru našich úvah o problému většiny v parlamentě otázky vytváření této většiny a jejího ústavního uplatnění v Únoru.

Podle stranické příslušnosti poslanců, která se ve sněmovně organizačně projevovala v jejich členství v poslaneckých klubech jednotlivých stran, byl stav v době, kdy se sešlo Ústavodárné národní shromáždění, takový: kluby poslanců Komunistické strany Československa a Komunistické strany Slovenska měly 114 členů (KSČ 93 a KSS 21). Klub poslanců Čs. strany sociálně demokratické měl 39 členů (z toho 2 hospitanti Strany práce na Slovensku). Klub poslanců Čs. strany národně socialistické měl 55 členů; klub poslanců Čs. strany lidové měl 46 členů; klub poslanců slovenské Demokratické strany měl 43 členů a 3 poslanci Strany slobody byli mimo klub.<sup>48)</sup>

Ve všech poslaneckých klubech nekomunistických stran Národní fronty se čím dále tím více odrážel onen proces, který probíhal v masách členstva a voličů těchto stran, totiž proces a prvky dělení na pravicový reakční směr, na kolísavý střed a na levičáky. Zvláště v sociálně demokratickém klubu, a to i po brněnském sjezdu sociálních demokratů na podzim r. 1947, udržovala levice své pozice v poslaneckém klubu a v rozhodujících okamžicích vedla kolísavce za sebou.

Uvedené změny bylo možno pozorovat po celou dobu trvání Ústavodárného národního shromáždění i v ostatních nekomunistických stranách Národní fronty.

Ovšem toto dělení na směry uvnitř poslaneckých klubů v parlamentě mělo svoje zvláštnosti. Je třeba říci, že poslanci nejsou prostými stoupenci a funkcionáři strany, nýbrž tak říkajíc důstojnickým sborem příslušné strany a to dosti vysoké hodnosti. To znamená, že jsou mnohem úžeji spjati s vedením příslušné strany a někteří z nich jsou přímo představiteli tohoto vedení. Na poslance se v každém směru účinněji vztahují organizační pravidla jejich stran a klubů i otázky stranické disciplíny. Jak známo, byly tyto otázky v českých politických stranách již tradičně dosti zdůrazněny a dokonce organizační a disciplinární pravidla v některých stranách byla prakticky zbavena všech zbytků i formálního demokratismu. To vedlo např. v lidové straně k úplnému autoritativnímu vůdcovství jedné osoby. Jak známo, spojoval Šrámek ve své osobě funkce předsedy strany, předsedy poslaneckého klubu i náměstka předsedy vlády, rozhodoval výlučně sám o postupu lidoveckých ministrů a poslanců. Stav věcí v této straně byl takový, že osobním rozhodnutím Šrámkovým byli vázáni všichni vedoucí funkcionáři strany a jeho rozhodnutí nahradila jakékoliv kolektivní usnesení kteréhokoliv voleného orgánu strany.<sup>49)</sup>

Kdo představoval jádro reakce v parlamentě? Přími a bezprostřední představitelé velkoburžoazie byli v důsledku zákazu svých politických stran z účasti v parlamentě v zásadě vyloučeni. Jádro reakce je třeba vidět především v početně sice nevelké (asi 22 poslanců), avšak o to vlivnější skupině londýnské buržoasní emigrace. Příslušníci této skupiny zastávali zejména v českých stranách všechny klíčové pozice, a to jak ve vládě, tak v parlamentě i v samotných vede-



ních stran. Oni především měli blízko k Hradu, byli v nejužším styku s Beněšem. Současně měli blízko i k západním imperialistickým mocnostem a k jejich zastupitelským úřadům u nás a hlavně oni byli jejich politickou agenturou. Přes různou stranickou příslušnost tvořili z politického hlediska jeden celek. Tato skupina bez rozdílu stranické příslušnosti měla vůdčí podíl na vypracování strategie a taktiky kontrarevoluce. Navenek tato skupina vystupovala pod hesly buržoazně demokratickými i sociálreformistickými a odvolávala se na svou mnohdy velmi pochybnou účast v národně osvobozeneckém boji. K ní se přidružovali někteří předmnichovští politikové a poslanci maloburžoazních stran, kteří jako vždy, tak i nyní stáli na půdě obhajoby zájmů kapitálu. Dále šlo o skupinu bývalých funkcionářů agrární strany, kteří našli legální přístřeší ve všech nekomunistických stranách Národní fronty, zejména však v národně socialistické straně. Toto seskupení reakčních poslanců, ke kterým se přes všechny vážné rozpory v národnostní otázce přidružili agrárníci a luďáčtí členové poslaneckého klubu demokratické strany, tvořilo stranu reakce v parlamentě.

Tmelem Národní fronty v parlamentě byli komunističtí poslanci. K nim se ve všech zásadních otázkách přidružovali levicoví sociální demokraté strhující za sebou mnohdy převážnou část svého klubu. Též řada poslanců ostatních stran, kteří v zásadních otázkách vnitřní a zahraniční politiky státu byli důslednými přívrženci politiky Národní fronty, politiky uskutečňování vládního programu, politiky pevného spojení se Sovětským svazem, mnohdy spolupracovala s komunistickými poslanci. Šlo zejména o poslance, kteří byli funkcionáři Revolučního odborového hnutí, a poslance aktivně činné v národně osvobozeneckém hnutí, ve kterém se již přibližovali ke komunistům.

Nebylo bez významu, že šestičlenné předsednictvo Ústavodárného národního shromáždění, ve kterém byli zástupci čtyř českých a dvou slovenských stran Národní fronty, bylo orgánem, jehož členové, zvláště jeho pět místopředsedů, postupovali ve všech rozhodujících otázkách v duchu politiky Národní fronty a úzké spolupráce pokrokových poslanců.

Čím více se chýlilo k otevřené krizi, tím více se začaly projevovat prvky diferenciace i v řadách kolísavých poslanců ostatních stran Národní fronty a řada z nich projevovala v kuloárech sněmovny své obavy a pochybnosti o politice pravice.

V únorových dnech, když od prvního okamžiku bylo zřejmé, že většina národa jde za komunistickou stranou, za politikou pevné Národní fronty, za vládou Klementa Gottwalda, dovršil se i v parlamentě onen krystalizační proces.

Ovšem rozhodující význam měl průběh událostí mimo parlament. Očistná bouře únorových událostí znamenala současně i vyvrcholení procesu nyní již nepřekonatelného rozporu mezi reakčním vedením některých politických stran a stoupenců těchto stran z pracujících vrstev národa.

Výzva Klementa Gottwalda ze soboty dne 21. února k tvoření akčních výborů Národní fronty přivedla tisíce příslušníků a funkcionářů těchto stran, přes



vyhrůžky a zákazy jejich vedení, k vstupu do akčních výborů a k spolupráci s komunisty na základě obrozené Národní fronty. Sjezd závodních rad dne 22. února ukázal, že vedení těchto stran ztratilo vliv nad svými stoupenci z řad dělnictva a zaměstnanců. Mezi více než 8000 delegáty tohoto sjezdu bylo mimo jiné kolem 500 odborářů z řad národně socialistické strany i několik set členů strany lidové a strany demokratické. Rezoluce sjezdu vyzdvihující zejména požadavek dalšího rozsáhlého znárodnění a zaměřená ostře též proti reakčnímu vedení těchto stran byla schválena 8000 hlasy proti desíti. Demonstrační generální stávka, která se konala na základě usnesení sjezdu dne 24. února, ukázala úplnou jednotu dělníků a zaměstnanců bez rozdílu stranické příslušnosti.

Obdobně probíhaly též přípravy na sjezd rolnických komisí a volba delegátů. Z řad malých a středních rolníků byly zvoleny nejen tisíce delegátů bezpartijních, ale též tisíce delegátů z řad nekomunistických stran Národní fronty, a to proti vůli a zákazu vedení těchto stran.

Statisícové pokojné demonstrace v hlavním městě a v ostatních průmyslových střediscích i pokojné demonstrace ozbrojených dělnických milicí ukázaly sílu a rozhodnost dělnické třídy.

Jednota pracujícího lidu, této velké většiny národa, bez rozdílu politické příslušnosti byla zcela zřetelná.

Tato jednota převážné většiny pracujících, kteří tak jednoznačně vystupovali na obranu lidově demokratického řádu a zákonné vlády, svědčila o zcela reálné naplně platné ústavní zásady, že lid je jediným zdrojem státní moci. Jedině lid, tento rozhodující demokratický činitel, umožnil Komunistické straně Československa prosazovat nejen pokojné, ale i ústavní a parlamentní řešení hluboké státní krize. Tyto projevy bezprostřední demokracie, kterými svrchovaný lid vůči všem orgánům státu, prezidenta, parlament a vládu nevyjímaje, prosazoval svoji vůli, zcela paralyzoval nemalé potenciální síly kontrarevoluce. Reakce, která se původně domnívala, že rezignací dvanácti ministrů rozdvojí národ, že sama bude schopna vyvinout všemožný nátlak, aby prosadila pád vlády nebo mocenský zvrat uvnitř vlády a parlamentu, nyní zjistila, že až na několik málo tisíc dezorientovaných studentů v hlavním městě je v lidu zcela bezmocná a slabá. Jediné reálné síly, které reakci ještě zbyly, totiž Beneš ve funkci prezidenta republiky a sliby zastupitelských úřadů imperialistických velmocí o zásahu zvenčí, již nestačily kontrarevoluci zachránit.

Tento průběh událostí nemohl nemít rozhodující vliv na situaci v parlamentě, na poslance a poslanecké kluby nekomunistických stran Národní fronty.

Již v prvních dnech ba skoro hodinách krize se projevil vliv sociálně demokratické levice jak ve straně, tak v parlamentě. Dále čtyři poslanci, a to čelní funkcionáři lidové, národně socialistické a slovenské demokratické strany, se dali k dispozici předsedovi vlády a souhlasili s tím, aby se stali členy vlády Klementa Gottwalda doplněné na základě široké obrozené Národní fronty.



Dne 23. února zúčastnili se někteří poslanci těchto stran porady pro utvoření Ústředního akčního výboru Národní fronty.

Dne 24. února se konala ustavující a první schůze akčního výboru Národní fronty poslanců Ústavodárného národního shromáždění (tzv. Akční výbor parlamentní Národní fronty) za účasti poslanců všech politických směrů. Základním usnesením této schůze bylo organizovat pevnou většinu ve sněmovně na podporu vlády Klementa Gottwalda s vyloučením těch, kteří politiku Národní fronty sabotovali a zradili. Dále bylo usneseno ovlivňovat prostřednictvím této většiny činnost Ústavodárného národního shromáždění tak, aby byla plně zaměřena k plnění vládního programu, zejména též k uzákonění nové ústavy a k podpoře budovatelského úsilí lidu a jeho požadavků, a konečně bylo usneseno zabránit v budoucnosti všem pokusům postavit Ústavodárné národní shromáždění a jeho orgány do umělé opozice proti vládě.

Dne 25. února se konala druhá schůze parlamentní Národní fronty a ve smyslu uvedených zásad byl vypracován přípis těm poslancům, se kterými se počítalo, že by mohli tvořit parlamentní většinu, ovšem s vyloučením všech těch poslanců, kteří byli známi svým reakčním zaměřením. Současně bylo těmto vybraným poslancům posláno prohlášení a byli požádáni, aby svým podpisem utvrdili svoji ochotu podepřít vládu Klementa Gottwalda v Národním shromáždění.<sup>50)</sup>

Vytvořená již pevná většina v parlamentě, která se stále rozšiřovala, byla v rukou předsedy vlády důležitým a ústavně nevyvratitelným argumentem v jednání s prezidentem republiky, který se dále snažil krizi protahovat a jmenování nových členů vlády, i když šlo o čelné funkcionáře a poslance ostatních stran Národní fronty, oddalovat.

Téměř všichni vyzvaní poslanci (216) prohlášení písemně potvrdili. Vedle toho ještě dalších 34 poslanců, aniž byli k tomu vyzváni, protože šlo o reakční činitele, podalo svoje písemné a ústní prohlášení, že hodlají vládu Klementa Gottwalda podporovat. Není bez zajímavosti, že mezi touto skupinou byli dokonce dva ministři, kteří předtím rezignovali (lidovec inž. Kopecký a slovenský demokrat dr. Pietor). To vše bylo důkazem, že se nejen vytvořila pevná většina pro vládu Klementa Gottwalda doplněnou na základě obrozené Národní fronty, ale že došlo i k úplnému rozvratu reakčních sil, a to i v parlamentě.

Výrazem tohoto rozkladu byl i málo povšimnutý fakt, že se deset hlavních strůjců a účastníků pokusu o kontrarevoluční zvrát ihned po doplnění vlády Klementa Gottwalda čelnými funkcionáři jejich stran dobrovolně vzdalo poslaneckého mandátu. Tak se vzdali Zenkl, Ripka, Drtina, Stránský, Šrámek, Vojta Beneš a čtyři další jakéhokoli pokusu vystoupit a organizovat opozici v parlamentě, v čemž jim nikdo nehodlal bránit a z hlediska ústavy ani bránit nemohl. Přiznali tak nejen svoji úplnou porážku, ale i to, jak tomu bylo s většinou nejen v národě, což samozřejmě bylo a je rozhodující, ale i v parlamentě.<sup>51)</sup>

Vláda Klementa Gottwalda doplněná na základě obrozené široké Národní



fronty předstoupila nyní před Ústavodárné národní shromáždění se svým akčním programem, který vyjádřil znovu zásady vládního programu jakož i vše nové, co únorové vítězství pracujícímu lidu přineslo. Vláda požádala sněmovnu o souhlas s tímto programem a o vyjádření důvěry. Ústavní předpisy stanovily, že k vyslovení důvěry vládě je třeba přítomnosti nadpoloviční většiny poslanců a nadpoloviční většiny hlasů přítomných.<sup>52)</sup> V 90. schůzi sněmovny dne 11. března 1948 po rozpravě o vládním programu, ve které všichni řečníci včetně 3 poslanců nepřijatých do Národní fronty doporučili podepřít vládu, schválilo Ústavodárné národní shromáždění akční program vlády a vysloвило vládě důvěru. Hlasování bylo jednomyslné. Z 230 poslanců, kteří se hlasování zúčastnili, bylo 106 komunistických poslanců a 124 poslanců ostatních politických stran, ať již přívrženců obrozené Národní fronty nebo stojících mimo ni.

Tímto aktem se v ústavním smyslu dovršil proces demokratického a parlamentního způsobu řešení vzniklé hluboké politické krize tak, jak to komunistická strana od prvního okamžiku požadovala a jak toto řešení probíjovala dělnická třída, pracující lid, převážná většina našich národů.

Široká, avšak současně obtížná cesta budování socialismu byla dokořán otevřena. První základní kroky v tomto směru měly ještě těsnou souvislost s únorovými událostmi a našly velmi brzy i své ústavní vyjádření. Především šlo o soubor zákonů provádějících další široké znárodnění a další dalekosáhlou pozemkovou reformu, jak byly v Únoru vítězně probíjovány dělnickou třídou spolu s pracujícím rolnictvem. Tyto zákony dokonale omezovaly zbývající kapitalistické vlastnictví k výrobním prostředkům a byly prvním hlubokým ekonomickým důsledkem toho, že československá buržoazie byla v Únoru účasti na moci zbavena. Ústava 9. května pak právně utvrdila vládu pracujícího lidu — diktaturu proletariátu — i všechny již uskutečněné socialistické přeměny. Ústava se stala současně právním rámcem i aktivním nástrojem k vybudování socialismu v naší zemi. Avšak teprve volby nového Národního shromáždění koncem května 1948 ve lhůtě stanovené ústavou a volba Klementa Gottwalda prezidentem republiky odstranily i z nejvyšších orgánů státu poslední politické reprezentanty československé buržoazie. Tak se únorové vítězství pracujícího lidu dovršilo jak ve smyslu politickém, tak i státoprávním cestou ústavní, demokratickou a parlamentní.

#### 4. NĚKTERÉ STRÁNKY MEZINÁRODNÍHO VÝZNAMU ÚNOROVÝCH UDÁLOSTÍ

Průběh únorových událostí, ve kterých se československý lid, lid jedné z hospodářsky, kulturně i sociálně nejvyvinutějších zemí Evropy, svobodně rozhodl nadále setrvat a ještě usilovněji pokračovat na marxisticko-leninské cestě socialistických přeměn ke komunistickým cílům, byl skutečností nejen národního, ale i hlubokého mezinárodního dosahu. Tato skutečnost je zvláště podtr-



žena tím, že se náš lid rozhodl ve velmi spleťité situaci a za ostrého střetnutí soupeřících a bojujících sil a že tento základní revoluční proces, jak byl podrobně osvětlen, se uskutečňoval v rámci existujícího ústavního zřízení — tedy nejen pokojně, ale z hlediska ústavy i zcela legálně a za podmínek široké demokratické svobody a formální rovnosti pro obě hlavní bojující třídy a jejich politické strany.

A právě tato stránka únorových událostí měla a má mimořádný mezinárodní význam.

Tento průběh vyvolal totiž zděšení mezi mezinárodní buržoazií a její agenturou — pravicovými sociálními demokraty, kteří na základě dosavadních zkušeností v západních buržoazně demokratických zemích považovali parlament a parlamentní vládu za naprosto spolehlivé záruky kapitalistické diktatury. Vývoj v Československu však dokázal, že ani parlamentní instituce nezachrání kapitalismus, jakmile se stanou nástroji skutečné lidové vůle. Zkušenosti z února 1948 se tak staly důležitým přínosem pro mezinárodní dělnické hnutí a jeho revoluční strany a hrály nemalou roli při vytváření idejí a usnesení XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, pokud jde o možnost využít v nynějším období parlamentních cest pro přechod k socialismu.<sup>53)</sup>

Čelní političtí představitelé, ideologové a propagandisté mezinárodní imperialistické buržoazie již od okamžiku vyvrcholení únorových událostí stále opakují a vždy znovu tvrdí, že prý pražské události jsou příčinou a počátkem období studené války. Tyto události prý nezvratně dokázaly a dokazují expanzivní úmysly komunistů. V této souvislosti tito činitelé stále hovoří o komunistickém pražském „puči“ v roce 1948, který prý zcela nelegálně a násilně vedl k nastolení komunistického režimu v Československu. Únorové události jsou tak uváděny jako „historický argument“ pro nutnost politiky z pozice síly a jako „důkaz“ nemožnosti uskutečňovat politiku soužití kapitalistických a socialistických zemí.

Nejvšeobecnější ideologický rámec a příčinu této argumentace, která zkresluje skutečný průběh a smysl československého Února a která je na hony vzdálena objektivní pravdy, je třeba především vidět v stálých pokusech buržoazních ideologů líčit marxisticko-leninskou teorii revoluce i strategii a taktiku komunistických stran vycházející z této teorie jako teorii a politické hnutí, které prý v násilném, krvavém převratě prováděném menšinou — tedy nedemokraticky — vidí jediný a základní prostředek k dosažení svých revolučních politických cílů. A právě proto, že politický vývoj lidově demokratického Československa vrcholí v Únoru nezvratně dokázal opak tohoto tvrzení, totiž praktickou možnost pokojného a nenásilného vývoje socialistické revoluce při plném využití parlamentních prostředků a institucí, jak to též odpovídá teoretickým úvahám klasiků revolučního dělnického hnutí i politickým programům řady komunistických a dělnických stran, je buržoazní propaganda i věda nucena buď falšovat nebo ignorovat fakta. Proto neudivuje, že i buržoazní vědci, kteří se jinak



snaží aspoň o faktografické zkoumání politických a státně právních jevů, jako např. Maurice Duverger ve svém „Droit constitutionnel et institutions politiques“, zcela bezmyšlenkovitě a bez nejmenšího důkazu píše o únorových událostech v souvislosti s naším ústavním zřízením a označují tyto události jednou větou jako „pražský puč“ (Coup de Prague).

Všechny pokusy zkreslovat taktiku a úmysly Komunistické strany Československa a marxisticko-leninskou teorii socialistické revoluce byly vyvráceny nezvratným faktem, že únorová politická krize byla vyřešena demokraticky a v souladu s ústavou, že parlament se plně osvědčil jako podstatná součást existující soustavy nejvyšších státních orgánů a že to byla právě Komunistická strana Československa, která na rozdíl od svých odpůrců z tábora reakce přísně dbala na dodržování ústavních předpisů.

Aniž chceme přeceňovat nebo dokonce fetišizovat některé demokratické stránky parlamentních institucí — vždyť jak často sloužily a slouží právě parlamentní instituce reakčním protilidovým silám k uskutečňování jejich zcela nedemokratických a kontrarevolučních záměrů tzv. suchou cestou (stačí v této souvislosti vzpomenout všech těch reakčních zvrátů i „parlamentní“ formy nástupu fašistických sil k moci) — je třeba jasně vidět, že tyto instituce v zásadě představují takovou formu vlády, která zejména za předpokladu širokého obecného volebního práva vybojovaného lidovými masami umožňuje a usnadňuje formování širokého demokratického lidového hnutí, zejména i dělnického. Za jistých předpokladů mohou tyto demokratické prvky parlamentních institucí hrát též významnou a důležitou roli v boji o nástup lidových mas k moci.

Je samozřejmé, že více či méně demokratické formy parlamentních a jiných zastupitelských institucí nemění nic na podstatě třídních a politických sil jimi reprezentovaných a v nich zastoupených. Přehlížet tuto základní skutečnost znamenalo by podléhat konstitučním iluzím. Rozpor mezi demokratickými formami parlamentu jakož i obdobnými státněprávními institucemi — zejména vyšly-li z voleb na základě širokého volebního práva — a mezi protilidovým a vykořisťovatelským charakterem hospodářských a politických zájmů, které buržoazie a všechny její politické strany a frakce prosazují i prostřednictvím parlamentu, nesmí být zahalen, nemá-li dojít k oslabení a odzbrojení demokratického hnutí lidových mas. To se zcela zřetelně projevilo zejména v reformismu, který na dlouhou dobu zachvátil dělnické hnutí a vedl k onomu známému parlamentnímu kretenismu orientujícímu sociálně demokratické strany především a takřka výlučně na otázky parlamentního a volebního boje. Na jedné straně činila tato stránka věci využití parlamentních institucí výhodným pro buržoazii, a to zejména i proto, že její panství v rámci těchto politických institucí není dotčeno žádnými změnami ve složení vlády, ve složení a seskupení buržoazních stran. Na druhé straně však v revolučním dělnickém hnutí vedl tento stav mnohdy k sektářskému odmítání parlamentních institucí vůbec,



k anarchosyndikalistickému popírání možnosti a účelnosti využití těchto institucí v demokratickém boji lidových mas a účasti v nich.

Po druhé světové válce v důsledku základních změn v poměru třídních sil mezi kapitálem a prací jak v mezinárodním měřítku tak uvnitř jednotlivých států nabyly problémy souvisící s využitím parlamentních institucí v demokratickém boji lidových mas velkého významu. V řadě evropských států vzhledem k vítězství lidových mas těchto zemí v národně osvobozeneckém a antifašistickém revolučním boji docházelo k obnovování resp. znovuzřizování parlamentních institucí. Budiž v této souvislosti poznamenáno, že by bylo nesprávné redukovat tyto instituce pouze na parlamenty a nevidět, že tyto instituce charakterizují a zahrnují celou soustavu nejvyšších státních orgánů, tedy i vlády a hlavy státu, jejich vzájemné vztahy i vztahy těchto orgánů k ostatním složkám státního aparátu. V době vítězství nad fašismem reprezentovaly tyto orgány třídní a politické síly, které se v té nebo oné míře zúčastnily antifašistického národně osvobozeneckého boje. Tyto síly tvořily zpravidla současně vládní většinu, resp. byly vůbec jedinými politickými seskupeními, která byla v těchto institucích zastoupena a do nich připuštěna. Je zřejmé, že v každé z těchto zemí měla tato politická seskupení svůj specifický třídní charakter a tradice, což se též zrcadlilo v různém politickém složení a v různé politické struktuře parlamentů a vládních orgánů. Společným rysem tohoto vývoje však bylo, že v těchto zemích docházelo zpravidla k velkému posílení postavení dělnické třídy a autority komunistických stran uvnitř národa při současném značném oslabení buržoazie. Vznikla pak taková situace, že dělnická třída a komunistické strany ve svázku s nejširšími lidovými vrstvami měly v těchto zemích reálné možnosti využít parlamentních institucí v přístupu k socialistické revoluci a k jejímu pokojnému a legálnímu rozvíjení. To na straně jedné. Na druhé straně buržoazie dobře cítila, že její panství i buržoazní ústavnost jako výsledek všeobecného volebního práva jsou právě vývojem a silou lidového hnutí vážně otřeseny, avšak nemohla se pro sílu tohoto hnutí ve svých restauračních a kontrarevolučních záměrech zpravidla uchýlit k zjevným násilným formám a metodám vládnutí a boje. Snažila se proto použít ke své záchraně parlamentních institucí a zejména buržoazně parlamentní taktiky, v níž se cítila být mistrem. Buržoazie se přitom opírala nejen o všechny své mocenské pozice uvnitř země, ale též o pomoc a nátlak zvenčí.

Záchrana panství buržoazie nejen v zemích střední a jihovýchodní Evropy, ale též v řadě západoevropských států byla nerozlučně spjata s úsilím vládnoucích kruhů Spojených států vytvořit celý systém agresivních bloků směřujících k izolaci a obklíčení Sovětského svazu. Jedním ze základních předpokladů úspěchu této politiky, jejíž smysl a cíl v období před Únorem vyjádřil Churchill ve známém projevu ve Fultonu, dále Trumanova doktrina a Marshallův plán, bylo upevnit postavení buržoazie zejména tím, že pokrokové síly, zvláště však komunistické strany, budou z jakýchkoliv vládních a klíčových státních pozic



odstraněny. Když při provádění této koncepce došlo k vyloučení komunistických stran a pokrokových představitelů z vlád ve Francii, Itálii, Belgii apod., nepopírala ani řada buržoazních autorů tyto souvislosti. Tak např. známý francouzský publicista François Goguel psal zcela otevřeně již v květnu 1947: „Čím to vše začalo, bylo Trumanovo poselství Kongresu... Spojené státy jsou nepochybně rozhodnuty vyloučit komunistický vliv nejen ve střední Evropě a na Balkáně, ale i v západní Evropě.“<sup>54)</sup>

Nelze nevidět, že tyto a podobné pokusy buržoazie o vyloučení komunistů z vládních pozic a parlamentních většin se podařilo provést využitím a zneužitím parlamentních institucí. Buržoazie se nevzdala boje ani za nevidaného rozmachu lidových sil. Třebaže pokrokové síly byly schopny vytvořit vládu nejdemokratičtější a pravidlům parlamentarismu dokonale odpovídajícím způsobem a třebaže tyto síly získaly jasnou většinu, přece jen za podmínek kapitalismu nutno vždy počítat s možností reakčního politického převratu za využití starých buržoazních parlamentních praktik. Nejdůležitějším předpokladem takových reakčních manévřů bylo vytvořit v parlamentě nedemokratická, protikomunistická seskupení, zejména pomocí pravicových vůdců socialistických a maloburžoazních stran a tzv. politiky třetí síly.

Úspěchy „amerických sil“ ve vylučování komunistických a pokrokových sil v řadě západoevropských států z vládních pozic v průběhu roku 1947, i když to bylo v rozporu s demokratickým projevem vůle voličstva těchto zemí, posílily naděje mezinárodní buržoazie, že přes změněnou situaci mohou využít parlamentního systému a formy vlády k restauraci svých oslabených pozic, a to tím bezpečněji, čím více se podaří buržoazní reakci zachovat vnější zdání ústavnosti a formální demokracie. Právě v tomto směru hrálo nemalou roli Československo. Ovšem i zde nátlak a zásah imperialistických kruhů Spojených států do vnitřních záležitostí našeho státu byly zřejmé. Z mnoha svědectví uvedeme aspoň výroky Henryho Wallace, bývalého vicepresidenta Spojených států, z března 1948. Wallace tehdy mimo jiné pravil, že nemůže být pochyby o tom, že tehdejší velvyslanec Spojených států v Praze Steinhardt doufal, že v Československu dojde ke stejnému výsledku jako ve Francii a Itálii, kde na nátlak amerického státního departementu byli komunisté vytlačeni z vlády. Wallace dále uvedl, že velvyslanec Steinhardt popírá své spojení — ať už přímé nebo nepřímé — se členy vlády, kteří rezignovali, ale že 20. února okamžitě po svém návratu do Prahy vyslovil ve svém prohlášení naději, že se Československo zúčastní Marshallova plánu. „Věděl přitom“ — pokračoval Wallace — „a komunistické vedení také vědělo, že naše politika je výslovně označována za pomoc vládám, které vyloučí komunisty. V onom kritickém okamžiku bylo Steinhardtovo prohlášení jasně provokativní a přispělo k vyvolání české krize“.<sup>55)</sup>

Hrubý zásah Spojených států do svrchovanosti Československé republiky se však minul svým účinkem. Únorová krize byla vyřešena nikoliv podle plánů a představ československé buržoazie a jejích mezinárodních spojenců, ale podle



vůle suverénního československého lidu. Přitom vůdčí síla lidu, Komunistická strana Československa, úzkostlivě dbala, aby všechno šlo ústavně, demokraticky a parlamentně.<sup>56)</sup>

Přes všechny pokusy buržoazních falzifikátorů zakrýt tento průběh únorových událostí je i řada buržoazních autorů konec konců nucena přiznat, že vítězství lidových mas v Únoru bylo v Československu dosaženo ústavními a parlamentními prostředky, i když těmto nepopíratelným skutečnostem přisuzují zkreslený význam. Tato přiznání obvykle úzce souvisí se spory a vzájemným obviňováním těch, kteří únorovou krizi připravovali a vyprovokovali a byli v Únoru poraženi.

Jedním z prvních dokumentů majících význam v tomto směru byla zvláštní zpráva amerického Kongresu. Nedlouho po únorových událostech, v dubnu 1948, uveřejnila pátá subkomise zahraničního výboru Kongresu pod názvem „Strategie a taktika světového komunismu“ svůj výklad a komentář k únorovým událostem. V jakémisi historicko-filosofickém úvodu této zprávy jsou únorové události uváděny zcela libovolně do souvislosti s Macchiavellim a s jeho výroky o uchvácení moci, s postupem Napoleonovým v roce 1798 a s nastolením napoleonské diktatury apod. Po těchto učeně se tvářících nejasnostech jsou autoři tohoto dokumentu nuceni přiznat, že od osvobození naší vlasti po druhé světové válce byla v naší vlasti obnovena „kvetoucí česká demokracie“, i to, že se uplatnily demokratické metody v parlamentě apod. Ale to vše prý „nemělo viditelného účinku na snadnost, s jakou komunisté převzali moc, když byli připraveni“. Ve čtvrté kapitole této kongresové zprávy, která je bezprostředně věnována vyličení průběhu únorových událostí, autoři mimo jiné píší: „Jakmile se v každé straně našli vůdcové, kteří byli ochotni přijmout členství v nové vládě, bylo jasné, že většina v parlamentě je zajištěna,“ a dále dovozují, že Národní fronta a parlamentní systém fungovaly jako páky, jimiž byla opozice vytlačena z cesty. I pokud se týká presidenta republiky, zpráva Kongresu prohlašuje, že síly mobilizované ve státě vymohly od Beneše souhlas, jenž vše učinil legálním.<sup>57)</sup>

V jiné publikaci<sup>58)</sup> vydané v r. 1950 v Londýně autor, jehož protikomunistický a protisovětský postoj je z obsahu knihy zcela zřetelný, usuzuje, že „nešťastný“ průběh únorových událostí byl způsoben především tím, že vůdcové politických stran, jež autor označuje z průhledných motivů za demokratické, ponechali v Gottwaldových rukou takovou strašlivou zbraň (formidable weapon), jako je parlamentní většina. Dále autor v řadě míst konstatuje, že president a velká většina poslanců dali k vyřešení únorové krize konstituční sankci a učinili tak jednání komunistů zcela legálním.

A konečně velmi průkazné svědectví z nepřátelského tábora obsahují již zmíněné stati Jaromíra Smutného, z nichž zcela zřetelně vyplývá, že to byla jediná Komunistická strana Československa, která důsledně dbala ústavních předpisů. J. Smutný v řadě míst zdůrazňuje, že kromě komunistů si v únoru-



vých dnech patrně nikdo jiný neuvědomil formální znění ústavy a že to byli komunisté, kteří se drželi znění ústavy, a Klement Gottwald, opřen o její ustanovení, postupoval podle ní při řešení vládní krize.<sup>59)</sup>

Tři různé buržoazní prameny psané v různém odstupu času od únorových událostí, prameny plné zaujatosti proti komunismu, jsou nuceny připustit, že únorová krize byla řešena v rámci dané ústavy a parlamentními prostředky, a přiznat, že ústavnost a legalita byla na straně socialistických sil, že komunistická strana dovedla parlamentních a ústavních prostředků, které jinak sloužily buržoazii pro její protilidové a protidemokratické cíle, mistrně využít.

Únorové události se tak staly významným příkladem a precedentem reálné možnosti využít parlamentních forem a prostředků i ústavních cest při rozvíjení socialistické revoluce proletariátem, při nastolení diktatury proletariátu. V tom též spočívá jejich nemalý význam pro mezinárodní dělnické hnutí. Je to též jeden z významných důvodů, proč právě mezinárodní imperialistická buržoazie tak zděšeně na tyto události reagovala a proč její propaganda soustavně falšuje a zkresluje smysl právě i těchto stránek průběhu únorových událostí.

## 5. ZÁVĚR

Věnovali jsme se v tomto výkladu o únorových událostech a o otázkách s nimi souvisících především pozornost ústavní a státně právní stránce věci. Z hlediska pokojného i legálního průběhu revoluce jde jistě o důležitou stránku věci. V průběhu rozvíjení revoluce šlo totiž zejména i o to, aby většina národa nejen podporovala revoluční stranu v boji mimo parlament, ale aby revoluční strana opírajíc se o většinu lidu dovedla vytvářet všechny podmínky, aby se tato většina projevila jak v Národním shromáždění, tak i ve vládě a aby tato většina v nejvyšších orgánech státu důsledně prováděla politiku, která odpovídá vůli a zájmům pracujícího lidu. Naše zkušenosti potvrdily, ovšem za mimořádně výhodných podmínek, že tato cesta je možná, že však platí plně to, co říkal Klement Gottwald, že klidná lidově demokratická cesta k socialismu je cesta správná, ale v jistém smyslu obtížnější.<sup>60)</sup>

Bylo by však nesprávné dívat se na tuto klidnou ústavní a parlamentní cestu rozvoje socialistické revoluce izolovaně, odloučeně od všech základních faktorů, které takový vývoj revoluce umožňují.

Je třeba mít vždy na zřeteli, že tento vývoj v Československu závisel právě na několika základních faktorech, a to především na zcela mimořádně příznivé situaci všech vnitřních a vnějších podmínek revoluce, daných zejména existencí Sovětského svazu, jeho vítězstvím ve Velké vlastenecké válce, na všeobecném rozvoji revolucí jak v Evropě, tak zejména v Asii a s tím nezbytně souvisící skutečností všeobecného oslabení imperialismu. Tyto vnější podmínky revoluce umožnily a usnadnily, aby mocenské třídní podmínky vytvořené národní a demokratickou revolucí, které byly též mimořádně příznivé, zajistily českoslo-



venské dělnické třídě společně s ostatními vrstvami pracujícího lidu od prvního okamžiku vůdčí podíl na státní moci.

Neméně důležité bylo, že zde byla vůdčí síla revoluce — Komunistická strana Československa — vyzbrojená teorií marxismu-leninismu a schopná uvést tuto teorii do života, strana, která dovedla svou politikou Národní fronty sjednotit kolem dělnické třídy a kolem sebe všechny třídy a vrstvy pracujícího lidu — většinu národa.

Právě tak významné bylo, že strana, která se správně orientovala na možnost klidného vývoje revoluce, dovedla vytvořit všechny mocenské podmínky k zajištění tohoto klidného vývoje. Bylo totiž zřejmé, že československá buržoazie se nehodlala smířit s tímto klidným vývojem k socialismu a čím dále tím více se orientovala na kontrarevoluční zvrát, aby takto uskutečnila své restaurační záměry.

Dále je velmi důležité si plně uvědomit ideologickou stránku mocenského zápasu. Političtí představitelé reakce zpravidla vyzdvihovali buržoazně demokratická hesla, hesla o socializující demokracii, hesla o konci třídního boje a současně apelovali na stavovské, nacionalistické i náboženské předsudky. V celém předúnorovém období musela strana nejširší masovou prací čelit tomuto ideologickému náporu buržoazie a jejích pravicových socialistických spřeženců. Klement Gottwald, když později hodnotil únorové události, zvláště vyzdvihl i tuto stránku věci. Řekl tehdy, že jen díky politické zralosti dělnické třídy, která si v tomto období velmi spleťtých třídních srážek uvědomila svůj nejvlastnější třídní zájem, nepodlehla většina národa svodům reakčních politiků. V této souvislosti Klement Gottwald prohlásil: „Musíme vzdát našim dělníkům všechnu čest, že oni ve velké státnické zkoušce obstáli stejně tak dobře jako naše strana“.<sup>61)</sup>

#### POZNÁMKY

<sup>1)</sup> *V. I. Lenin*, Spisy, sv. 27, str. 339.

<sup>2)</sup> *Bedřich Engels*, Ke kritice návrhu sociálně demokratického programu z r. 1891.

<sup>3)</sup> *V. I. Lenin*, Spisy, sv. 25, str. 306.

<sup>4)</sup> *V. I. Lenin*, Spisy, sv. 26, „Z deníku publicisty“, zejména str. 43—44.

<sup>5)</sup> „Otázky míru a socialismu“, roč. II., č. 4/1959; *Deszö Nemes*, Maďarská republika rad a její historický význam, str. 62, 63 a 67.

<sup>6)</sup> *Klement Gottwald*, Spisy, sv. XIV, str. 365.

<sup>7)</sup> „*Únor*“, sborník dokumentů, SNPL 1958; projev Klementa Gottwalda na Staroměstském náměstí dne 21. 2. 1948 (str. 38—39), dopis předsednictva ÚV KSČ prezidentu republiky (str. 42—43), dopis ÚV KSČ Čs. sociální demokracii (str. 44), projev Klementa Gottwalda na sjezdu závodních rad (str. 56—57), projev Klementa Gottwalda na poradě pro vytvoření Ústředního akčního výboru Národní fronty (str. 102—103).

<sup>8)</sup> Viz zejména hlava II. a III. Ústavní listiny Československé republiky č. 121/1920 Sb.; ústavní zákon č. 65/1946 Sb. o Ústavodárném národním shromáždění; ústavní dekret presidenta republiky č. 1/1945 Sb. o nové organizaci vlády v době přechodné ve znění ústavního zákona č. 153/1946 Sb.



<sup>9)</sup> Viz zejména čl. 1 odst. 2 ústavního zákona č. 65/1946 Sb. a hlavy druhou a třetí ústavní listiny z roku 1920.

<sup>10)</sup> Viz zejména § 64 odst. 1 ústavní listiny, § 1 ústavního dekretu č. 1/1945 Sb.

<sup>11)</sup> § 68 ústavní listiny.

<sup>12)</sup> § 81 písm. b) ústavní listiny.

<sup>13)</sup> § 64 odst. 2 ústavní listiny.

<sup>14)</sup> § 66 ústavní listiny.

<sup>15)</sup> §§ 51, 59 a 61 ústavní listiny.

<sup>16)</sup> *Emil Sobota a další „Československý prezident republiky“* — Státoprávní instituce a jejich život. Orbis 1934, str. 29—33. Při rozboru buržoazních názorů na prezidenta republiky opíráme se především o tuto publikaci. Jednak proto, že na čtyřistapadesáti stranách je co nejúplněji reprodukováno stanovisko československé buržoazní teorie na instituci prezidenta republiky, jednak proto, že tři ze spoluautorů byli vysokými právními úředníky Kanceláře prezidenta republiky. Jejich názory v nemalé míře ovlivňovaly způsob uplatňování ústavy, a to co oni sami nazývali „ústavním životem v zemi“. Vzhledem k jejich vysokému postavení nelze nevidět, že jejich názory současně vyjadřovaly názory presidentů republiky a politických kruhů presidentům blízkých.

<sup>17)</sup> *Emil Sobota a další*, cit. publikace, str. 102—103.

<sup>18)</sup> Zpráva ústavního výboru k ústavní listině Československé republiky, vysvětlivky k § 75.

<sup>19)</sup> *František Weyr*, Soustava československého práva státního, Barvič & Novotný, Brno 1921, str. 233.

<sup>20)</sup> *Emil Sobota a další*, cit. publikace, str. 121 a 122.

<sup>21)</sup> *Klement Gottwald*, Spisy, sv. I, str. 44 a 45.

<sup>22)</sup> *Ždeněk Peška*, Jakou republiku? — Úvahy o naší nové ústavě, Praha 1946, str. 29.

*Alfred Meissner*, O budoucí ústavu ČSR, str. 21, 30 a 31.

<sup>23)</sup> *Jaromír Smutný*, Únorový převrat 1948, (dvě přednášky) Londýn 1957, str. 4 a 5.

<sup>24)</sup> Sněmovní tisky Prozatímního shromáždění č. 312 a 341.

<sup>25)</sup> *Jindřich Veselý*, Kronika únorových dnů, zejména str. 70, 74, 75.

<sup>26)</sup> Únor 1948, (sbírka dokumentů), SNPL, Praha 1958, str. 24 a 25.

<sup>27)</sup> *Jaromír Smutný*, cit. přednášky, sv. I, str. 21 a 22.

<sup>28)</sup> *Jaromír Smutný*, cit. přednášky.

<sup>29)</sup> §§ 51, 59—61 ústavní listiny.

<sup>30)</sup> Toto procento voličů KSČ by např. ve volbách ve Velké Británii, kde platí zásada větší nového zastupení, stačilo, aby konzervativní strana obsadila v parlamentě většinu mandátů.

<sup>31)</sup> *Klement Gottwald*, Spisy, sv. XII, str. 85.

<sup>32)</sup> Čl. I odst. 2 ústavního zákona č. 65/1946 Sb.

<sup>33)</sup> Čl. II cit. ústavního zákona. Toto ustanovení zcela zrušilo předpisy hlavy II ústavní listiny, které se týkaly senátu.

<sup>34)</sup> Čl. I odst. 1 a čl. VI cit. ústavního zákona a stať Klementa Gottwalda „Volby přinesou upevnění lidově demokratického režimu“, Spisy, sv. XII, str. 250—267.

<sup>35)</sup> Čl. XIII cit. ústavního zákona.

<sup>36)</sup> Cit. stať *Klementa Gottwalda*, Spisy, sv. XII, str. 250—267 a nehledě k ústavnímu zákonu tyto další právní předpisy: zejména §§ 2, 4, 15, 22, 23, 24, 25 zákona č. 28/1946 Sb. o úpravě stálých voličských seznamů; vládní nařízení č. 36/1946 Sb.; obzvláště §§ 2, 7, 8, 9, 10, 14, 33—36 zákona č. 67/1946 Sb. o volbě Ústavodárného národního shromáždění.

<sup>37)</sup> *Klement Gottwald*, 1946—1948, sv. I, str. 189.

<sup>38)</sup> *Alfred Meissner*, O budoucí ústavu ČSR, str. 10 a 11.

<sup>39)</sup> *Vladimír Kubeš*, O novou ústavu, str. 125—128.

<sup>40)</sup> *Alfred Meissner*, cit. dílo, str. 14 a 15.

<sup>41)</sup> *Vladimír Kubeš*, cit. dílo, str. 126.



<sup>42)</sup> V. I. Lenin, Spisy, sv. 25, str. 316, 317.

<sup>43)</sup> Klement Gottwald, Spisy, sv. XIII, str. 86 a 89.

<sup>44)</sup> Klement Gottwald, Spisy, sv. XIII, str. 303.

<sup>45)</sup> Zvláštní roli v tomto směru hrál, jak známo, zemědělský výbor, kde toto protivládni a protikomunistické seskupení mělo své pozadí. Reakční většina, včetně pravicového sociálně demokratického předsedy výboru, skládala se totiž v podstatě ze samých bývalých agrárníků, kterým reakční kruhy ostatních stran Národní fronty umožnily legalizovat touto cestou jejich politiku a postavení.

<sup>46)</sup> Jaromír Smutný, cit. přednášky, sv. I, str. 17, 22, 29, 30 a 32.

<sup>47)</sup> Viz § 8 odst. 1 písm. e) zák. č. 140/1947 Sb. o jednacím řádu Ústavodárného národního shromáždění.

<sup>48)</sup> Ve skutečnosti však v důsledku např. vzdání se mandátu, úmrtí apod. nebyl tento počet poslanců vždy stejný. Obdobný význam měla např. též nepřítomnost poslance pro nemoc, cestu do zahraničí nebo byla-li na poslance se souhlasem Národního shromáždění uvalena vazba apod. Ovšem tyto nahodilosti neměly pro otázku většiny ve sněmovně žádného podstatného významu.

<sup>49)</sup> Viz zejména článek „Vývoj Národní fronty do února 1948“, Nová Mysl, ročník 1958, č. 2, str. 104—121.

<sup>50)</sup> Prohlášení zpravidla znělo: „Vítám utvoření akčního výboru Národní fronty poslanců Ústavodárného národního shromáždění, neboť ve svorné spolupráci všech demokratických poslanců spatřuji záruku, že budou úspěšně a brzy překonány následky politické krize zaviněné reakčními činiteli a uskutečněn pracovní program Ústavodárného národního shromáždění. Budu proto při výkonu svého poslaneckého mandátu plně podporovat vládu Klementa Gottwalda v jejím úsilí o splnění budovatelského programu.“

<sup>51)</sup> V souvislosti s činností akčního výboru Národní fronty v Národním shromáždění tvrdilo se a tvrdí se v zahraničním buržoasním a sociálně demokratickém tisku, publikacích apod. vždy znovu, že orgány Národní fronty zasahovaly do ústavních práv poslanců, vylučovaly je z parlamentu apod.

Všimněme si těchto vymyšlených tvrzení z některých důležitých hledisek. Parlamentní národní fronta ani jiný orgán ve sněmovně nebo ve státě nezbavil ani jednoho poslance bez ohledu na jeho politické zaměření jeho mandátu. Pro takový zákrok prostě chyběly ústavní prostředky (leč v případě trestního odsouzení poslance, jak o tom bude ještě zmínka) a ústavních předpisů bylo přísně dbáno jak před únorovou krizí, tak v jejím průběhu i potom.

Národní fronta poslanců Ústavodárného národního shromáždění se v součinnosti se všemi politickými stranami a jejich kluby pouze starala — a to co nejdůsledněji, — aby do obrozené Národní fronty ani do obrozených poslaneckých klubů ostatních politických stran nevnikli poslanci, jejichž reakční zaměření bylo všeobecně známé. Šlo tedy o to, aby reakční poslanci zůstali mimo Národní frontu a všechny její politické součásti. Jinak se těmto poslancům při výkonu jejich poslaneckých mandátů ve sněmovně nijak nebránilo.

Po této čistící akci a v důsledku povolání několika málo náhradníků — samozřejmě těch, kteří kandidovali ve volbách v r. 1946, — vypadalo politické rozdělení poslanců v Ústavodárném národním shromáždění v době ukončení jeho volebního období v květnu 1948 takto: klub poslanců KSČ měl nadále 93 členů, klub poslanců KSS měl nyní 23 členy v důsledku vstupu 2 poslanců bývalé demokratické strany do komunistické strany. Klub poslanců Čs. sociálně demokratické strany měl 29 členů, klub poslanců Čs. strany socialistické (národně socialistická strana se přejmenovala na svůj původní název z r. 1918—1919) měl 31 členů, klub poslanců Čs. strany lidové měl 29 členů. Klub poslanců Strany slovenské obrody měl 16 členů (tento klub se vytvořil zcela znovu v důsledku úplného rozpadu demokratické strany a její parlamentní frakce). Další 2 poslanci Strany slobody stáli mimo klub. Tedy ke konci volebního období zahrnovala Národní fronta poslanců Ústavodárného národního shromáždění 223 po-



slanců, z toho 116 komunistických a 107 poslanců ostatních politických stran Národní fronty. Zbývající poslanci byli mimo Národní frontu.

Existovala však další možnost, a to zcela zákonná, jak se zbavit přítomnosti reakčních poslanců ve sněmovně, a to na základě soudního trestního stíhání tím, že sněmovna dala souhlas k tomuto stíhání a zbavila poslance svým usnesením imunity. Ovšem takovýchto závažných případů bylo velmi málo. Nehledě k třem případům, které již byly vyřešeny v prosinci 1947, šlo potom asi o 15 případů, zpravidla v souvislosti s pokusy reakčních poslanců o ilegální překročení hranic, ovšem i v souvislosti se závažnější trestní činností, vraždu nevyjímaje. Zbavit poslance imunity a vydat jej trestnímu stíhání neznamenalo však ještě podle platných ústavních předpisů zbavit poslance mandátu. Právo zbavit poslance mandátu příslušeno sněmovně jen tehdy, kdyby bývalo došlo k pravoplatnému odsouzení poslance a v této souvislosti k vyslovení ztráty jeho čestných práv občanských. Vzhledem ke krátké lhůtě, která zbývala do konce volebního období, již k takovému usnesení Národního shromáždění nedošlo.

Konečně je třeba se ještě zmínit o tom, že svobody sněmovního jednání bylo přísně dbáno. Jestliže reakční poslanci této možnosti nevyužili, bylo to jejich věcí. Řada z nich naopak vystupovala s projevy loajality, o které je však nikdo nežádal.

Není bez zajímavosti, že dokonce i prameny protivníků, i když se zcela opačnými záměry, potvrzují uvedená fakta. *Jaromír Smutný* (Únorový převrat 1948, sv. V, Londýn 1957, str. 13 a 14) v souvislosti s líčením Benešových úvah rezignovat na úřad presidenta republiky hned po Únoru mimo jiné píše, že přední místo v těchto úvahách patřilo parlamentu. Beneš předem nevyklučoval možnost opozičního vystoupení poslanců, kteří v minulosti jak v parlamentě, tak i mimo něj „stáli v čele ofenzívy proti komunistům“. Tito poslanci, jak píše Smutný, měli právo projevu ve sněmovně, mohli zde ještě veřejně vyslovit své stanovisko a protesty a všichni poslanci měli možnost hlasovat pro vládu nebo proti vládě. Tato situace působila na Benešovo rozhodování, neboť nechtěl předčasnou abdikací ovlivňovat průběh událostí ve sněmovně.

<sup>52)</sup> Viz § 75 ústavní listiny.

<sup>53)</sup> XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu, Nová mysl, zvláštní číslo, únor 1956, str. 23, 504 a další.

<sup>54)</sup> Měsíčník „Esprit“, Paříž, květen 1947, str. 841 a další.

<sup>55)</sup> Svobodné noviny 19. března 1948.

<sup>56)</sup> *Klement Gottwald*, Spisy, sv. XIV, str. 363.

<sup>57)</sup> *Lev Sychrava*, Svědectví a úvahy o pražském převratu v únoru 1948, Londýn 1950, str. 6 a 7.

<sup>58)</sup> *Otto Friedman*, The Break-up of Czech Democracy, Londýn, V. Gollancz 1950.

<sup>59)</sup> *Jaromír Smutný*, Únorový převrat 1948, přednášky vydané v Londýně v letech 1953, 1956, 1957, sv. II, str. 37, 47 a násled., sv. IV str. 131, sv. V str. 17.

<sup>60)</sup> *Klement Gottwald*, 1946—1948, sv. I str. 25.

<sup>61)</sup> *Klement Gottwald*, 1946—1948, sv. II str. 270—271.

## РЕЗЮМЕ

I. Эта работа освещает некоторые конституционные стороны февральских событий 1948 года.

При исследовании этих проблем работа эта исходит из установления, что взаимное отношение и распределение классовых сил внутри государства и международное положение дали возможность совершения глубоких революционных изменений старого общественного устройства не только мирным путем, но и легальными средствами. Поэтому Коммунистическая



партия Чехословакии с мая месяца 1945 года стремилась в соответствии с этим к возможно полному использованию этих возможностей.

Автор затем указывает на то, что классики марксизма-ленинизма в ряде своих работ ставили перед собой вопрос о возможности осуществления социалистической революции не только мирными, но и легальными и конституционными средствами, и такую возможность никогда не исключали.

Мирное развитие и ход социалистической революции при использовании данной конституционности и легальности является весьма сложным процессом, который — как показал чехословацкий опыт — протекает при условиях слабого равновесия борющихся сил, при условиях, когда вопрос о власти окончательно еще не разрешен.

Для Коммунистической партии Чехословакии вопрос о конституционности и парламентных средствах борьбы в течение всего этого период был связан с широким потоком демократического движения масс. Только сила и революционная последовательность чехословацкого рабочего класса, его решимость осуществлять еще дальнейшие и дальнейшие социалистические перемены, только преобладающее большинство трудящихся, дали возможность того, чтобы конституционные предписания и парламент стали орудием решения февральского кризиса на демократической основе.

Для понимания конституционных сторон хода февральского кризиса необходимо иметь в виду, что верховное руководство государственной жизнью осуществлялось системой высших органов государства, носившей характер парламентной формы правительства, и что со времени конституирования Временного Национального Собрания, в конце октября 1945 года, по существу парламентным путем осуществились дальнейшие социалистические перемены.

Однако высшие органы государства, также как остальные государственные органы, в результате своего классового и политического характера, обладали совершенно новыми чертами, так как руководимые Коммунистической партией народные массы уже пробили себе путь к власти. Но в то же время чехословацкая буржуазия при посредстве некоммунистических политических партий продолжала принимать явно выраженное участие во власти. Проявилось это в особенности в составе высших органов государства, в которых коммунисты, несмотря на свое руководящее положение и большое влияние, были в меньшинстве.

При данных условиях опытная чехословацкая буржуазия надеялась больше всего на д-ра Бенеша, занимавшего пост президента республики, на разные парламентные махинации и создание антикоммунистических групп для того, чтобы под мнимодемократическими лозунгами могла маскировать свои недемократические, противоконституционные и подрывные действия.

Таким образом, конституционные вопросы во всем этом периоде, а в особенности в Феврале, играли чрезвычайную роль в порядке действий обоих борющихся лагерей и потому в последующих частях этой работы, в связи с рассмотрением отдельных конституционных учреждений, подвергаются подробному освещению.

II. Во второй части работы рассматриваются вопросы, связанные с положением президента республики. Анализ конституционных предписаний, оформленных конституцией 1920 года и по существу действовавших и после 1945 года, показывает тесную связь должности президента республики



и осуществления его правомочий с правительством. Все акты конституционно-безответственного президента требовали сотрудничества и контрассигнации правительства.

Однако буржуазные политики и конституционные теоретики толковали ясные конституционные предписания уже в домюнхенской республике весьма произвольно так, чтобы должность президента республики могла осуществляться сверх и вне рамок конституции. Эти политики и теоретики утверждали, что конституция делает президента республики весьма независимым, надпартийным органом, которому следует во время возможных кризисов взять развитие общественных дел в свои руки. В прямом противоречии с конституцией они намеренно сконструировали тезис о широкой политической ответственности правительства перед президентом, а из этого они делали вывод, что президент имеет право свободно назначать и распускать правительство, а именно независимо от парламента. Аналогично они толковали право президента республики распускать парламент.

После возникновения народно-демократического государства для чехословацкой буржуазии не было ничего так естественного, как в своих контрреволюционных намерениях вернуться к этим притивоконституционным тезисам еще и потому, что несмотря на все глубокие перемены и при совершенно новых условиях в вопросе о власти, она усматривала в должности президента республики и в его лице единственного конституционного деятеля, на которого она могла полностью положиться. Президенту республики она присваивала, в частности, роль арбитра и в ряде своих конституционных проектор выявляла стремление установить режим президентской диктатуры.

Автор после этого переходит непосредственно к февральским событиям и объясняет, как отказ реакционного меньшинства министров, который в февральские дни превратил латентный правительственный кризис в открытый правительственный кризис, долженствовал быть исходным пунктом для реакционного противогосударственного переворота и как именно при посредстве противоконституционного порядка действий Д-р Бенеша должно было осуществиться контрреволюционное перемещение сил внутри правительства, сопровождаемое преждевременным роспуском Учредительного Национального Собрания.

Далее в работе подробно показано, как Коммунистическая партия Чехословакии и Клемент Готтвальд, в качестве председателя правительства, которое все еще пользовалось доверием Учредительного Национального Собрания, придерживаясь точно конституционных предписаний, противодействовали антиконституционному порядку действий реакции и ее главного зачинщика Д-р Бенеша.

Опираясь на широчайшие слои народа, Коммунистическая партия Чехословакии наконец вынудила у Бенеша порядок действий, согласовавшийся с Конституцией.

III. Дальнейшая часть работы рассматривает положение учредительного Национального Собрания. С точки зрения конституционного, демократического и парламентного способа разрешения февральского кризиса именно от парламента зависело, чтобы он сам стал орудием народных масс, чтобы прочное большинство в парламенте в конституционном порядке санкционировало наконец решение кризиса.

После обширного анализа вопроса о том, каким образом произошло возобновление парламентных учреждений, когда народные массы в народно-



демократической революции уже проложили себе путь к власти, и после анализа сложных факторов власти и классовых факторов, автор приходит к заключению, что парламентные учреждения приобрели в борьбе за власть большое значение. Поэтому парламент стал орудием борьбы за власть и самым полем сражения, в котором, однако, все зависело не от разных парламентных комбинаций, к которым стремились представители буржуазии, а от единства рабочего класса и трудящихся масс, от их воли организованно защищать всюду в государстве свои интересы.

Далее освещены главные конституционные моменты, характеризующие положение Учредительного Национального Собрания, в частности и те, которые на основе новых конституционных предписаний означали дальнейшее развитие демократических норм. Однако с точки зрения борьбы за власть эти новые моменты не имели решающего значения; они были скорее признаком глубоких перемен в вопросе о власти, чем их действительным выражением.

Автор исследует затем отношение буржуазии и ее теоретиков к парламенту. Эти последние, с одной стороны, подчеркивали значение парламента и изображали его как совершенное демократическое учреждение, но, с другой стороны, отвергали не только все новое и народное, уже проявившееся в парламенте, но и ряд обычных формально-демократических элементов, когда обнаружилось, что при данных условиях они невыгодны для буржуазии.

С точки зрения конституционного и парламентного разрешения февральского кризиса особо важное значение имеет проблема большинства, а именно не как в фактическом, так и в формальном смысле.

Вопрос прочного прогрессивного большинства в парламенте беспокоил реакционные круги с момента выборов в Учредительные Национальные Собрания, принесших убедительную победу Коммунистической партии Чехословакии, которая стала явно наибольшей партией, и тесное большинство обеих социалистических партий в парламенте. Теоретическим выражением опасений реакционных кругов перед прогрессивным большинством были разные соображения и проекты лиц, представлявших их точку зрения в вопросе о так наз. конституционной охране меньшинства в парламенте.

Коммунистическая же партия Чехословакии сейчас же после выборов в мае 1946 года ориентировалась, как это выразил Клемент Готтвальд, на приобретение фактического и формального абсолютного большинства в народе и в парламенте. Приобретение большинства народа в пользу политики партии Коммунистической Чехословакии понимала как боевой лозунг, приводивший трудящиеся массы к единству действий, к немедленному проведению и осуществлению их требований, что всесторонне усилило революционное течение снизу и сверху и обезвредило все попытки реакционных кругов организовать противокommunistические группировки, в частности и в правительстве и в парламенте.

В дальнейшем автор рассматривает вопросы о большинстве в Учредительном Национальном Собрании, а именно в течение всего периода его существования. На основании голосований в парламенте, имевших довольно большое политическое значение, и на основании некоторых документов, опубликованных реакционными политиками в эмиграции, он указывает на весьма важные элементы создания прочного прогрессивного большинства в парламенте уже до Февраля. Сложный кристаллизационный процесс,



в котором орбазовывалось это прочное прогрессивное большинство, приведшее и к изолированию реакционных крутов в парламенте, — являлся только отражением того определяющего глубокого процесса, который происходил в самом народе, в массах, и завершился в февральских событиях, неопровержимо доказавших, что большинство народа солидаризируется с политикой Коммунистической партии Чехословакии и активно ее поддерживает.

В переговорах же председателя правительства Клемента Готтвальда с президентом республики, стремившимся растягивать кризис, соуданное уже прочное большинство в парламенте стало очень серьезным и конституционно неопровержимым аргументом.

Это прочное большинство в Учредительном Национальном Собрании, личный состав которого после февральских событий нисколько не изменился, проявилось полностью, когда оно высказало правительству возроденного Национального фронта доверие.

IV. Четвертая часть работы посвящает внимание некоторым сторонам международного значения февральских событий. Развитие в Чехословакии вызвало ужас у международной буржуазии и правого крыла социал-демократов, которые, на основании прежнего опыта в западных буржуазных демократических странах, считали парламентные учреждения надежным орудием своей политики. Однако чехословацкий февраль доказал, что и парламентные учреждения не спасут капитализма, если они станут орудием действительной народной воли. Идеологи буржуазии в противоречии с действительностью выдумали ложные утверждения о коммунистическом пражском путче 1948 г. и эти утверждения и до сего времени служат им в качестве „аргумента“ в пользу политики с позиции силы; автор показывает идеологические и политические причины такого извращения хода февральских событий.

Далее анализу подвергаются некоторые моменты, которые, в частности, в западно-европейских странах, несмотря на невиданный размах народного движения после второй мировой войны, привели — в соответствии с агрессивной политикой США — к исключению коммунистических прогрессивных сил из правительственных и парламентных позиций. Автор показывает, что, как правило, это производилось путем использования парламентных учреждений и злоупотребления ими, в частности, и при помощи противокommunistических группировок в парламентах.

Попытка произвести реакционный переворот в феврале была тесно связана с политикой международной, в частности, американской буржуазии. Однако февральский кризис был разрешен не по плану и представлениям чехословацкой буржуазии и ее международных союзников, а по воле суверенного чехословацкого народа. При этом ведущая сила народа, Коммунистическая партия Чехословакии, тщательно следила за тем, чтобы все совершалось в конституционных, демократических и парламентных формах. Вопреки всем попыткам буржуазных фальсификаторов закрыть этот ход февральских событий, даже ряд буржуазных авторов принужден признавать этот неоспоримый факт, хотя при этом приписывает этому факту извращенное значение. В этой связи автор работы подвигает анализу, между прочим, особый отчет американского конгресса, посвященный февральским событиям и опубликованный уже в апреле 1948 года, и ряд других публикаций, в частности, также сборник работ Яромира Смутного,



бывшего канцлером Д-р Бенеша. И эти вражеские источники вынуждены признать, в конце концов, что в февральских событиях одна только коммунистическая партия Чехословакии придерживалась и формального текста конституции и что Клемент Готтвальд при решении правительственного кризиса опирался на постановления конституции.

Февральские события стали, таким образом, выдающимся примером и прецедентом реальной возможности использования парламентных форм и средств и конституционных путей для развития социалистической революции пролетариатом, при установлении диктатуры пролетариата. Опыт февраля 1958 года стал, таким образом, серьезным вкладом в международное рабочее движение и в его революционные партии и играл не малую роль при создании идей и постановлений XX съезда Коммунистической партии Советского Союза, поскольку речь идет о возможности использования в нынешнем периоде парламентных путей для перехода к социализму.

V. В краткой заключительной части работы подчеркивается, в частности, что спокойные, конституционные и парламентные пути развития социалистической революции нельзя понять в отрыве от всех основных факторов, создающих возможность такого исключительного исторического развития. В своем беглом анализе этих основных факторов автор, в частности, подчеркивает также идеологическую сторону этой борьбы за власть, значение которой выдвинул Клемент Готтвальд при оценке хода Февраля. Идеологическая борьба Коммунистической партии Чехословакии была в дофевральском периоде одной из необходимых предпосылок к тому, чтобы — как это выразил в этой связи Клемент Готтвальд — чехословацкий рабочий класс выдержал большой государственный экзамен также хорошо, как сама партия.

## ZUSAMMENFASSUNG

I. Die Studie erläutert einige die verfassungsmäßige Seite der Februarereignisse des Jahres 1948 betreffenden Fragen.

Bei der Untersuchung dieser Probleme geht der Verfasser von der Feststellung aus, daß das Verhältnis und die Verteilung der Klassenkräfte innerhalb des Staates sowie auch die internationale Lage es ermöglichten eine tiefgreifende Umgestaltung der bisherigen Gesellschaftsordnung nicht nur auf friedlichem Wege, sondern auch mit legalen Mitteln durchzuführen. Im Einklang damit war die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei seit dem Mai des Jahres 1945 bestrebt, diese Möglichkeit weitestgehend zu verwirklichen.

Der Autor weist ferner darauf hin, daß schon die Klassiker des Marxismus-Leninismus in einer Reihe von Schriften die Möglichkeit erwogen, die sozialistische Revolution nicht nur mit friedlichen, sondern auch mit legalen und verfassungsmäßigen Mitteln durchzusetzen, und daß diese theoretische Möglichkeit von den Klassikern niemals ausgeschlossen wurde.

Die friedliche Entwicklung und der Ablauf der sozialistischen Revolution unter Ausnützung der bestehenden Verfassung und Gesetzlichkeit stellt einen komplizierten Prozeß dar, der — wie dies auch die Erfahrungen in der Tschechoslowakei bestätigen — unter den Bedingungen eines labilen Gleichgewichts der kämpfenden Kräfte, vor der definitiven Entscheidung über die Frage der Staatsmacht, vor sich geht.



Die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei verknüpfte während des ganzen beschriebenen Zeitabschnittes die Verfassungsfrage und das Problem der parlamentarischen Kampfmittel am engsten mit dem breiten Strom der demokratischen Massenbewegung. Nur die Stärke und die revolutionäre Konsequenz der tschechoslowakischen Arbeiterklasse, ihre Entschlossenheit, die sozialistische Umgestaltung immer weiter vorzutreiben, nur die Einheit der überwiegenden Mehrheit der Werktätigen machten es möglich, die Verfassungsgesetze und das Parlament zur Lösung der Februarkrise auf demokratischer Grundlage auszunützen.

Das Verständnis für den verfassungsmäßigen Verlauf der Februarkrise erfordert es zu beachten, daß das System der obersten Staatsorgane, dem die Gesamtleitung des staatlichen Lebens zufiel, seinem Charakter nach der parlamentarischen Regierungsform entsprach und daß seit der Konstituierung der Provisorischen Nationalversammlung Ende Oktober 1945 immer weitere sozialistische Umgestaltungen im wesentlichen auf parlamentarischem Wege verwirklicht wurden.

Die obersten und ebenso auch die übrigen Staatsorgane wiesen jedoch infolge ihrer klassenmäßigen und politischen Struktur wesentlich neue Züge auf, denn die von der Kommunistischen Partei geführten Volksmassen hatten sich bereits den Weg zur Macht erkämpft. Gleichzeitig war aber auch die tschechoslowakische Bourgeoisie noch in recht wesentlichem Maße an der Macht beteiligt und dies besonders mittels der nichtkommunistischen politischen Parteien. Dieser Umstand wirkte sich nachdrücklich auf die Zusammensetzung der obersten Staatsorgane aus, in denen die Kommunisten — ungeachtet ihrer führenden Stellung — in der Minderheit blieben.

Unter den gegebenen Umständen rechnete die politisch sehr erfahrene tschechoslowakische Bourgeoisie besonders auf Dr. Beneš, der das Amt des Präsidenten der Republik innehatte, auf die verschiedensten parlamentarischen Manöver und auf die Bildung antikommunistischer Gruppierungen, um derart unter Zuhilfenahme scheindemokratischer Lösungen ihr tatsächlich antidemokratisches, verfassungswidriges und umstürzlerisches Vorgehen zu bemänteln.

Verfassungsfragen spielten daher in diesem ganzen Zeitabschnitt und dann besonders im Februar 1948 eine außerordentliche Rolle im Kampfe beider Lager. Der anschließende Teil unserer Studie erläutert dies eingehend im Zusammenhang mit den einzelnen Verfassungsinstitutionen.

II. Der zweite Abschnitt der Studie untersucht die Stellung des Präsidenten der Republik. Die Analyse der Verfassungsvorschriften, die in der Verfassungs-urkunde vom Jahre 1920 festgelegt wurden und im wesentlichen auch nach dem Jahre 1945 in Geltung blieben, zeigt deutlich, wie eng das Amt des Präsidenten der Republik und die Ausübung seiner Befugnisse mit der Regierung verknüpft waren. Alle Amtshandlungen des Präsidenten, der laut der Verfassung unverantwortlich war, erforderten das Mitwirken und die Mitunterzeichnung der Regierung.

Die bürgerlichen Politiker und ihre Verfassungstheoretiker legten jedoch schon während des Bestandes der bürgerlichen Republik die klaren Verfassungsbestimmungen ganz willkürlich aus, um die Ausübung des Präsidentenamtes unter Umgehung der Verfassung und weit über deren Rahmen hinaus zu ermöglichen. So wurde behauptet, daß die Verfassung den Präsidenten der Republik zum durchaus unabhängigen, über den Parteien stehenden Organ mache, zu dessen besonderen Befugnissen es gehöre, der Entwicklung der öffent-



lichen Angelegenheiten über gelegentliche Krisen hinweg zu helfen. Im Widerspruch zur Verfassung konstruierte man die These einer weitgehenden politischen Verantwortlichkeit der Regierung gegenüber dem Präsidenten, und weiter wurde behauptet, daß der Präsident das unumschränkte Recht habe, die Regierung zu ernennen und zu entlassen, und dies unabhängig vom Parlament. Ähnlich interpretierte man auch das Recht des Präsidenten, das Parlament aufzulösen.

Nach der Errichtung der Volksdemokratischen Republik erschien der tschechoslowakischen Bourgeoisie — entsprechend ihrer gegenrevolutionären Zielsetzung — nichts natürlicher als die Wiederaufnahme der angeführten verfassungswidrigen Thesen und dies umso mehr, als sie — ungeachtet aller tiefgreifenden revolutionären Veränderungen und unter ganz neuen Machtverhältnissen — in der Funktion und in der Person des Präsidenten den einzigen verfassungsmäßigen Faktor erblickte, auf den sie sich vollkommen verlassen konnte. Die Bourgeoisie teilte dem Präsidenten vor allem die Rolle eines Arbiters zu und viele ihrer Verfassungsanträge verrieten die Absicht, unter parlamentarischer Verhüllung ein Regime der Präsidentendiktatur zu errichten.

Der Verfasser wendet sich hierauf unmittelbar den Februarereignissen zu und zeigt, daß die latente Regierungskrise durch die Demission der reaktionären Minderheit der Minister zur offenen Staatskrise wurde, die den Ausgangspunkt eines reaktionären Staatsstreichs darstellen sollte. Vor allem durch das verfassungswidrige Vorgehen Dr. Beneš sollte eine gegenrevolutionäre Machtverschiebung innerhalb der Regierung und zwar im Zusammenhang mit der vorzeitigen Auflösung der Verfassungsgebenden Nationalversammlung durchgesetzt werden.

Die vorliegende Studie erläutert hierauf ausführlich, auf welche Weise die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei und Klement Gottwald als Regierungschef, gestützt auf das Vertrauen der Verfassungsgebenden Nationalversammlung und unter genauester Einhaltung aller Verfassungsgesetze, dem verfassungswidrigen Vorgehen der Reaktion und Dr. Beneš als ihrem Hauptanstifter die Stirn boten.

Die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei, die sich auf die breitesten Volksschichten stützte, zwang schließlich auch Dr. Beneš, die Verfassung einzuhalten.

III. Der folgende Abschnitt ist der Position der Verfassungsgebenden Nationalversammlung gewidmet. Vom Gesichtspunkt einer verfassungsmäßigen, demokratischen und parlamentarischen Lösung der Februarkrise aus gesehen war es notwendig, die Kammer selbst zum Instrument der Volksmassen zu machen, und mit einer sicheren Parlamentsmehrheit die Lösung der Krise verfassungsmäßig zu sanktionieren.

Nach einer ausführlichen Erörterung der Frage, wie die parlamentarischen Institutionen erneuert wurden, als die Volksmassen im Lauf der demokratischen und nationalen Revolution sich schon den Weg zur Macht freigeekämpft hatten, sowie nach einer Analyse der komplizierten klassenbedingten Machtfaktoren gelangt der Verfasser zur Feststellung, daß den parlamentarischen Institutionen im Kampf um die Macht eine bedeutende Rolle zufiel. Das Parlament wurde zum Werkzeug und gleichzeitig zum Schauplatz des Machtkampfes, wobei jedoch alles nicht von den verschiedenen parlamentarischen Kombinationen abhing, um die sich die Repräsentanten der Bourgeoisie bemühten, sondern von der Einheit der Arbeiterklasse und der übrigen Werktätigen, von



ihrer Entschlossenheit, im ganzen Staat organisiert ihre Interessen und Willen durchzusetzen.

Weiters beschäftigt sich der Autor mit den wichtigsten verfassungsrechtlichen Momenten, die die Position der Verfassungsgebenden Nationalversammlung charakterisierten, einschließlich jener, die auf Grund neuer gesetzlichen Bestimmungen eine Weiterentwicklung der demokratischen Formen darstellten. Diese neuen Bestimmungen waren jedoch vom Gesichtspunkt des Kampfes um die Staatsmacht keineswegs entscheidend. Sie waren weit mehr ein bloßes Symptom der bereits erfolgten tiefgehenden Machtveränderungen und weit weniger deren tatsächlicher Ausdruck.

Der Verfasser untersucht im folgenden das Verhältnis der Bourgeoisie und ihrer Theoretiker zur Kammer. Diese schoben einerseits dem Parlament eine durchaus entscheidende Rolle zu und schilderten es gleichzeitig als musterhafte demokratische Institution, andererseits jedoch negierten sie nicht nur alles Neue und Volkstümliche, das sich im Parlament geltend machte, sondern auch eine Reihe formal demokratischer Elemente, sobald es sich zeigte, daß sie unter den gegebenen Umständen der Bourgeoisie keinen Vorteil brachten.

Im Hinblick auf die verfassungsmäßige und parlamentarische Lösung der Februarkrise war das Problem der Mehrheit — und zwar sowohl im faktischen als auch im formalen Sinne — besonders wichtig.

Das Problem einer festgefügt fortgeschrittenen Parlamentsmehrheit beunruhigte die Reaktion schon seit den Wahlen in die Verfassungsgebende Nationalversammlung, die der Kommunistischen Partei einen überzeugenden Sieg brachten, sodaß sie zur weitaus stärksten Partei wurde und gleichzeitig den beiden damals existierenden sozialistischen Parteien die knappe absolute Mehrheit im Volk und auch im Parlament sicherten. Theoretisch fand die Angst der Reaktion vor einer fortschrittlichen Mehrheit ihren Ausdruck in verschiedenen Erwägungen und Anträgen der bürgerlichen Wortführer, die auf den sog. verfassungsrechtlichen Schutz der Parlamentsminderheit abzielten.

Demgegenüber orientierte sich die Kommunistische Partei sofort nach den Wahlen im Jahre 1946 nach den Worten Klement Gottwalds auf die Gewinnung sowohl der faktischen wie auch der formalen absoluten Mehrheit im Volk und im Parlament. Die Gewinnung der Mehrheit der Nation für die Politik der Partei wurde von der KPTsch als aktive Kampflosung aufgefaßt und diese Losung inspirierte die werktätigen Massen zum einheitlichen Vorgehen zwecks augenblicklicher Durchsetzung und Verwirklichung ihrer Forderungen, wodurch die revolutionäre Strömung von unten und von oben gestärkt und die reaktionären Versuche einer antikommunistischen Gruppenbildung besonders in der Regierung und im Parlament zunichte gemacht wurden.

Der Verfasser untersucht dann die Frage der Mehrheit in der Verfassungsgebenden Nationalversammlung, und zwar für die ganze Dauer ihres Bestehens. Auf Grund von politisch belangreichen Abstimmungen im Parlament sowie von Dokumenten, die von reaktionären Politikern in der Emigration veröffentlicht wurden, werden die Elemente zur Bildung einer festgefügt fortgeschrittenen Mehrheit schon in der Zeit vor dem Februar 1948 aufgezeigt. Der sehr komplizierte Prozeß, in dessen Verlauf es zur Schaffung der fortschrittlichen Mehrheit und zur Isolierung der Reaktion auch auf dem Boden des Parlaments kam, spiegelte den entscheidenden und tiefgehenden Entwicklungsprozeß wider, der innerhalb der Nation, in den Massen selbst verlief und der in den Februarereignissen seinen Gipfel erreichte. Die Ereignisse bewiesen unwider-



legbar, daß die Mehrheit der Nation sich mit der Politik der KPTsch identifiziert und diese aktiv unterstützt.

Bei den Verhandlungen des Ministerpräsidenten Gottwald mit dem Präsidenten der Republik, der ständig versuchte, die Krise hinauszuziehen, wurde die inzwischen schon festgefügte Parlamentsmehrheit zu einem wichtigen und — verfassungsmäßig gesehen — unwiderlegbaren Argument.

Diese sichere Mehrheit in der Verfassungsgebenden Nationalversammlung, deren personelle Zusammensetzung sich auch nach den Februarereignissen nicht veränderte, trat ganz offen hervor, als das Parlament der Regierung der erneuerten Nationalen Front sein Vertrauen aussprach.

IV. Der vierte Teil der Abhandlung beschäftigt sich mit einigen Momenten, die die internationale Bedeutung der Februarereignisse betreffen. Die Entwicklung in der Tschechoslowakei löste in den Reihen der Weltbourgeoisie und der Rechtssozialisten, die nach den bisherigen Erfahrungen in den westlichen bürgerlich-demokratischen Ländern die parlamentarischen Institutionen als verlässliches Werkzeug ihrer Politik betrachteten, Entsetzen aus. Der tschechoslowakische Februar erbrachte den Beweis dafür, daß auch die parlamentarischen Einrichtungen den Kapitalismus nicht retten können, sobald sie zum Instrument des wirklichen Volkswillens werden. Im Widerspruch zu der Wirklichkeit produzierten die bürgerlichen Ideologen lügnerische Behauptungen über einen angeblichen kommunistischen Putsch in Prag im Jahre 1948 und diese Behauptungen werden noch heute als „Argumente“ für die Politik des kalten Krieges benützt. Der Verfasser enthüllt die ideologischen und politischen Ursachen einer solchen Verzerrung der Februarereignisse.

Im weiteren werden einige Punkte behandelt, die besonders in den westeuropäischen Ländern im Einklang mit der aggressiven Politik der USA zur Verdrängung der kommunistischen und fortschrittlichen Kräfte aus ihren Positionen in den Regierungen und in den Parlamenten führten, obgleich die Volksbewegung nach dem zweiten Weltkrieg einen ungeheuren Aufschwung nahm. Der Autor zeigt auf, daß dies in der Regel mit Hilfe und unter Mißbrauch der parlamentarischen Institutionen und besonders mittels anti-kommunistischer Gruppierungen geschah.

Der Versuch eines reaktionären Umsturzes im Februar stand im engsten Zusammenhang mit der Politik der internationalen und besonderer amerikanischen Bourgeoisie. Die Februarkrise wurde jedoch nicht entsprechend den Plänen und den Vorstellungen der tschechoslowakischen Bourgeoisie und ihrer internationalen Verbündeten, sondern entsprechend dem Willen des souveränen tschechoslowakischen Volkes gelöst. Dabei war die KPTsch als führende Kraft des Volkes peinlichst darauf bedacht, daß die Entwicklung verfassungsmäßig, demokratisch und parlamentarisch verlief. Ungeachtet aller Versuche bürgerlicher Geschichtsfälscher den wirklichen Ablauf der Februarereignisse zu verschleiern, sind auch mehrere bürgerliche Autoren gezwungen die unanfechtbaren Tatsachen zuzugeben, sei es auch, daß sie sie falsch interpretieren. In diesem Zusammenhang untersucht der Verfasser einen den Februarereignissen gewidmeten Sonderbericht des amerikanischen Kongresses, der schon im April 1948 veröffentlicht wurde, und eine Studienserie von Jaromír Smutný, der ehemals persönlicher Kanzler dr. Beneš war. Auch diese aus dem feindlichen Lager stammenden Quellen müssen schließlich zugestehen, daß im Verlauf der Februarereignisse einzig und allein die Kommunistische Partei an der Verfassung und ihrem Wortlaut festhielt und daß Klement Gott-



wald bei der Lösung der Regierungskrise sich auf die Bestimmungen der Verfassung stützte.

Die Februarereignisse wurden auf diese Weise zu einem wichtigen Beispiel und Präzedenzfall für die reale Möglichkeit der Ausnützung parlamentarischer Formen und Mittel sowie eines verfassungsmäßigen Weges bei der Durchführung der sozialistischen Revolution, der Errichtung der proletarischen Diktatur. Die Erfahrungen des Februars 1948 wurden so zu einem wichtigen Beitrag zur internationalen Arbeiterbewegung und ihrer revolutionären Parteien und spielten eine nicht geringe Rolle beim Ausreifen der Ideen und Ergebnisse des XX. Parteitags der KPdSU, soweit es um die Möglichkeit ging, in der gegenwärtigen Periode den parlamentarischen Weg im Sinne des Überganges zum Sozialismus zu benutzen.

V. Im kurz gefaßten abschließenden Teil der Studie wird besonders betont, daß der friedliche, verfassungsmäßige und parlamentarische Entwicklungsgang der sozialistischen Revolution nicht in der Isolierung von allen grundlegenden, einen solchen außergewöhnlichen historischen Verlauf ermöglichenden Faktoren begriffen werden kann. Bei flüchtiger Analyse dieser grundlegenden Faktoren beschäftigt sich der Verfasser vor allem auch mit der ideologischen Seite des Machtkampfes, deren Bedeutung von Klement Gottwald bei der Beurteilung der Februarereignisse hervorgehoben wurde. Der ideologische Kampf der KPTsch in der Übergangsepoche war eine der unerläßlichen Voraussetzungen, die — nach den Worten K. Gottwalds — es der tschechoslowakischen Arbeiterklasse ermöglichten die große Prüfung der Staatspolitik zu bestehen ebenso wie die Partei selbst.







# ODPOVĚDNOST ZA ŠKODY ZPŮSOBENÉ DOPRAVNÍMI PROSTŘEDKY V ČESKOSLOVENSKÉM PRÁVNÍM ŘÁDU

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ВРЕД, ПРИЧИНЕННЫЙ ТРАНСПОРТНЫМИ  
СРЕДСТВАМИ В ЧЕХОСЛОВАККОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ  
DIE VERANTWORTUNG FÜR DURCH VERKEHRSMITTEL VERURSACHTE  
SCHÄDEN IN DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN RECHTSORDNUNG

JIŘÍ ŠVESTKA

## I.

A. Bouřlivý technický rozvoj, který nastal v kapitalistické společnosti v první polovině 19. století, musel se nutně a zákonitě projevit i v oblasti komunikačních prostředků. Jejich veliký rozmach se uskutečnil nejprve v železniční dopravě. Čím dále tím více zaváděný provoz na železnicích ovšem s sebou přinášel i zvýšené nebezpečí vzniku škod na životě, zdraví a majetku těch, kteří buď v železničním provozu pracovali, event. železnic používali, anebo kteří byli v okolí tohoto provozu. Železniční nehody, které provázely riskantní provoz na železnicích od samého jeho počátku, daly vznik četným nárokům na náhradu škody.

Za této situace nebylo možno vystačit s úpravou odpovědnosti provozovatelů železnic, založenou na principu viny, neboť pro poškozeného bylo vzhledem k složitosti železničního technického zařízení, ke složité organizaci železničního provozu apod. velmi obtížné a často zcela nemožné prokazovat zavinění jeho podnikatele.

V tehdejší právní nauce se proto objevily názory, že risiko škod způsobených okolí železničního provozu, který s sebou přináší do vnějšího světa zvláštní nebezpečí, má postihnout především ty, kteří z takového provozu hospodářsky těží, resp. kteří z něho mají výhody, užitek (tzv. rizikové teorie, které převládaly v tehdejší právní nauce a zákonodárství).<sup>1)</sup>

Ke stejným závěrům docházely i teorie zájmové, které však pro založení přísnější odpovědnosti provozovatelů železnic argumentovaly tím, že odpovědnost za nastalé škody v železničním provozu mají nést ti, v jejichž zájmu je takový provoz uskutečňován.<sup>2)</sup>

Uvalení rizika za takto způsobené škody na subjekty, které z provozu hospodářsky těží (resp. v jejichž zájmu se provoz uskutečňuje), se dosahovalo opuštěním principu odpovědnosti za vinu s důkazním břemenem na straně poškozeného a zaváděním přísnější odpovědnosti, tj. buď odpovědnosti za vinu s důkazním břemenem na straně škůdce (tzv. presumovaná vina) nebo přímo odpovědnosti za výsledek (odpovědnost objektivní, kauzální).



Zkoumáme-li např. vývoj v tomto směru v býv. Rakousku-Uhersku, není bez zajímavosti, že zde je zvýšená přísná odpovědnost ukládána provozovatelům dopravních prostředků nejprve za škody způsobené na dopravovaném zboží (srov. čl. 395 býv. obch. zákona).<sup>3)</sup> Obchodníci se zbožím a vlastníci zboží měli totiž sami zájem na založení přísnější a široké odpovědnosti podnikatelů železnic, neboť i oni pocítovali, jak je v eventuálních sporech obtížné prokazovat vzhledem ke složitosti železničního provozu zavinění podnikatele železnic.

Jestliže však např. utrpěl při provozu železnice úraz železniční dělník, ten musel prokazovat podnikateli zavinění a neměl-li úspěch, musel nést škodu sám.

Leč později se objevují další zvláštní předpisy, srov. např. zákon z 5. března 1869 č. 27 ř. z. Eisenbahnhaftpflichtgesetz, který již presumoval vinu provozovatelů železnic poháněných parní silou také u škod způsobených v železniční dopravě na životě a zdraví osob. Zákonem z 12. července 1902 č. 147 ř. z. byla tato úprava rozšířena na všechny provozovatele železnic poháněných živelní silou (např. také v Prusku se objevuje pruský železniční zákon z 3. 11. 1838 a o necelých 40 let později se pak objevuje celoněmecký zákon z 7. 11. 1871 tzv. Reichshaftpflichtgesetz, zakládající objektivní odpovědnost podnikatelů železnic).<sup>4)</sup>

Daleko pozdější železniční zákon č. 86/1937 Sb. vydaný již v čsl. předmnichovské republice (§§ 196—204) vyslovil přímo objektivní odpovědnost. Podle něho byla provozovatelům železnic uložena odpovědnost za škody na životě a zdraví osob způsobené při provozu železniční dopravy na trati úkony nebo jevy, kterými se navenek projevovalo nebezpečí vlastní tomuto provozu. Této odpovědnosti se mohl podnik zprostit (liberovat) jen tehdy, prokázal-li, že škoda vzešla ze zavinění poškozeného, z neodvratného jednání jiné osoby anebo že škoda byla neodvratná a že ji nebylo možno odvozovat ani z povahy nebo stavu provozního zařízení, ani ze zvláštního způsobu, selhání nebo nedostatku jeho činnosti. Zákon č. 86/1937 Sb. byl daleko později nahrazen v podstatě zákonem č. 97/1950 Sb. o drahách.

B. Z přísného principu odpovědnosti za výsledek vycházel již také zákon č. 162/1908 ř. z., který upravoval odpovědnost za škody způsobené provozem motorových vozidel (odpovědnost za takto způsobené škody se stala aktuální až asi o půl století později než odpovědnost za škody vzniklé při železničním provozu).

Předpisy zmíněného zákona byly v čsl. republice nahrazeny zákonem č. 81/1935 Sb. (§§ 45—55).

I tento posléze uvedený zákon při stanovení objektivní odpovědnosti vycházel z toho, že ten, komu je hospodářský prospěch tohoto nebezpečného podniku k dobru, musí nést také škodu, která z nehody nastalé v provozu třeba jen i náhodou, bez jeho zavinění, vzešla. Podle tohoto zákona odpovídali provozovatel a řidič motorového vozidla solidárně. Odpovědnosti byli zproštěni jen



tehdy, byla-li škoda způsobena některou z taxative vymezených skutečností označených jako liberační důvody.

Tento zákon byl později nahrazen zákonem č. 56/1950 Sb. o provozu na veřejných silnicích.

C. Také rozvoj letecké dopravy po první světové válce si vyžádal zákonnou úpravu odpovědnosti za osobní i věcnou škodu způsobenou při leteckém provozu. To se stalo v ustanoveních §§ 29—40 zákona č. 172/1925 Sb. o letectví. Cit. ustanovení leteckého zákona byla sice velmi podobná příslušným ustanovením již zmíněného zákona o odpovědnosti za škody způsobené při provozu motorových vozidel, přesto však vykazovala některé zajímavé odchylky. Tak např. důvodem zprošťujícím odpovědnosti držitele letadla a letce nebyla na rozdíl od zákona týkajícího se motorových vozidel tzv. vis maior. Varšavskou mezinárodní úmluvou z r. 1929 o sjednocení některých pravidel o mezinárodní letecké dopravě (č. 15/1935 Sb., zák. č. 243/1935 Sb.) byla upravena odpovědnost dopravce za škody způsobené cestujícím.

D. Odpovědnost za škody vzešlé z provozu plavby na vnitrozemských vodách se spravovala — pokud nešlo o odpovědnost z dopravy zboží — ustanoveními občanského zákoníku.

## II.

Předpisy o odpovědnosti za škody způsobené při provozu železnic, automobilů a letadel, které byly nejednotné a roztržštěné ve třech různých zákonech (odpovědnost za škody vzešlé z provozu plavby na vnitrozemských vodách nebyla dokonce speciálně vůbec upravena), byly v naší lidové demokratické republice sjednoceny a zahrnuty do jediného speciálního zákona č. 63/1951 Sb. o odpovědnosti za škody způsobené dopravními prostředky.<sup>5)</sup>

V zájmu zjednodušení právního života bylo třeba jednak sjednotit úpravu náhrady škod způsobených provozem dráhy, silničních motorových vozidel, letadel a navíc také plavby v jedinou pružnou normu, jednak dát novou úpravu odpovídající pravidlům socialistického soužití a potřebám dopravních socialistických organizací.

Zákon č. 63/1951 Sb. vychází z toho, že provozovatelé dopravních prostředků odpovídají podle principu odpovědnosti bez zavinění za výsledek a nikoliv podle principu odpovědnosti za vinu, resp. odpovědnosti za vinu presumovanou. Vina tu není nikde důvodem k povinnosti nahradit škodu.<sup>6)</sup>

Provozovatel se může zprostit odpovědnosti (zcela nebo částečně) jen tehdy, bude-li prokázáno, že škoda byla způsobena výhradně nebo částečně některou ze skutečností, které cit. zákon taxative vypočítává jako liberační důvody (srov. § 4 cit. zák.).

Zvýšená a přísná objektivní odpovědnost provozovatelů dopravních prostředků podle cit. zákona nemá svůj důvod vzniku ve starých rizikových teoriích. Doprava, jak správně poznamenává důvodová zpráva k cit. zákonu, je „u nás



provozována převážně socialistickými právníckými osobami, zejména národními podniky“. Z toho vyplývá, že na rozdíl od podniků kapitalistických, které sledovaly jediný účel, tj. dosáhnout co největšího zisku, slouží socialistické podniky celé naší společnosti jako celku, všem občanům a nikoliv tedy sobě a svému zájmu. Jim nejde o zisk v tom smyslu, jako šlo kapitalistickým podnikům, takže jim ani nelze jako rub těchto zisků ukládat zvýšenou odpovědnost za škody způsobené v dopravě. Ostatně vysvětlovat založení objektivní odpovědnosti při škodách v dopravě pomocí rizikových teorií by bylo nesprávné a škodlivé také z toho důvodu, že jde o teorie fatalistické, vycházející z toho, že vznik škod při nebezpečných provozech je jejich nerozlučným a stálým průvodcem. Neberou vůbec v úvahu, že je v moci lidí zjišťovat a odhalovat čím dále tím úplněji příčiny těchto škod, předvídat je a předcházet jim. Bylo by proto podle našeho názoru navazování resp. oživování rizikových teorií v jakékoliv formě při objasňování založení odpovědnosti za výsledek při škodách způsobených dopravními prostředky v našem právním řádu zcela nesprávné a škodlivé.

### III.

Vedle úpravy odpovědnosti za škody způsobené při provozu dopravních prostředků dané zákonem č. 63/1951 Sb. je v našem čsl. právním řádě upravena v obecném ustanovení § 351 obč. zák. také ještě odpovědnost za škody způsobené při provozu zvláště nebezpečném

Jaký je z právního hlediska vztah mezi provozem dopravních prostředků a provozem zvláště nebezpečným? Je provoz dopravních prostředků též provozem zvláště nebezpečným ve smyslu § 351 obč. zák. či nikoliv?

Tuto otázku, velmi živou zejména v průběhu kodifikačních prací na zákoně č. 63/1951 Sb., řeší dnes zcela jasně a beze všech pochybností sama obecná část dův. zprávy k cit. zákonu, kde se výslovně praví, že „provoz dopravních prostředků již dnes nemůže být považován za zvláště nebezpečný provoz“ (tato zásada pak našla svůj výraz přímo v § 12 cit. zák.).

Jaké důvody vedly zákonodárce k vyčlenění provozu drah, motorových vozidel, letadel, plavidel s motorovým pohonem i jiných plavidel (např. vory apod.) z kategorie provozů zvláště nebezpečných?

Soudíme, že zákonodárce k tomu byl veden skutečností, že provoz dopravních prostředků (zejména jeho řízení), je člověkem natolik technicky zdokonalen a ovládnut, že již dnes neznamená sám o sobě zvýšené nebezpečí pro okolí, tj. že při zachování opatrnosti a péče odpovídající platným předpisům či povaze věci nehrozí pro okolí vysoká možnost vzniku škodlivých následků, jako je tomu při provozech zvláště nebezpečných.<sup>7)</sup>

Dřívější zvýšená nebezpečnost provozu dopravních prostředků je za současného stavu rozvoje techniky (zejména techniky bezpečnostní) a vědy již překonána. Proto nelze o provozu dopravních prostředků mluvit jako o provozech



zvláště nebezpečných. To nám potvrzují především statistiky z posledních let, které dokazují, že počet přepravovaných osob, které utrpěly škodu při provozu dopravních prostředků, je poměrně velmi malý oproti počtu osob, které byly dopravními prostředky přepravovány. Tak např. srovnáme-li v tak zdánlivě „nejnebezpečnějším“ provozu jako je provoz letecký počet přepravovaných osob a věcí s počtem škod, ukáže se, že v poválečných letech připadá na úrazy osob toliko 0,00014 % a na škody na zboží 0,00088 %. Pokud jde o škody na zemi, nedošlo k poranění osob vůbec a počet poškozených věcí v poměru k počtu nalétaných kilometrů by bylo lze vyjádřit jen desetimiliontinami procenta.

Jak obecný předpis § 351 obč. zák. tak i speciální zákon č. 63/1951 Sb. však mají společné, že oba stanoví přísnou a širokou objektivní odpovědnost provozovatelů bez ohledu na to, zda provozovatelé či osoby, za které odpovídají, škodu způsobenou při provozu zavinili či nikoliv.

Jelikož provoz dopravních prostředků není, jak již bylo uvedeno, provozem zvláště nebezpečným, je samozřejmé, že motivy, které vedly zákonodárce ke stanovení objektivní odpovědnosti za škody způsobené zdrojem zvýšeného nebezpečí na jedné straně a za škody způsobené událostí při provozu dopravních prostředků na druhé straně, nemohou být shodné.

Motivy, které vedly zákonodárce k tomu, že se v zákoně č. 63/1951 Sb. postavil na princip objektivní odpovědnosti za způsobenou škodu, jsou podle našeho názoru dva:

1. Při provozu dráhy, silničních motorových vozidel, letadel, motorových a jiných plavidel je vzhledem k určitým vlastnostem těchto provozů, jako je např. rychlost apod., dána přece jen větší možnost způsobení škod v okolí než např. při jízdě kolem, při jízdě s koňmi apod., nejsou-li přísně dodržovány všechny dopravní a bezpečnostní předpisy. Mnohdy stačí malá nedbalost, nepozornost, aby se velmi škodlivě projevila vlastnost určitého dopravního prostředku. Tak např. stačí, aby strojvůdce rychlíku přehlédl za jízdy signální znamení, což může mít za následek vznik ohromných a nenahraditelných škod na životě, zdraví a majetku.

Zákonodárce, máje tuto skutečnost na mysli, sleduje stanovením přísné objektivní odpovědnosti, aby při provozu dopravních prostředků věnovali jejich provozovatelé náležitou pozornost a bdělost stavu dopravních prostředků, aby vyvinuli potřebnou péči, iniciativu a aktivitu při jejich řízení, obsluze a údržbě a tak aby vyloučili možnost vzniku škod. Z toho důvodu citovaný zákon ukládá provozovatelům odpovědnost dokonce i za škody odvozující svůj původ ze stavu provozních zařízení, selhání jejich funkcí, jakož i ze selhání organismu osob užitých v provozu. Má tedy založení zkoumané objektivní odpovědnosti veliký význam z hlediska předcházení (prevence) škod, na což je a musí být v naší společnosti, jsoucí na cestě k dovršení výstavby socialismu, kladen obzvláště velký důraz.

2. Druhým motivem stanovení objektivní odpovědnosti provozovatelů za



škody způsobené při těchto provozech je podle našeho názoru okolnost, že k nehodám a v důsledku nich ke škodám dochází často za situace, kdy bude často velmi obtížné zjistit příčinu škody, zejména pak, zda nehoda a způsobená škoda byla zaviněna a kým. Nutno např. uvážit složitost provozního zařízení, složitost organizace provozů atd., které způsobují, že ke škodám dochází často za působení nejrůznějších jevů, úkonů a podnětů, kdy je značně obtížné bezpečně zjistit, zda tu bylo i zavinění a na čí straně. Kdyby se byl cit. zákon postavil na princip odpovědnosti za škodu zaviněnou, mohlo by se stát, že by v řadě případů nárok poškozeného na náhradu škody nemohl být s úspěchem uplatněn jen vzhledem k tomu, že poškozený nemohl prokázat zavinění provozovatele (vytvořila by se celá řada případů tzv. důkazní nouze na straně poškozeného). Prokazovat zavinění těchto osob totiž prakticky znamená prokazovat, zda došlo k opomenutí péče při provozu potřebné, resp. zda a v čem byl porušen nějaký dopravní předpis, jehož dodržováním se má škodám zabránit. Uvážíme-li, že v řadě případů budou porušeny předpisy vyloženě interní povahy, kterých je někdy velmi mnoho a které poškozený nemá k dispozici a nemůže je znát, vedl by princip odpovědnosti za vinu k tomu, že by si poškozený musel v těchto případech nést škodu sám.

To by byl ovšem naprosto nežádoucí stav, neboť, jak správně poznamenává obecná část důvodové zprávy k cit. zák., „pracujícímu člověku nesmí být odeprána náhrada škody způsobené úrazem nebo na majetku a to dokonce ani tehdy, jestliže utrpěl škodu nikoliv sice přímo zaviněním při provozu dopravního prostředku, ale přece jen opomenutím takové péče, jaká při provozu byla potřebná k tomu, aby nehoda mohla být odvrácena“. Nutno vzít také v úvahu, že půjde převážně o škody způsobené na zdraví našich občanů (dopravní úrazy), při kterých je mimořádně intenzivní zájem naší společnosti na tom, aby byly co nejrychleji nahrazeny (reparovány) a aby řízení o náhradu škody nebylo zbytečně protahováno jen s ohledem na obtížné dokazování o zavinění provozovatele nebo osob užitých jím v provozu.

Hrál tedy při založení zkoumané objektivní odpovědnosti velký význam i moment vyloučení důkazní nouze na straně poškozených, jakož i moment reparační.

Harmonický soulad mezi zájmy celku a zájmy jednotlivce, příznačný právě pro společnost budující socialismus, vylučuje, aby našim občanům nebyla plně a účinně uhrazena škoda způsobená dopravními prostředky používanými zpravidla socialistickými organizacemi v zájmu a k prospěchu celku.

#### IV.

Aby vznikla povinnost provozovatelů nahradit škodu způsobenou při provozu dopravních prostředků, je třeba existence těchto předpokladů:

- a) protiprávního úkonu provozovatele, resp. osob, za které provozovatel od-



povídá, v souvislosti s událostí vyvolanou zvláštní povahou vlastní provozu, o který v daném případě jde; způsobitou založit provozovatelovu povinnost k náhradě škody je však jen i sama takováto událost.<sup>8)</sup>

b) škody;

c) příčinné souvislosti mezi ad a) a ad b).

Podrobme nyní uvedené předpoklady detailnějšímu rozboru:

ad a) Protiprávním úkonem provozovatele (resp. osob, za které provozovatel odpovídá jako např. řidiče, letce, strojvůdce, ale i jiných osob v provozu užítých) rozumíme konání (tedy chování pozitivního charakteru) či opomenutí (tedy chování negativního rázu), které jsou v rozporu s právem v objektivním slova smyslu, tzn. že porušují příkazy nebo zákazy adresované jim našim lidově demokratickým právním řádem.<sup>9)</sup>

Protiprávním není tedy provoz využívání dopravních prostředků sám o sobě. Tento provoz je v naprosté většině případů uskutečňován po právu, neboť jde zpravidla o činnost úředně dovolenou a schválenou. Protiprávním úkonem může být toliko konkrétní konání či opomenutí, které porušilo nějaký příkaz či zákaz obsažený v normách objektivního práva.

Dalším předpokladem vzniku povinnosti provozovatele k náhradě škody je, aby škoda nastala zároveň v důsledku události, kterou vyvolala zvláštní povaha provozu, o který v daném případě jde (srov. § 1 cit. zák.). Tato kvalifikovaná událost je nezbytnou právní skutečností, která ve zkoumaných případech vystupuje výrazně do popředí.

Zákon č. 63/1951 Sb. nevypočítává a samozřejmě ani vzhledem k rozmanitým jednotlivým případům, které život přináší, vypočítávat nemůže, co máme rozumět událostí vyvolanou zvláštní povahou vlastní provozu. Pokládá za zbytečné učinit tak i příkladmo a ponechává určení, kdy o takovouto událost půjde, zcela na volném užívání soudu. Soudu je tím dána možnost, aby pružně rozhodoval s uvážením všech okolností konkrétního případu, přihlížející jak k povaze dopravního prostředku, tak k životním zkušenostem, pravidlům socialistického soužití apod. Možno jen rámcově říci, že nikoliv každá událost, která se stane při provozu některého dopravního prostředku, je již eo ipso událostí, jakou má na mysli § 1 cit. zák. Tak např. uklouzne-li chodec na nástupišti nádraží před příjezdem vlaku a zlomí si nohu, nejde o událost vyvolanou zvláštní povahou provozu, takže provozovatel odpovídá jen podle obecných ustanovení obč. zák. (srov. Sbírku rozh. čs. soudů č. 60/1957). Podle našeho názoru mohou být událostí vyvolanou zvláštní povahou vlastní provozu nejrozmanitější jevy, jež budou charakterizovány především samotnou povahou provozu. Nelze ani vyloučit, že jedna a táž událost bude příznačná, typická pro několik provozů současně (např. možnost vykolejení je nepochybně jednou z událostí, kterou má na mysli § 1 cit. zák. a která je typickou vlastností všech dopravních prostředků pohybujících se po kolejích). Jiná událost, jako



např. rychlost pohybu, je dokonce typická pro všechny provozy vypočtené v ustanovení § 1 odst. 1 cit. zák.

Jen tehdy, bude-li způsobena škoda takovouto událostí, může být založena povinnost provozovatele dopravního prostředku k náhradě škody podle zkoumaného speciálního zákona č. 63/1951 Sb. Postup soudu, nutný pro učinění závěru, zda tu jde či nejde o škodu způsobenou událostí vyvolanou zvláštní povahou vlastní určitému provozu, a tedy zda tu je či není přísná povinnost provozovatele k náhradě škody podle zkoumaného speciálního zákona, musí tedy začít především zjištěním, zda jde vůbec o provoz, který má na mysli cit. zákon. To znamená, že musí být nejprve zjištěno, že jde buď o provoz dráhy (zejména železnic, tramvají, trolejbusů, lanových drah pozemních i visutých) nebo motorového vozidla (především silničního vozidla poháněného motorovou silou, jako auta, motocyklu, kola s motorkem apod.) nebo letadla, balonů, volných i upoutaných, helikopter, hydroplánů, větroňů, kluzáků apod. či plavidel s motorovým pohonem nebo bez něho (parníků, motorových člunů, vorů, pramic s vesly apod.).<sup>10)</sup>

Nejde-li o takový provoz, nepřichází uložení povinnosti k náhradě škody podle zákona č. 63/1951 Sb. vůbec v úvahu. Teprve po zjištění, že škoda byla způsobena při provozu některého z uvedených dopravních prostředků, je nutno dále zkoumat, zda poškozenému byla škoda způsobena právě událostí vyvolanou zvláštní povahou, která je vlastní tomuto provozu. Vyřešil-li soud kladně i tuto otázku, může být při splnění i dalších náležitostí [sub. b) a sub. c)] uložena provozovateli povinnost k náhradě škody podle zkoumaného speciálního zákona.

Ad b) Další podmínkou vzniku povinnosti provozovatele k náhradě škody je vznik samotné škody.

Předmětem náhrady škody podle cit. zákona je jen škoda způsobená aa) usmrcením nebo ublížením na zdraví, ať postižený je osobou dopravovanou či nikoliv; bb) zničením nebo poškozením věcí, které měl poškozený u sebe, anebo jejich odcizením nebo ztrátou, byl-li poškozený zároveň zbaven možnosti věci opatrovat; cc) zničením nebo poškozením jiných věcí, pokud nejde o škodu způsobenou poškozením, úbytkem nebo ztrátou věcí přepravovaných a pokud odpovědnost za tyto škody není upravena jiným předpisem nebo úmluvou účastníků.

Obsah a rozsah náhrady škody se spravuje ustanoveními obč. zák. (srov. § 7 zák. č. 63/1951 Sb.). To znamená, že při nejčastějších škodách způsobených při provozu dopravních prostředků, tj. při škodách na zdraví a životě našich občanů, se nahrazují; náklady léčení, ušlý a budoucně ucházející výdělek jakož i přiměřené bolestné a satisfakce za zohyždění, které překáží životnímu uplatnění poškozeného. Vzešla-li z poškození smrt, vzniká provozovateli povinnost nahradit náklady léčení a pohřbu tomu, kdo je vynaložil, a osobám odkázaným výživou na usmrceného to, co jim ušlo. Jako náhrada výdělků nebo dávek na



úhradu osobních potřeb budoucně ucházejících se vyměří peněžitý důchod (renta).

Za splnění podmínek § 358 obč. zák. bude možno provozovateli náhradu škody také přiměřeně snížit. Zákonodárce v § 358 obč. zák. nečiní rozdílu mezi osobou, která odpovídá za zavinění, a osobou odpovědnou za výsledek. Lze tedy proto použít soudcovského zmírňovacího práva ve vztahu k oběma druhům odpovědnosti. Není nejmenšího zákonného podkladu domnívat se, že § 358 obč. zák. je dán toliko in favorem skutečného škůdce a nikoliv také osoby odpovědné za výsledek. Ustanovení § 358 obč. zák. má podle našeho názoru sloužit i přiměřenému regulování rozsahu odpovědnosti objektivně odpovědné osoby. Nutno uvážit, že jde o výjimečnou odpovědnost, kterou nelze vykládat extenzivně tak, že by snad objektivně odpovědná osoba měla nést vždy plnou škodu sama. Nelze přece přehlížet to, že odpovědná osoba nemá nikde dānu jistotu, že uplatněným regresem získá zpět vše, co poškozenému již sama dříve uhradila. Konečně a nikoliv v poslední řadě nutno uvážit i to, že provozovatelé dopravních prostředků budou zpravidla socialistické organizace, a že tudíž použití zmírňovacího soudcovského práva ve prospěch těchto osob vyžaduje i zásada poskytování zvýšené ochrany socialistickým právníkům osobám tak, jak ji má na mysli § 21 obč. zák.

Ad c) Konečně posledním předpokladem je existence objektivně nutné příčinné souvislosti (kauzálního nexu). Vždy musí být dána příčinná souvislost mezi událostí vyvolanou zvláštní povahou provozu, o který jde, a škodou. Zpravidla ovšem bude dána navíc i příčinná souvislost mezi protiprávním úkonem provozovatele či osob, za které odpovídá, a škodou (to vyplývá z toho, že zpravidla bude dán i protiprávní úkon — srov. pozn. č. 8). Výjimečně však i jen příčinná souvislost mezi shora kvalifikovanou událostí a škodou je dostatečným základem vzniku provozovatelovy povinnosti k náhradě škody podle zkoumaného speciálního zákona — srov. pozn. č. 8.<sup>11)</sup>

## V.

Přísná a široká objektivní odpovědnost provozovatelů dopravních prostředků není ovšem bezvýjimečná. Zákonodárce nemohl nepřihlédnout k určitým skutečnostem, které vyvolávají škodlivou událost, jakou má na mysli § 1 cit. zák., zejména pak ne k těm, které nejsou v žádném vztahu s činností kvalifikovanou jako provoz dopravních prostředků a jejichž odvrácení se tudíž vymyká z moci provozovatele. Proto i v případě přísné odpovědnosti za výsledek podle zák. č. 63/1951 Sb. připouští zákonodárce tzv. liberační důvody, které provozovatele zprošťují odpovědnosti.<sup>12)</sup>

Provozovatel bude odpovědnosti podle cit. zákona prost, jestliže škoda

aa) vzešla ze zavinění poškozeného (jako zavinění se posuzuje také takový úkon poškozeného, který mu nelze přičítat k vině pro nedostatek jeho věku nebo zdraví anebo pro duševní chorobu nebo tělesnou vadu);



bb) vzešla-li z takového úkonu třetí osoby, který nemohl být odvrácen (za třetí osobu se nepovažují osoby užité v provozu);

cc) jestliže škoda nemohla být odvrácena a nelze ji odvozovat ani ze stavu dopravních prostředků nebo jiných provozních zařízení, ani ze selhání nebo nedostatku činnosti provozních zařízení, nebo organismu osob v provozu užitých.

Z teoretického hlediska stojí za povšimnutí zejména třetí liberační důvod.

Podle zákonné formulace bude provozovatel v tomto případě odpovědnosti prost jen tehdy, jestliže škoda byla

1. neodvratitelná a zároveň,
2. neodvozuje-li svůj původ z provozu, o který jde.

Z toho plyne, že provozovatel neodpovídá za tzv. neodvratitelnou vnější náhodu (vyšší moc, vis maior) na rozdíl od tzv. vnitřní náhody, která svůj původ z provozu odvozuje a za kterou provozovatel plně odpovídá.<sup>13)</sup>

Především je třeba osvětlit naše chápání pojmu „neodvratitelnosti“ škody (resp. náhody).<sup>14)</sup>

Toto vysvětlení podává sám zákonodárce v § 4 cit. zákona, kde se chápe neodvratitelnost v tom smyslu, že škodě nebylo možno zabránit péčí podle poměrů potřebnou.

Péčí podle poměrů potřebnou se pak rozumí péče odpovídající zákonu nebo jiným předpisům a není-li jich, péče odpovídající povaze věci.

Z tohoto pojetí neodvratitelnosti možno dovodit, že o neodvratitelnou škodu (resp. náhodu) půjde především tam, kde škodu způsobí událost, které za daného stavu rozvoje techniky a vědy nemohl nikdo odvrátit vůbec žádným opatřením. To znamená, že i tehdy, jestliže by provozovatel provedl všechna myslitelná opatření, jaká lze za daného stavu rozvoje techniky a vědy vůbec provést, nebylo by možno škodě zabránit.

Leč jak z legální definice pojmu „neodvratitelnost“ plyne, musíme „neodvratitelnost“ škody (resp. náhody) chápat v širším smyslu a nerozumět jí jen škodu absolutně neodvratitelnou. O neodvratitelnou škodu půjde podle našeho názoru i tam, kde škoda byla způsobena událostí, které nemohl jen *v daném případě* zamezit ani provozovatel, ale ani nikdo jiný, žádným opatřením odpovídajícím péči podle poměrů potřebné. Jaká opatření budou v daném případě odpovídat péči podle poměrů potřebné, bude záviset vždy na okolnostech každého jednotlivého případu. Posouzení této otázky bude předmětem volné úvahy soudu. Při takovém chápání pojmu neodvratitelnosti nelze vyloučit, že za určitých okolností a podmínek může být táž událost v jednom provozu neodvratitelnou, v druhém provozu nikoliv (tzv. relativní chápání pojmu neodvratitelnosti).

V žádném případě však nesmí jít o škodu neodvratitelnou subjektivně. Škoda musí být vždy neodvratitelná objektivně, tzn. že ji nemohl odvrátit ani provo-



zovatel, ale ani nikdo jiný. Nelze tedy hledět k určitému subjektu, provozovateli, nýbrž je třeba používat věcné, objektivní měřítko.

Dále jsme uvedli, že podmínkou zproštění provozovatelovy odpovědnosti je skutečnost, že škoda (resp. náhoda) neodvozuje svůj původ z provozu, o který v daném případě jde. Jinak by provozovatel za škodu odpovídal. Ratio legis založení odpovědnosti provozovatele i za neodvratitelnou škodu mající svůj původ v provozu je stimulovat ho hrozbou přísné majetkové sankce k vyvinutí veškerého úsilí směřující k zabránění a předcházení škodám.

Původ má podle našeho názoru škoda v provozu tehdy, jestliže byla jakoliv vyvolána při jeho organizaci, řízení a uskutečňování. Jde-li o takovou škodu, provozovatel za ni odpovídá, aniž by bylo třeba dále zjišťovat, je-li škoda odvratitelná či neodvratitelná.

## VI.

a) Odpovědnost za škodu způsobenou při provozu dopravních prostředků podle zákona č. 63/1951 Sb. stíhá jejich provozovatele a nikoliv tedy osoby v provozu užité (např. řidiče, strojvedoucí, letce apod.).<sup>15)</sup>

Cit. zákon nevymezuje pojem provozovatele. Výklad tohoto pojmu nepodávají ani jiné právní normy, které s ním též operují (srov. např. § 351 obč. zák.). Zůstává proto vysvětlení tohoto pojmu plně na právní teorii a soudní praxi.

Jediný závěr, a to negativní, který můžeme z použitého pojmu provozovatel dopravních prostředků učinit, je ten, že zákonodárce zřejmě nezamýšlel ztotožnit pojem provozovatele s pojmem vlastníka dopravních prostředků. To je podle našeho názoru naprosto správné, neboť v opačném případě by to znamenalo chápat pojem provozovatele ve smyslu statickém, neměnném, což by vedlo k nežádoucím důsledkům. Při takovém výkladu by se totiž mohlo stát, že přísná objektivní odpovědnost založená zkoumaným speciálním zákonem by byla uvalena právě na ty, kteří kromě svého vlastnického práva k dopravnímu prostředku nemají v procesu jeho využívání vůbec žádnou ingerenci a u nichž by se tudíž veškerý preventivní smysl přísné odpovědnosti nesetkal se žádoucím účinkem.

Podle našeho názoru je nutno při určení osoby provozovatele vycházet z toho, že provoz dopravního prostředku je, jak již ostatně ze samotného pojmu „provoz“ plyne, určitá, organizovaným způsobem prováděná a řízená činnost, tedy něco dynamického. Této skutečnosti je také třeba přizpůsobit i určení a označení subjektu, který má za škody vzniklé při této činnosti odpovídat.

Za přiměřené, spravedlivé a logické bychom pokládali, aby za škody způsobené při provozu dopravních prostředků odpovídal ten, kdo fakticky s dopravním prostředkem v době nehody disponuje, určuje způsob a cíl jeho využití, provádí potřebná administrativní, organizačně-technická a finanční



opatření spojená a jeho využitím, neboli obecně a souhrnně vyjádřeno, kdo proces využití dopravního prostředku fakticky organizuje a řídí.<sup>16)</sup>

Je samozřejmé, že tato osoba musí mít zároveň právní subjektivitu, tj. musí být nositelem občanských práv a povinností.

K úplnosti je ovšem ještě třeba dodat, že jak již sám pojem „provoz“ nasvědčuje, může být provozovatelem jen ten, kdo činnost využívání dopravního prostředku vykonává opětovně, trvaleji a nikoliv tedy jen přechodně, jednorázově. Jen o této osobě, splňující všechny shora uvedené podmínky, možno podle našeho názoru hovořit, že provozuje využití dopravního prostředku, tedy že je provozovatel. Z toho, co bylo uvedeno, možno tedy dojít k závěru, že provozovatelem dopravního prostředku může být buď čs. stát nebo právnická či fyzická osoba, které fakticky a opakovaně organizují a řídí proces využití dopravního prostředku.

Z našeho pojetí tedy vyplývá, že otázka určení provozovatele tímto způsobem musí být vždy řešena podle okolností konkrétního případu.

b) Zákonodárce pojmem provozovatel zřejmě nezamýšlel vytvořit nějaký nový právní institut vedle vlastníka, operativního správce, držitele či detentora. Proto provozovatelem může být jak vlastník nebo operativní správce (což budou nejčastější případy), tak ale i držitel či detentor, samozřejmě za předpokladu, že po delší dobu fakticky organizují a řídí provoz dopravního prostředku.

Tak např. bude-li automobil svěřen státem určitému národnímu podniku do operativní správy, bude provozovatelem automobilu sám národní podnik, neboť on fakticky a opakovaně organizaci a řízení využití automobilu uskutečňuje.

Situace při zjišťování osoby provozovatele, resp. při určení odpovědného subjektu podle zkoumaného speciálního zákona, je tu na rozdíl od jiných právních norem, které též s tímto pojmem operují (srov. např. § 351 obč. zák.) usnadněna tím, že cit. zákon stanoví v §§ 1 a 2 určité směrnice, pomocí kterých je možno v pochybných případech určit osobu provozovatele, resp. odpovědný subjekt. Tyto směrnice jednak ulehčují situaci poškozeného při určení osoby provozovatele, jednak usnadňují soudcovo uvažování o dosahu pojmu provozovatele.

Situaci poškozeného usnadňuje směrnice daná v ustanovení § 1 odst. 2 cit. zák., kde je stanovena vyvratitelná právní domněnka, že v pochybnosti se má za to, že provozovatelem dopravního prostředku je jeho vlastník nebo každý spoluvlastník a jde-li o dopravní prostředek svěřený do správy socialistické právnické osoby, že provozovatelem je tato osoba.

Druhá směrnice pro výklad osoby provozovatele, která zase naopak usnadňuje úvahu soudce o odpovědném subjektu, je dána v § 2 odst. 1 cit. zák., kde se stanoví, že „je-li dopravní prostředek odevzdán k opravě, posuzuje se, až do doby vrácení dopravního prostředku z opravy, jako provozovatel jen opravce“.<sup>17)</sup>



Tu jde na rozdíl od předcházejícího ustanovení o založení nevyvratitelné právní domněnky, kde důkaz opaku vedený opravcem není možný. Opravec se posuzuje jako provozovatel po celou dobu od odevzdání dopravního prostředku až do jeho vrácení (změna v osobě provozovatele by samozřejmě nenastala, jestliže by se oprava uskutečnila v garáži vlastníka nebo např. přímo na silnici; tu nelze mít za to, že dopravní prostředek byl „odevzdán“ do opravy).

Třetí a poslední směrnice usnadňující pozici soudcovu při uvažování o odpovědném subjektu podle zkoumaného speciálního zákona je dána v § 2 odst. 2 cit. zák. Tu se praví, že ten „kdo užije dopravního prostředku v době, kdy škoda byla způsobena, bez vědomí provozovatele (např. řidič užije auta k tzv. jízdě na černo) nebo dokonce proti vůli provozovatelově (např. užití auta zlodějem), odpovídá podle cit. zák. za škodu místo provozovatele (je-li dopravní prostředek v opravě, odpovídá místo opravce). Provozovatel (opravce) zůstává vedle takové osoby odpovědným pouze tehdy (zůstává tedy dále provozovatelem), jestliže by užití dopravního prostředku umožnil svou nedbalostí (jeho nedbalost se presumuje, užije-li dopravního prostředku osoba provozovateli blízká).

Pod ustanovení § 2 odst. 2 cit. zák. budou tedy spadat případy, kdy dopravní prostředek byl odňat z dispozice jeho provozovatele zejména trestným činem nebo jednáním, které sice trestným činem není, které však znamená užití dopravního prostředku bez vědomí jeho provozovatele (zejména tzv. jízdy na černo automobilem). Užitím nelze tu rozumět jen užití k jízdě, nýbrž jakékoliv užití, při němž se může projevit zvláštní povaha vlastní provozu, o který jde (např. jízda autem s kopce, s vypnutým motorem apod.).

Naproti tomu bude-li někomu odevzdán dopravní prostředek se souhlasem provozovatele jen k jednotlivému užití, tedy jen na krátkou, přechodnou, dočasnou dobu, nepřestane být provozovatel odpovědným subjektem. Jestliže by tedy např. otec - provozovatel automobilu svěřil svému synovi automobil jen k jedné jízdě a během ní došlo ke škodlivé události, odpovídal by za škodu on a nikoliv jeho syn. V daném případě se nestal syn provozovatelem ze dvou důvodů. Především dispozice s automobilem v tom smyslu, jak jsme o ní hovořili shora, péče o technickou, finanční stránku provozu atd. zůstala zachována otei. Za druhé, aby se o synovi mohlo mluvit jako o provozovateli automobilu, předpokládalo by to, že by jeho provoz fakticky organizoval a řídil po časově delší dobu. Tak tomu ovšem v daném případě nebylo, neboť syn použil automobilu jen jednorázově.

Bude-li ovšem odevzdán dopravní prostředek provozovatelem třetí osobě (např. na základě nájemní smlouvy) na časově delší dobu, po kterou třetí osoba s dopravním prostředkem bude disponovat, určovat způsob jeho využití, obstarávat finanční a technickou stránku provozu možno soudit, že provozovatelem dopravního prostředku není již původní provozovatel, pronajímatel, nýbrž již tato třetí osoba — nájemce.



Při splnění těchto předpokladů bylo by možno za provozovatele považovat také poživatel, dále osobu, které byl dopravní prostředek prodán s výhradou vlastnictví až do zaplacení kupní ceny, ale event. i vypůjčitele.

## VII.

Zvláštní pozornost zaslouží výklad o promlčení nároků na náhradu škody způsobené provozem dopravních prostředků podle zák. č. 63/1951 Sb.

Pro uplatnění těchto nároků platí zvláštní promlčecí lhůty.

V ustanovení § 10 odst. 1 cit. zák. se stanoví, že nárok na náhradu škody se promlčí v šesti měsících ode dne, kdy poškozený zví, jaká je škoda a kdo za ni odpovídá. Pokud se poškozený nedozví buď o škodě nebo o osobě za ni odpovědné nebo o obou těchto skutečnostech, jeho nárok se promlčí ve třech letech ode dne, kdy škoda byla způsobena.

Jsou tedy k uplatnění nároků na náhradu škody podle zák. č. 63/1951 Sb. stanoveny dvě promlčecí doby:

aa) *šestiměsíční subjektivní promlčecí doba*, která začíná dnem, kdy se poškozený dozvěděl o tom, jaká je škoda a kdo za ni odpovídá;

bb) *tříletá objektivní promlčecí doba* začínající dnem, kdy škoda byla způsobena.

Konec těchto promlčecích lhůt připadá pak na den, který se číslem shoduje se dnem, na který připadá událost, od níž se lhůta počítá (§ 82 odst. 2 obč. zák.).

Pokud se týká subjektivní promlčecí doby, naznačuje zákonodárce slovy „zví, jaká je škoda“, že pro její počátek není rozhodujícím okolnost, že se poškozený dozvěděl o tom, že mu byla nějaká škoda způsobena. Směrodatným je okamžik, kdy poškozenému je řádně známa kvalita a rozsah škody, takže může podat řádně oddůvodněnou žalobu o její náhradu.

Naproti tomu u objektivní promlčecí doby je pro počátek jejího běhu rozhodující okamžik, kdy škoda byla způsobena, nikoliv, kdy nastaly škodlivé následky. Např. auto poraní člověka, kterému se zdánlivě nic nestane. Po uplynutí 3 let se však ukáže, že při úraze byl těžce zasažen vnitřní orgán, takže teprve nyní se projeví u onoho člověka těžká újma na zdraví.

Kdy byla „způsobena škoda“? Poraněním nebo tehdy, kdy se skutečně projeví následky poranění, způsobené dopravním prostředkem?

Bylo by možno zastávat názor, že teprve projevením se následků lze mluvit o způsobení škody a tvrdit, že v opačném případě by se nárok promlčel, ačkoliv „škoda“ vůbec nenastala. Nebyla tu totiž vůbec žádná újma poškozeného, takže actio by nebyla dříve vůbec nata. Konečně by snad bylo možno dovolávat se § 10 cit. zák., který stanoví, že se nárok promlčí ve třech letech ode dne, kdy byla škoda způsobena a nikoliv ve třech letech od škodlivé události (jako tak např.



jasně stanovily dřívější zákony č. 162/1908 Sb. (§ 6) a č. 81/1935 Sb. (§ 50 odst. 1 písm. b).

Leč přes všechny tyto okolnosti nelze s tímto názorem souhlasit.

„Způsobením škody“ ve smyslu § 10 cit. zák. je podle našeho názoru rozuměti škodlivou událost. To znamená, že škoda byla způsobena tehdy, kdy došlo k události, z níž škoda vzešla a nikoliv, kdy nastaly škodlivé následky (např. po úrazu smrt). Tento názor je v souladu s požadavkem právní jistoty, který vyžaduje, aby zkoumaná lhůta byla počítána od škodlivé události, a nikoliv až od doby, kdy se projeví škodlivé následky.

Zví-li poškozený v případech, kdy za škodu odpovídá více osob, o každé z nich v jiné době, bude promlčení probíhat proti každé z nich od různé doby a také různě skončí (in personam).

Obě promlčecí doby počínají běžet a dále probíhají zcela nezávisle na sobě. *Skončí-li však běh jedné z obou promlčecích lhůt*, zaniká nárok na náhradu škody podle zákona č. 63/1951 Sb. jako takový. Tak např. znal-li poškozený ihned po nastalé události výši škody a odpovědnou osobu, promlčí se jeho nárok na náhradu škody podle cit. zák. uplynutím šesti měsíců a je vyloučeno, aby se poškozený při námitce promlčení dovolával tříleté objektivní promlčecí doby podle téhož zákona. A naopak, dozví-li se poškozený o výši škody a osobě za ni odpovědné dva měsíce před tím, než uplynula tříletá objektivní promlčecí doba, promlčí se jeho nárok podle cit. zák. uplynutím dvou měsíců, tedy projitím tříleté objektivní promlčecí doby bez ohledu na to, že by poškozenému vzhledem k subjektivní promlčecí době zbývaly pro uplatnění nároku podle cit. zák. ještě čtyři měsíce.

Promlčení nároku na náhradu škody podle zákona č. 63/1951 Sb. ovšem neznamená, že by se poškozený nemohl domáhat náhrady škody způsobené mu při provozu dopravních prostředků podle obecných ustanovení občanského zákoníka (§§ 337 a násl. obč. zák.).

Poškozený by tak nepochybně mohl učinit. I tu bude však platit ustanovení § 12 věty druhé zák. č. 63/1951 Sb., totiž že osoba odpovědná podle cit. zák. odpovídá vždy za zavinění osob v provozu užitých. Možnost opřít nárok na náhradu škody o obecná ustanovení občanského zákoníka má poškozený bez ohledu na to, zda je jeho nárok podle zákona č. 63/1951 Sb. již promlčen uplynutím promlčecí lhůty či prekludován pro zanedbání oznamovací povinnosti (§ 10 odst. 2 cit. zák.). V případě, že by však poškozený svůj nárok na náhradu škody způsobené mu provozem určitého dopravního prostředku opřel o ustanovení občanského zákoníka, promlčel by se jeho nárok v obecné tříleté promlčecí době (srov. § 90 obč. zák.), která by začínala dnem, kdy se poškozený dozvěděl o výši škody a o osobě odpovědné za škodu.

Úspěšné uplatnění nároku na náhradu škody podle zák. č. 63/1951 Sb. dále předpokládá, aby poškozený do měsíce ode dne, kdy se dozví o osobě odpovědné za škodu, jí oznámil písemně nebo i jinak nehodu, při které mu byla



způsobena škoda. Neučiní-li tento právní úkon, jeho nárok zanikne (dojde k preklusi nároku), ledaže poškozený zmeškání uvedené lhůty nezavinil, anebo že se odpovědná osoba v této lhůtě dozvěděl o nehodě jiným způsobem. Jednoměsíční oznamovací lhůta je tedy lhůtou propadnou (preklusivní), s jejímž zmeškáním je spojen zánik nároku na náhradu škody podle cit. zák. Je-li za škodu podle cit. zák. odpovědno několik osob, musí poškozený nehodu oznámit každé z nich, a to vždy do měsíce poté, kdy se dozvěděl, že ta nebo ona osoba je za škodu odpovědná. Nabude-li poškozený vědomostí o různých odpovědných osobách v různé době, počne a skončí běh oznamovacích lhůt v různé době, takže nároky na náhradu škody zaniknou marným uplynutím lhůt na sobě zcela nezávisle.

Možno proto učiniti závěr, že chce-li poškozený s úspěchem uplatnit svůj nárok na náhradu škody způsobené mu při provozu dopravními prostředky podle zák. č. 63/1951 Sb., musí

1. včas, tj. do 1 měsíce oznámit odpovědné osobě nehodu (nepůjde-li o případ podle § 10 odst. 2 posl. věta obč. zák.) a zároveň

2. včas uplatnit nárok na náhradu škody (to znamená v době, dokud mu neskončil běh alespoň jedné z uvedených promlčecích lhůt).

## VIII.

a) Jen podle obecných ustanovení občanského zákoníka se posuzují vzájemné nároky provozovatelů na náhradu škody, která jim byla způsobena při střetu dopravních prostředků. Tyto nároky nemohou být nikdy posuzovány podle ustanovení zákona č. 63/1951 Sb. (srov. § 13 cit. zák.). Zásada odpovědnosti za výsledek by totiž nebyla na místě tam, kde někomu vznikne nárok na náhradu škody ze střetu dopravních prostředků vůči jinému, kdo je právě tak odpovědný.

Je proto spravedlivější a přiměřenější posoudit v takovém případě vzájemné nároky těchto osob podle obecné zásady odpovědnosti za zavinění. Avšak třetí osoby, kterým ze střetu dopravních prostředků byla způsobena škoda, budou moci uplatnit nárok na její náhradu podle zákona č. 63/1951 Sb. (srov. § 14 cit. zák.).

b) Vyloučit nebo omezit nárok na náhradu škody podle zákona č. 63/1951 Sb. lze jen smlouvou, a to v písemné formě. Nemohl by proto provozovatel dopravního prostředku, např. železnice, platně vyloučit nebo omezit svou odpovědnost za způsobené škody při provozu jednostranným projevem vůle (vyhláškou, upozorněním apod.).

Jde-li o škody způsobené usmrcením nebo ublížením na zdraví (osobní škody) dopravovaných osob a osob zaměstnaných pravidelně nebo za účelem provedení díla v obvodu provozních zařízení dopravních prostředků, nelze



odpovědnost podle cit. zákona ani úmluvou platně vyloučit ani omezit, byt by se tak stalo v písemné formě.

Jestliže však škoda poškozenému již nastala, může tento s nárokem na její náhradu volně nakládat, a tedy se ho i nepochybně vzdát.

c) Ustanovení § 3 zákona č. 63/1951 Sb. praví, že „je-li za škodu odpovědně několik osob, odpovídají, pokud není dále ustanoveno jinak, rukou společnou a nerozdílnou“. (Tak by tomu bylo např. u spoluvlastníků dopravních prostředků). Zásada pasivní solidarity by ovšem i u závazků k náhradě škody podle zákona č. 63/1951 Sb. plynula již z obecně platného ustanovení § 239 obč. zák.

Citovaný zákon však postrádá obdobné ustanovení, jaké má občanský zákoník v § 340, totiž že více odpovědných osob se mezi sebou vypořádá podle povahy a míry zavinění. Vzhledem k tomu, že v § 3 cit. zák. není v tomto směru žádným zvláštním předpisem, platí podle § 240 obč. zák., že solidární spoludlužníci jsou ve vzájemném poměru zavázáni rovným dílem. Toto mechanické rozvržení rovných podílů na spoluodpovědné osoby bude ovšem v řadě případů krajně nespravedlivé; leč jiný výklad při znění § 3 cit. zák. není možný.

Solidární odpovědnost však nemá v zákoně č. 63/1951 Sb. místa tam, kde se závazky k náhradě škody rozdělují mezi jednotlivé provozovatele podle poměru jejich účasti na škodě způsobené střetem dopravních prostředků. Poškozený se sice může domáhat náhrady škody na kterémkoliv z provozovatelů, který odpovídá z toho neb onoho provozu, nebo event. na obou, avšak každý z nich může žádat, aby jeho závazek k náhradě škody byl omezen na tu část škody, která je přiměřená jeho účasti na jejím vzniku (srov. § 14 cit. zák.).

Soudíme, že tím je zcela neodůvodněně prolamována zásada solidarity právě tam, kde má být odpovědnost, jak ukazují potřeby praxe, rozšiřována a nikoliv zužována.

Podle našeho názoru bylo ustanovení § 14 cit. zák. zcela mechanicky a bezduše převzato z býv. zák. č. 81/1935 Sb., přestože v našich nových společenských vztazích neodpovídá potřebám života.<sup>18)</sup>

#### POZNÁMKY

<sup>1)</sup> Velikými a horlivými zastánci těchto rizikových teorií byli např. v Rakousku zejména Randa „O závazcích k náhradě škody“, 1912 str. 6, 61 a násl. a Unger „Handeln auf eigene Gefahr“, Jahrb. f. Dogm. 30, 1891. Dlužno poznamenat, že původní buržoazní rizikové teorie možno charakterizovat jako teorie relativně pokrokové, neboť řešení, které přinášely, znamenalo jisté ulehčení pro postavení poškozených pracujících ve sporech o náhradu škody a umožňovalo jim spíše dosáhnout na podnikateli odškodnění. Ovšem v dalším období kapitalismu dochází k různým transformacím těchto původních rizikových teorií, které už měly všechny silně reakční charakter a které se staly jednou z velmi rafinovaných forem zdůvodňování vykořisťování pracujících. Tak např. jedna z těchto variací hlásala, že škodu má nést sice ten, kdo má z provozu zisk, avšak jen potud, pokud nějaký zisk měl. Jiná z takových variací učila, že provoz je rizikem nejen pro podnikatele, ale i pro ty, kdož v něm pracují, tedy i pro zaměstnance. Utrpí-li škodu, mají za ni nést odpovědnost právě tak jako podnikatel.

<sup>2)</sup> Srov. např. Merkel „Juristische Enzyklopädie“, r. 1922.



<sup>3)</sup> Zvýšená odpovědnost byla také zpočátku ukládána podnikatelům železnic ze škody vzniklé provozem železnice „na přilehlých pozemcích, budovách atd.“, tedy na nemovitostech (srov. železniční koncesní zákon č. 238/1854 ř. z.). Náhrady škod způsobených na movitých věcech však byly posuzovány dle obecných předpisů o. z. o., tj. podle principu odpovědnosti za vinu.

<sup>4)</sup> V buržoazní právní nauce se často tvrdilo, že částečný odklon od principu zavinění ve prospěch přísnější odpovědnosti za výsledek byl v této oblasti výsledkem „humánního směru kapitalistické doby“. Tato tvrzení však neodpovídají historické pravdě. Třídním zájmům buržoazie, zejména jejímu úsilí dosáhnout maximálního zisku i v tomto období, vyhovovala zásada odpovědnosti za vinu. Ta totiž znamenala, že kapitalista — podnikatel riskantních a nebezpečných provozů — odpovídal za škody jen v těch málo případech, kdy se poškozenému podařilo prokázat jeho zavinění. Vezmeme-li v úvahu, že příčiny škod v těchto provozech mohl zjistit často jen odborník, dovedeme si představit, s jakým „úspěchem“ mohl ve sporu o náhradu škody prokazovat zavinění provozovatele prostý dělník nebo zaměstnanec či cestující. Nelze ani opomenout to, že spor, zpravidla déle trvající, ve kterém měl pracující prokázat vinu podnikatele, vyžadoval značný finanční náklad, který pracující nemohl nést, poněvadž na to neměl peníze. Jestliže buržoazie ustupuje v určitém období částečně od principu odpovědnosti za vinu, nečiní tak z nějakých humánních důvodů, nýbrž je tomu tak především v důsledku třídního boje a akcí vedených dělnickou třídou a ostatními pracujícími, kteří se domáhali zavádění přísnější odpovědnosti a tím i svého lepšího postavení ve sporech o náhradu škody.

<sup>5)</sup> V sovětském právu je odpovědnost provozovatelů za škody způsobené při provozu železnic a tramvají založena čl. 404 GK RSFSR, tedy v ustanovení pojednávajícím o škodách způsobených zdrojem zvýšeného nebezpečí. Soudní praxe však rozšiřuje odpovědnost provozovatelů podle čl. 404 GK i na škody způsobené při provozu jiných dopravních prostředků (např. automobilů). Odpovědnost za škody způsobené při leteckém provozu jsou upraveny v čl. 78 vzdušného kodexu, škody způsobené při provozu námořní dopravy čl. 132 kodexu obchodní námořní plavby.

<sup>6)</sup> Nejsou proto správné názory hlásající, že v zákoně č. 63/1951 Sb. je upravena jakási kombinovaná odpovědnost za výsledek a za vinu.

<sup>7)</sup> Takto totiž chápe „zvýšené nebezpečí“ charakteristické pro zvláště nebezpečné provozy velká část sovětské i naší občanskoprávní literatury (srov. např. Flejšicová „Objazatělstva iz pričinněnija vreda i iz neosnovatelnogo obogaščenija“, Moskva, Gosjurisdat, 1951, str. 120, Učebnice sov. obč. práva, díl II. str. 334. Luby „Prevencia a zodpovednost v obč. právu“, sv. II, str. 48 a násl., autor této práce ve své kandidátské disertační práci, str. 89—136 (v rukopise).

<sup>8)</sup> Jen v prvých případech, tj. je-li dán protiprávní úkon v souvislosti s událostí, je možno hovořit o provozovatelově odpovědnosti v pravém slova smyslu. V druhých případech, kde škoda byla způsobena jen a jen událostí, není podle našeho názoru správné hovořit o provozovatelově odpovědnosti v pravém slova smyslu (byť sám zákonodárce tohoto výrazu i pro takovéto případy nepřesně používá), neboť ta předpokládá vždy existenci protiprávního úkonu, kterého se však v daných případech nedostává. Existence protiprávního úkonu k vzniku odpovědnosti v pravém slova smyslu obecně a tedy i k odpovědnosti provozovatele dopravních prostředků vyplývá logicky z toho, že objektivní právo se svými příkazy a zákazy obsaženými v právních normách obrací jen k lidem, adresuje je toliko jim, takže pouze lidé a nikoliv přírodní síly mohou tyto příkazy a zákazy porušit, resp. ohrozit. Byla-li proto škoda způsobena toliko událostí, jakou má na mysli § 1 cit. zák., je teoreticky správné hovořit prostě o provozovatelově povinnosti k náhradě škody, která se mu ukládá v zájmu ochrany poškozených též v rámci přísné a široké objektivní odpovědnosti podle zkoumaného speciálního zákona. Tyto případy, kdy škoda bude způsobena jen a toliko událostí, nebudou jistě časté, neboť „čisté působení“ události, jak ze zkušeností z provozů dopravních prostředků plyne, jsou jen výjimečné. Naopak pravidlem bude, že působení události bude umožněno právě nedostatky v jednání



buď samotného provozovatele, či osob, za které odpovídá, tedy protiprávním úkonem. Tato otázka není ovšem v naší literatuře (ale ani v sovětské právní vědě) řešena jednotně. Stejně stanovisko jako autor této práce zastává také obecně Luby, cit. práce, sv. II., str. 17; právě tak soudí i četní civilisté sovětských. Na druhé straně celá řada našich civilistů zastává názor, že i jen sama událost obecně a tedy i ve zkoumaných případech je výjimečně dostatečným základem vzniku odpovědnosti v pravém slova smyslu (srov. Knapp „Některé úvahy o odpovědnosti v obč. právu“, Stát a právo č. 1/1956, str. 82; Doláková-Knappová „Presumpce zavinění a rozsah náhrady škody podle obč. zák., zejména se zřetelem k nesplnění povinnosti z hospodářských smluv“ Universitas Carolina, Iuridica, No 1, str. 1; i toto stanovisko zastávají někteří sovětských civilisté.

<sup>9)</sup> I opomenutí je podle našeho názoru akt vnějšího chování, který se z právního hlediska nijak podstatně neliší od konání. O opomenutí ve smyslu právním je ovšem možno mluvit jen tam, kde určitá osoba byla podle určitého právního předpisu povinna k určitému pozitivnímu chování. Není proto správné ztotožňovat opomenutí s nečinností vůbec, neboť nečinnost nepředpokládá na rozdíl od opomenutí existující povinnost něco konat.

<sup>10)</sup> Jde-li o plavidlo bez motorického pohonu, např. převozní pramici poháněnou vesly, tyčí či proudem, je zvýšená odpovědnost podle cit. zákona uložena jen „podnikateli dopravy“ (např. jen tehdy, jde-li o podnik provozující dopravu, jako je přeprava na přívozu atd.).

<sup>11)</sup> V rámci této práce není možno se zabývat podrobněji a hlouběji otázkami příčinné souvislosti, ostatně i u nás stále velmi spornými. V tomto směru odkazujeme na práce našich civilistů Knappa, cit. práce, str. 80 a násl., Lubyho „Příčinná souvislost v obč. právu“, Právní obzor 1953, str. 241 a násl. a str. 319 a násl. jakož i na Učebnici obč. a rod. práva, druhé přepracované vydání, str. 279—281.

<sup>12)</sup> Někdy se v této souvislosti hovoří o „exkulpčních“ důvodech. To však není přesné. Zákon č. 63/1951 Sb. zakládá odpovědnost za výsledek, tj. odpovědnost bez viny, takže nelze hovořit o provozovatelově „exkulpaci“ čili „vyvinění“. Správnější výraz je proto liberační, resp. exonerační důvody.

<sup>13)</sup> Problematika neodvratitelné vnější náhody (dříve zvané často vis maior) byla vždy předmětem četných teoretických úvah a rozborů (srov. Randa, cit. práce, str. 61, 62, Krasnopolski „Oesterreichisches Privatrecht“ III., str. 149, Exner „Der Begriff der höheren Gewalt“, 1883, str. 86). Všichni tito buržoazní právníci se se svým pojetím vis maior přikláněli k dvěma základním teoriím této oblasti a to buď k teorii subjektivní či objektivní. Je samozřejmé, že naše vysvětlení problematiky neodvratitelné náhody nevystačí ani se starou buržoazní teorií subjektivní ani objektivní. Naše objasnění tohoto pojmu musí jít a jde zcela novou, samostatnou cestou (o tom viz náš výklad). U nás se problematikou pojmu vis maior zabývá zejména Luby v cit. práci, str. 54, sv. II; ze sovětských civilistů upozorňujeme na významné výklady podávané v tomto směru Flejšicovou, cit. práce, str. 147, a Joffem „Otvetstvennost po sov. gražd. pravu“, Izd. Leningradskogo gos. universiteta 1955, str. 193 a násl.

<sup>14)</sup> V pojmech „neodvratitelnost škody“ a „neodvratitelnost náhody“ nespátřujeme z hlediska odpovědnosti žádný podstatný rozdíl i přes různou formulaci, která je v prvním případě zaměřena na výsledek, v druhém pak na příčinu. Není důvodu předpokládat, že se v prvním případě míří na jinou odpovědnost než v případě druhém.

<sup>15)</sup> Posléze uvedené osoby odpovídají poškozenému podle občanského zákoníka, tj. jen za svou vinu. V novější době převládl v právní nauce, ale i v zákonodárství (srov. zák. č. 69/1958 Sb. o hospodářských vztazích mezi socialistickými organizacemi) názor, že zaměstnanci socialistických organizací neodpovídají za škody způsobené při plnění úkolů jim uložených, poškozenému přímo zásadně nikdy, nýbrž že odpovídají jen a toliko své socialistické organizaci podle zvláštních předpisů. Poškozenému odpovídá jen socialistická organizace.

<sup>16)</sup> Pojem řízení tu tedy není myšlen ve smyslu technické obsluhy dopravního prostředku, jakou např. uskutečňuje řidič, letec atd.



<sup>17)</sup> DZ K § 2 cit. zák. naznačuje, že ke změně v odpovědné osobě dojde jen tehdy, jde-li o podnikatele, který je opravcem (nikoli tedy tehdy, jestliže např. určitá osoba z přátelské ochoty provedla opravu automobilu bez nároku na odměnu).

<sup>18)</sup> Není totiž žádným tajemstvím, že ustanovení o dělení škod mezi provozovatele dopravních prostředků se dostalo do zákona č. 81/1935 Sb. na přání kapitalistických pojišťoven. Omezení náhrady škody podle účasti jednotlivých provozů snižovalo totiž riziko zúčastněné pojišťovny (samozřejmě tím na druhé straně vzrostlo riziko poškozených třetích osob).

## РЕЗЮМЕ

### I.

A) Бурное техническое развитие, имевшее место в капиталистическом обществе в первой половине 19 столетия, необходимо и закономерно должно было проявиться и в области транспортных средств. Их огромный размах осуществился сначала в железнодорожном сообщении. Чем дальше тем больше внедряемый способ работы на железных дорогах сопряжен был, однако, и с повышенной опасностью возникновения вреда в отношении жизни, здоровья и имущества лиц, которые или работали в железнодорожном транспорте, или пользовались железной дорогой, или же которые приходили в соприкосновение с этой эксплуатацией. Железнодорожные аварии, сопровождавшие эксплуатацию на железных дорогах с самого начала, послужили причиной возникновения многих требований о возмещении вреда.

При таком положении вещей регулировка ответственности эксплуатационников железных дорог, основанная на принципе вины, оказалась недостаточной, так как для потерпевшего, ввиду сложности железнодорожного технического оборудования, сложности организации железнодорожной эксплуатации и т. п., было весьма затруднительно, а подчас и совершенно невозможно доказывать наличие вины у предпринимателя.

Поэтому в тогдашней юридической науке появляются взгляды, что риск вреда, причиняемого окружению железнодорожной эксплуатации, сопряженной с особой опасностью для внешнего света, должен ложиться прежде всего на тех, кто из такой эксплуатации извлекают экономические выгоды или пользу (так наз. рискованные теории, которые преобладали в тогдашней юридической науке и в законодательстве).

Возложение риска за таким путем причиненный вред на субъектов, извлекающих экономические выгоды из эксплуатации (или же в интересах которых эксплуатация осуществляется), достигалось отказом от принципа ответственности за вину с бременем доказывания на стороне потерпевшего и введением более строгой и широкой ответственности, т. е. или ответственности за вину с бременем доказывания на стороне вредителя (так наз. презумируемая вина) или прямо ответственность за причинение (объективная, каузальная ответственность).

При изучении развития в этом направлении, например в Австро-Венгрии, не безинтересно то, что здесь повышенная ответственность возлагается на эксплуатационников транспортных средств сначала за вред, причиненный перевозимому товару. Дело в том, что торговцы товаром и собственники товара сами были заинтересованы в установлении более строгой ответствен-



ности железнодорожных предпринимателей, так как и они чувствовали, как тяжело, ввиду сложности железнодорожной эксплуатации, доказывать, при возможном возникновении споров, вину железнодорожного предпринимателя.

Однако позднее появились дальнейшие особые предписания (ср. закон от 5 марта 1869 г. № 27 Имп. з. — (Eisenbahnhaftlichtgesetz), который презюмировал вину эксплуатационников железных дорог с паровыми двигателями также у вреда, причиненного в железнодорожном транспорте жизни и здоровью лиц. Законом от 12 июля 1902 г. № 147 Имп. з. эта регулировка была распространена на всех эксплуатационников железных дорог, пользующихся стихийной силой.

Гораздо позднее железнодорожный закон № 86/1937 СЗ, изданный уже в домюнхенской республике (§§ 196—204) установил уже прямо объективную ответственность.

Б) Из строгого принципа ответственности за причинение исходил уже и закон № 162/1908 Имп. з., который регулировал ответственность за вред, причиненный эксплуатацией автомашин (ответственность за причиненный таким путем вред стала, таким образом, актуальной на пол столетия позднее, чем ответственность за вред, возникший при железнодорожной эксплуатации). Предписания упомянутого закона в Чехословацкой республике были заменены законом № 81/1935 СЗ (§§ 45—55).

В) Равно развитие воздушного транспорта после первой мировой войны потребовало законной регулировки ответственности за личный и вещный вред, причиненный при авиационной эксплуатации. Такая регулировка была предусмотрена §§ 29—40 закона № 172/1925 СЗ об авиации.

## II.

Предписания об ответственности за вред, причиненный при эксплуатации железных дорог, автомобилей и аэропланов, которые были разрознены и разбросаны по трем разным законам, в нашей народно-демократической республике были объединены и включены в единый специальный закон № 63/1951 СЗ об ответственности за вред, причиненный транспортными средствами.

Закон № 63/1951 СЗ исходит из того, что эксплуатационники транспортных средств отвечают не по принципу ответственности за вину или же ответственности за вину презюмированную, а по принципу ответственности за причинение. Вина здесь нигде не является основанием для ответственности вознаградить вред.

Изложенная повышенная объективная ответственность эксплуатационников транспортных средств согласно цит. закону имеет свое основание возникновения не в старых рискованных теориях. Эксплуатация транспорта, как правильно замечает объяснительная записка к цит. закону, производится у нас по преимуществу социалистическими юридическими лицами, в частности, народными предприятиями. В отличие от капиталистических предприятий, преследовавших единственную цель, а именно достигнуть высшей прибыли, социалистические предприятия служат всему обществу как единому целому, всем гражданам, и, таким образом, служат не себе и своему интересу. Они не ставят себе целью извлекать прибыль в том смысле, как это делали капиталистические предприятия, так что на них и нельзя



в качестве оборотной стороны этой прибыли, возлагать повышенную ответственность за вред, причиненный в транспорте.

### III.

Для возникновения обязанности эксплуатационников возместить вред, причиненный при эксплуатации транспортных средств, необходимо наличие следующих предпосылок:

а) неправомерного действия эксплуатационника или же лиц, за которых эксплуатационник отвечает в связи с событием, вызванным особым характером, свойственным эксплуатации, о которой в данном случае идет речь; однако способным основать обязанность эксплуатационника возместить ущерб является только само такое событие;

б) ущерба;

в) причинной связи между обстоятельствами, указанными под пп. „а“ и „б“.

### IV.

Однако строгая и широкая объективная ответственность эксплуатационника транспортных средств не является правилом, не допускающим никаких исключений. Законодатель не мог не учесть определенных фактов, вызвавших вредное событие, какое имеет в виду § 1 цит. закона, в частности, он не мог не учесть фактов, которые не находятся ни в какой связи с деятельностью, квалифицированной как эксплуатация транспортных средств, и предотвращение которых выходит, таким образом, за пределы власти эксплуатационника. Поэтому и в случае ответственности за причинение согласно зак. № 63/1951 СЗ законодатель допускает так называемые либерационные основания, которые освобождают эксплуатационника от ответственности.

Согласно цит. закону ответственность снимается с эксплуатационника, если вред

аа) возник в результате вины потерпевшего (в качестве вины оценивается и такое действие потерпевшего, которое нельзя ему вменить из-за недостатка его возраста или здоровья или же из-за душевного расстройства или телесного недостатка);

бб) возник из такого действия третьего лица, которое не могло быть предотвращено (третьим лицом не считаются лица, использованные в эксплуатации);

вв) не мог быть предотвращен и невозможно выводить его ни из состояния транспортных средств или иных транспортных устройств, ни из проявившейся негодности или недостатка действия эксплуатационных устройств или организма лиц, использованных в эксплуатации.

### V.

Ответственность за вред, причиненный при эксплуатации транспортных средств согласно закону № 63/1951 СЗ ложится, таким образом, не на лиц, использованных в эксплуатации (например водителей машин, летчиков и т. п.), а на эксплуатационников этих средств.

Цит. закон понятия эксплуатационник не определяет. Толкования этого



понятия не дают и другие правовые нормы, оперирующие этим понятием (ср., например, § 351 ГК). Поэтому объяснение этого понятия предоставляется полностью правовой теории и судебной практике.

Соответствующим, справедливым и логическим мы считали бы, чтобы за вред, причиненный при эксплуатации транспортных средств, отвечал тот, кто от своего имени и повторно распоряжается транспортным средством во время аварии, определяет способ его использования, принимает административные, организационно-технические и финансовые меры, связанные с использованием этого транспортного средства или же, говоря иначе, т. е. в общем и в целом, кто процесс использования транспортного средства от своего имени фактически организывает и руководит им.

Положение при установлении лиц эксплуатационников или же при определении ответственного субъекта согласно исследуемому специальному закону, в отличие от иных правовых норм, тоже оперирующих этим понятием, — облегчено тем, что цит. закон устанавливает в §§ 1 и 2 определенные директивы, при помощи которых возможно в сомнительных случаях определить лицо эксплуатационника или ответственного субъекта.

## VI.

Особого внимания заслуживает толкование давностного погашения права на возмещение вреда, причиненного эксплуатацией транспортных средств согласно зак. № 63/1951 СЗ.

В отношении предъявления этих прав действуют особые сроки давностного погашения.

В части 1 § 10 цит. закона предусматривается, что право на возмещение вреда погашается по давности по истечении шести месяцев со дня, когда потерпевший получит сведения о том, каков вред и кто за него отвечает. Поскольку потерпевший не получит сведений о вреде или о лице, ответственном за вред, или об обоих этих фактах, его право погашается по давности по истечении трех лет со дня причинения вреда.

Таким образом, для предъявления права на возмещение вреда согласно закону № 63/1951 СЗ предусматриваются два давностных срока:

аа) шестимесячный субъективный давностный срок, текущий со дня, когда потерпевший получил сведения о том, каков вред и кто за него отвечает,

бб) трехлетний объективный давностный срок, начинающийся течью со дня причинения вреда.

## VII.

Взаимные претензии эксплуатационников на возмещение вреда, причиненного им при столкновении транспортных средств, рассматриваются только согласно общим постановлениям гражданского кодекса. Эти претензии ни в коем случае не могут рассматриваться согласно постановлениям закона № 63/1951 СЗ (ср. § 13 цит. зак.).



## I.

A. Die stürmische Entwicklung der Technik, welche in der kapitalistischen Gesellschaft während der zweiten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts eintrat, mußte sich notwendigerweise auch auf dem Gebiete der Verkehrsmittel bemerkbar machen. Der mächtige Aufschwung der Verkehrsmittel zeigte sich zuerst im Eisenbahnverkehr. Der sich ständig erweiternde Betrieb der Eisenbahnen brachte natürlich auch eine steigende Gefahr von Schäden an Leben, Gesundheit und Besitz jener Personen, welche im Eisenbahnbetrieb arbeiteten, die Eisenbahnen benutzten oder welche sich in der Umgebung dieses Betriebs befanden, mit sich. Eisenbahnunfälle, welche den Eisenbahnbetrieb gleich von Anfang an begleiteten, ließen eine Menge von Schadenersatzansprüchen entstehen.

In dieser Situation konnte man nicht mit der auf dem Verschuldungsprinzip aufgebauten Haftpflicht der Eisenbahnunternehmer auskommen, denn für den Beschädigten war es in Anbetracht der Kompliziertheit der technischen Einrichtungen der Eisenbahn und des komplizierten Eisenbahnbetriebs sehr schwierig und manchmal ganz unmöglich die Schuld des Unternehmers nachzuweisen.

In der damaligen Rechtstheorie wurde die Meinung vertreten, daß das Gefahrenrisiko, welches der Umgebung des Eisenbahnbetriebs droht, da der Eisenbahnbetrieb besondere Gefahren für die Umwelt mit sich bringt, in erster Linie die Subjekte treffen solle, welche aus dem Eisenbahnbetrieb wirtschaftlich profitieren, gegebenenfalls die Personen, welche aus ihm Vorteile und Nutzen haben (die sogenannten Risikotheorien, welche in der damalige Rechtslehre und der Gesetzgebung vorherrschten).

Die Übertragung des Risikos für auf diese Weise entstandene Schäden auf jene Subjekte, welche aus dem Betrieb wirtschaftlich profitieren (eventuell in deren Interesse der Betrieb geführt wird) wurde dadurch erreicht, daß man das Haftungsprinzip auf Grund des Verschuldens mit der Beweislast auf Seite des Beschädigten aufgab und eine strengere Haftpflicht einführte, die entweder in der Haftung für verschuldete Schäden mit dem Onus probandi auf Seite des Haftpflichtigen (die sogenannte präsumierte Schuld) oder direkt die Haftung für das Ergebnis (objektive oder Kausalhaftung) einführte.

Wenn wir z. B. die Entwicklung in Österreich-Ungarn in dieser Richtung untersuchen, ist es nicht uninteressant, daß hier die verschärfte Haftpflicht den Verkehrsmittelunternehmern zuerst für Schäden an den beförderten Waren auferlegt wurde. Die Kaufleute und die Warenbesitzer hatten nämlich großes Interesse an der strengeren Haftpflicht und an einer weiten Verantwortung der Eisenbahnunternehmer, denn auch sie verspürten es, wie schwer es in eventuellen Streitfällen infolge der Kompliziertheit des Eisenbahnbetriebes ist, das Verschulden des Eisenbahnunternehmers nachzuweisen.

Später erscheinen weitere spezielle Vorschriften (vergl. das Eisenbahnhaftpflichtgesetz vom 5. März 1869 No. 27 RG), welche das Verschulden der Unternehmer von mit Dampfkraft betriebenen Eisenbahnen für Schäden, welche durch den Eisenbahnbetrieb am Leben und der Gesundheit von Personen verursacht werden, voraussetzen. Durch das Gesetz vom 12. Juli 1902, No. 147 RG, wurde diese Bestimmung auf alle Unternehmer von Eisenbahnen, welche durch Naturkräfte angetrieben sind, ausgedehnt.



Das viel spätere Eisenbahngesetz No. 86/1937 Sb. (Sammlung der Gesetze und Verordnungen der Tschechoslowakischen Republik), welches schon in der vormünchischen Epoche der Tschechoslowakischen Republik herausgegeben wurde, setzt schon direkt objektive Haftpflicht fest (§§ 196—204). (Dieses Gesetz wurde später im wesentlichen durch das Gesetz No. 97/1950 Sb. Über die Eisenbahnen ersetzt.)

B. Von dem strengen Prinzip der Haftpflicht für das Ergebnis ging auch schon das Gesetz No. 162/1908 RG aus, welches die Haftung für durch Kraftfahrzeuge verursachte Schäden normierte. Die Haftpflicht für in dieser Weise entstandene Schäden wurde also ungefähr um ein halbes Jahrhundert später aktuell als die Haftung für durch Eisenbahnbetriebe verursachte Schäden. Die Vorschriften des angeführten Gesetzes wurden während der Periode vor München durch das Gesetz No. 81/1935 Sb. (§§ 45—55) ersetzt. Dieses Gesetz wurde später durch das Gesetz No. 56/1950 Sb. Über den Verkehr auf öffentlichen Straßen ersetzt.

C. Auch die Entwicklung des Flugverkehrs nach dem ersten Weltkrieg machte eine gesetzliche Bestimmung der Haftpflicht für Personen- und Sachschäden, welche durch den Flugverkehr bewirkt werden, nötig. Dies geschah durch die Bestimmungen §§ 29—40 des Gesetzes No. 172/1925 Sb. Über das Flugwesen.

## II.

Die Vorschriften über die Haftung für Schäden, welche bei dem Betrieb von Eisenbahnen, Automobilen und Flugzeugen bewirkt werden, war bisher uneinheitlich und in drei Gesetzen verstreut; sie wurden in unserer Volksrepublik vereinheitlicht und in ein einziges spezielles Gesetz No 63/1951 Sb. Über die Haftpflicht für durch Verkehrsmittel bewirkte Schäden zusammengefaßt.

Das Gesetz No. 63/1951 Sb. geht davon aus, daß die Verkehrsmittelunternehmer nach dem Grundsatz der Haftung für das Ergebnis, nicht aber nach dem Prinzip der Haftung für das Verschulden, resp. der Haftung für präsumierte Schuld, haftpflichtig sind. Das Verschulden ist hier nirgends der Grund der Schadenersatzpflicht.

Die festgesetzte erhöhte objektive Haftung der Verkehrsmittelunternehmer nach dem zitierten Gesetze wurzelt nicht in den alten Risikotheorien. Der Verkehr wird bei uns, wie die Begründung des Gesetzentwurfes des zit. Gesetzes richtig feststellt, größtenteils von sozialistischen Rechtssubjekten, besonders von volkseigenen Betrieben, bewerkstelligt. Im Gegensatz zu kapitalistischen Betrieben, welche das einzige Ziel möglichst großen Gewinn zu erzielen verfolgten, dienen die sozialistischen Betriebe der ganzen Gesellschaft, allen Bürgern, also nicht sich selbst und ihren eigenen Interessen. Ihnen handelt es sich nicht um Gewinn in dem Sinne, wie dies bei den kapitalistischen Betrieben der Fall war; daher kann ihnen auch nicht als Kehrseite dieser Gewinne erhöhte Haftpflicht für durch den Verkehr verursachte Schäden auferlegt werden.

## III.

Zur Entstehung der Schadenersatzpflicht der Unternehmer für Schäden, welche beim Betrieb von Verkehrsmitteln entstehen, müssen folgende Bedingungen erfüllt sein:



a) Eine rechtswidrige Handlung des Unternehmers, resp. der Personen, für welche er haftet, im Zusammenhang mit einem Ereignis, welches durch den besonderen, dem Betrieb, um den es sich in dem gegebenen Falle handelt, eigenen Charakter hervorgerufen wurde; jedoch auch schon so ein Ereignis allein ist fähig die Pflicht des Unternehmers zu Schadenersatz zu begründen.

b) Schäden.

c) Der kausale Zusammenhang zwischen a) und b).

#### IV.

Die strenge und weite objektive Haftpflicht des Unternehmers von Verkehrsmitteln ist jedoch nicht ausnahmslos. Der Gesetzgeber konnte gewisse Tatsachen nicht außer Acht lassen, welche das Schaden stiftende für den betreffenden Betrieb eigentümliche Ereignis hervorriefen, besonders nicht jene Tatsachen, welche ohne Beziehung zu dem Betrieb der Verkehrsmittel sind und deren Verhinderung sich daher der Macht des Unternehmers entzieht. Aus diesem Grunde läßt der Gesetzgeber auch im Falle der Haftung für das Ergebnis nach dem Gesetz No. 63/1951 Sb. sogenannte Haftpflichtbefreiungsgründe zu, welche den Unternehmer von der Haftung befreien.

Der Unternehmer haftet nach dem zitierten Gesetze nicht, wenn der Schaden

aa) durch Verschulden des Beschädigten zustande gekommen ist (als Verschulden betrachtet man auch solche Handlungen des Beschädigten, welche man ihm wegen seines Alters, Gesundheitszustandes, Geisteskrankheit oder eines körperlichen Gebrechens nicht zurechnen kann),

bb) durch eine Handlung dritter Personen verursacht wurde, welche nicht verhindert werden konnte (als dritte Personen betrachtet man nicht jene Personen, welche im Betrieb benützt werden);

cc) nicht verhindert werden konnte und man ihn weder dem Zustand der Verkehrsmittel oder anderer Betriebseinrichtungen, noch dem Versagen oder der mangelhaften Tätigkeit der Betriebseinrichtungen oder den Organismen, der im Betrieb benützten Personen, zuschreiben kann.

#### V.

Die Haftpflicht für durch Verkehrsmittel verursachte Schäden trifft nach dem Gesetz No. 63/1951 Sb. den Unternehmer, jedoch nicht die Personen, deren er sich im Betrieb bedient (z. B. Lenker, Maschinenführer, Piloten u ä.).

Das zitierte Gesetz bestimmt den Begriff des Unternehmers nicht. Auch andere Rechtsnormen, welche mit diesem Begriff operieren (vergl. z. B. § 351 des Bürgerlichen Gesetzbuches), definieren ihn nicht. Die Erklärung dieses Begriffes ist daher vollkommen Aufgabe der Rechtstheorie und der Gerichtspraxis.

Unserer Meinung nach ist als Unternehmer derjenige anzusehen, welcher zur Zeit des Unfalls im eigenen Namen und wiederholt mit den Verkehrsmitteln disponiert, ihre Benützungsweise bestimmt, die nötigen administrativen, organisationstechnischen und finanziellen Verfügungen, welche mit dem Betrieb verbunden sind, trifft, oder allgemein und zusammenfassend gesagt, wer den Verwertungsprozeß der Verkehrsmittel im eigenen Namen tatsächlich und wiederholt organisiert und leitet.

Die Situation bei der Bestimmung der Person des Unternehmers, resp. bei der Bestimmung des haftpflichtigen Subjekts nach diesem speziellen Gesetz,



ist hier zum Unterschied von anderen Rechtsnormen, welche auch mit diesem Begriff operieren, dadurch erleichtert, daß das zitierte Gesetz in den §§ 1 und 2 gewisse Richtlinien gibt, mittels deren im Zweifelsfall die Person des Unternehmers, resp. des haftpflichtigen Subjekts, bestimmt werden kann.

## VI.

Für die Geltendmachung von Schadenersatzansprüchen für Schäden, welche durch den Betrieb von Verkehrsmitteln verursacht wurden, gelten nach dem Gesetz No. 63/1951 Sb. besondere Verjährungsfristen.

In § 10, Absatz 1 des zitierten Gesetzes wird festgesetzt, daß der Anspruch auf Schadenersatz in sechs Monaten nach dem Tage, wo der Beschädigte erfährt, was für ein Schaden entstanden ist und wer ihn verursacht hat, verjährt. Wenn der Beschädigte nicht von dem Schaden oder der Person, welche für ihn haftet, oder von beiden Tatsachen erfährt, verjährt sein Schadenersatzanspruch in drei Jahren von dem Tage an, wo der Schaden bewirkt wurde.

Es gelten also für die Geltendmachung von Schadenersatzansprüchen nach dem Gesetz No. 63/1951 Sb. zwei Verjährungsfristen:

aa) die sechsmonatige subjektive Verjährungsfrist, welche mit dem Tag beginnt, an dem der Beschädigte erfahren hat, was für ein Schaden entstanden ist und wer für den Schaden verantwortlich ist,

bb) die dreijährige objektive Verjährungsfrist, welche von dem Tag an läuft, an dem der Schaden entstanden ist.

## VII.

Die gegenseitigen Schadenersatzansprüche von Unternehmern für durch Zusammenstöße von Verkehrsmitteln verursachte Schäden werden nur nach den allgemeinen Bestimmungen des Bürgerlichen Gesetzbuches beurteilt. Diese Ansprüche dürfen niemals nach den Bestimmungen des Gesetzes No. 63/1951 Sb. beurteilt werden (vergl. § 13 des zitierten Gesetzes).







## K POSTAVENÍ NEJVYŠŠÍCH ORGÁNŮ NĚMECKÉ REPUBLIKY V LISTOPADOVÉ REVOLUCI 1918

(Příspěvek k historii vzniku a vzájemných vztahů Výkonné rady a Rady  
lidových zmocněnců)

К ВОПРОСУ О ПОЛОЖЕНИИ ВЫСШИХ ОРГАНОВ  
ГЕРМАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В НОЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1918 Г.

ZUR STELLUNG DER HÖCHSTEN STAATSORGANE DER DEUTSCHEN  
REPUBLIK IN DER NOVEMBERREVOLUTION 1918

KAREL LITSCH

Vyřešení některých otázek týkajících se státu a práva v listopadové revoluci 1918 v Německu nemá jen význam historický, to znamená z hlediska dějin německého dělnického hnutí, nýbrž stává se otázkou vysoce aktuální v rámci boje proti oportunistu a revizionismu. Poučení z dějin listopadové revoluce měly a mají dosud pro boj německého a mezinárodního proletariátu nesmírný význam. Když po r. 1945 začal v západním Německu imperialismus a militarismus znovu získávat pozice, směřovalo jedno z jeho prvních reakčních opatření proti Komunistické straně Německa. Adenauerova vláda po zkušenostech buržoazie v Rusku a lidově demokratických státech si byla vědoma nebezpečí marxistické strany, která „jde systematicky v jedné linii a vychovává masy v duchu nových úkolů“ (Lenin). Listopadová revoluce ukázala jasně, že k vítězství proletariátu nestačí jen existence historických předpokladů k socialistické revoluci, nýbrž že k tomu je nezbytně zapotřebí dělnické strany leninského typu. Listopadová revoluce také ukázala znovu správnost Leninových tezí obsažených v práci „Dvě taktiky sociální demokracie v demokratické revoluci“ o nutnosti rozbití buržoazního státního aparátu a spojení dělnické třídy s pracujícím rolnictvem.

Po diskusi, která probíhala v rámci vypracování tezí k 40. výročí listopadové revoluce, zejména na stránkách časopisu „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft“ (sešit 1/58, 3/58 a 4/58), nemůže již být nejasností v otázkách charakteru revoluce. Příspěvek se zabývá proto touto otázkou jen v nejnutnější míře. Jeho cílem je vysvětlit na vzájemném vztahu a činnosti Rady lidových zmocněnců a Výkonné rady, resp. Ústřední rady, tj. nejvyšších orgánů Německé republiky během revoluce, jak představitelé sociálně demokratické strany svým neblahým působením podkopávali od prvního okamžiku revoluce pozice rad, upevnili revoluci rozrušený buržoazní státní aparát a připravili volby do Ústavodárného národního shromáždění, které muselo nutně vést — i když prozatím ještě ve formě buržoazní demokracie — k diktatuře velkoburžoazie. Není to



tedy práce, která by se zabývala problematikou listopadové revoluce v celé šíři, nýbrž je pouze pokusem osvětlit z právně-historického hlediska příčiny slabosti Výkonné rady a podmínek pro vznik diktatury Rady lidových zmocněnců.

Historická literatura o listopadové revoluci byla obšírně hodnocena v práci R. Bauera „Zur Einschätzung des Charakters der Novemberrevolution 1918 bis 1919“ (Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1/58, str. 134 a násl.). Právně historická literatura je uvedena zejména v pracích Jellinka a Stier-Somloa (viz poznámky č. 16 a 29), její důkladné marxistické hodnocení je mimo rámec tohoto příspěvku; nejzávažnější práce k tematice jsou citovány v poznámkách.

\* \* \*

Již od léta 1917 se vytvářely v Německu podmínky pro revoluci, které našly svůj výraz mj. ve vytváření vojenských rad na východní frontě, ve vzpouře námořníků v červenci 1917 a zejména v mohutném stávkovém hnutí, které vyvrcholilo v lednu 1918. „Podmanivost ruské revoluce se projevila v prvním, nejskvělejším za dobu války vystoupení německých dělníků, kteří reagovali na brest-litevské jednání kolosální stávkou v Berlíně a jiných průmyslových centrech. Toto vystoupení proletariátu v zemi omámené nacionalistickým opojením a zpité jedem šovinismu je prvořadou důležitou okolností a znamená obrat ve smýšlení německého proletariátu“.<sup>1)</sup>

Koncem října 1918 měla krize v Německu charakter akutní revoluční krize.<sup>2)</sup> Vojensky stál německý imperialismus před úplným zhroutilím a vnitřně byl plný ekonomických, sociálních a politických rozporů. Za této situace existovala pro německý proletariát jen jediná cesta — dokončení buržoazně demokratické revoluce a „převzetí veškeré moci revoluční demokracií, vedenou revolučním proletariátem“ (Lenin).

Sociálně demokratická strana, věrná svému prohlášení ze srpna 1914, učinila vše, aby vládnoucí třídě přes její vojenskou porážku umožnila udržení mocenské pozice v zemi. Jako jedno z hlavních opatření k záchraně vilémovské imperialistické kliky byla v říjnu 1918 přetvořena vláda. Princ Max Badenský se stal říšským kancléřem a v jeho kabinetu se objevili jako státní sekretáři sociální demokraté Bauer a Scheidemann. Zároveň byl vydán ústavní zákon,<sup>3)</sup> který změnil články 11 a 15 říšské ústavy v tom smyslu, že říšský kancléř potřeboval nadále k výkonu svého úřadu důvěru říšského sněmu a byl spolu se svými zástupci říšskému sněmu a spolkové radě odpovědný. Byla omezena i pravomoc císaře, který neměl již právo samostatně jmenovat a propouštět úředníky a důstojníky říše. Otázky války a míru jakožto i uzavírání mezinárodních smluv musely být předkládány říšskému sněmu a spolkové radě ke schválení. Tato opatření byla prezentována německému lidu jako „přeměna Německa v lidový stát“.<sup>4)</sup>



Vlastní revoluční události začaly v prvních listopadových dnech v Kielu vzpourou námořníků a generální stávkou přístavních dělníků, které přešly v ozbrojené povstání. Berlínská vláda se marně snažila revoluci zadržet.<sup>5)</sup> Vládnoucí třída byla vlivem vojenské porážky úplně demoralizována, její síly roztrženy a bez pevného vedení. V Lübecku vypukly nepokoje 5. listopadu, 6. listopadu v Brémách, rychle se šířily do vnitrozemí, takže již 8. listopadu byla v Mnichově svolána republika. Všude se živelně zakládaly podle sovětského vzoru dělnické a vojenské rady. „Vytvoření dělnických a vojenských rad bylo prvním činem, prvním trvalým produktem, prvním viditelným vítězstvím revoluce.“<sup>6)</sup> Ustavení rad neznamenal však ještě odstranění třídního panství buržoazie. Rady měly sice socialistickou formu, chyběl jim však, až na některé výjimky, jakýkoli socialistický obsah a právě ten byl nezbytný k tomu, aby se mohly stát skutečným nástrojem socialistické revoluce.

Třídní složení rad do značné míry ovlivnilo průběh revoluce. Členové dělnických rad nepocházeli jen z proletariátu, byli mezi nimi zástupci všech vrstev obyvatelstva a dokonce i podnikatelé. Velká část dělnických členů rad neuměla jasně posoudit situaci a dostala se tak do vleku zástupců buržoazie. Proletariát ve své velké většině ještě neuvědomělý a neznalý základních úkolů socialistické revoluce nebyl si vědom toho, že má-li být uchopena, zajištěna a upevněna politická moc rad, musí být v první řadě rozbit buržoazní státní aparát, jeho úředníci odstraněni ze svých míst a policie a důstojníci odzbrojeni.

Ještě horší byla situace v radách vojáků, což vyplývalo z třídního složení německé armády. Liebknecht zhodnotil vztah vojáků k revoluci ve svém článku „Nový hradní mír“ takto: „Masa vojáků je revolučně proti militarismu, proti válce a representantům imperialismu; jejich vztah k socialismu je ještě dvojaký, kolísající, nevrozený (unangeboren).“<sup>7)</sup>

Jedině Spartakovci viděli správně úlohu rad a stali se předvojem revoluce. Už před listopadovou revolucí v říjnu 1918 na své konferenci nastínili úkoly proletariátu v budoucí revoluci. Žádali: propuštění všech politických vězňů, zrušení stavu obležení; anulování válečných úvěrů, vyvlastnění bankovního kapitálu, dolů, hutí a velkostatků; zkrácení pracovní doby a stanovení minimálních mezd; reformu vojenství (shromažďovací právo pro vojáky, zrušení válečných soudů atd.); zrušení trestu smrti a káznic pro politické a vojenské trestné činy; předání zásobování důvěrníkům dělníků a odstranění zemí a dynastií. Přitom však upozorňovali, že „v boji za skutečnou demokratizaci nejde o parlament a volební právo, nýbrž o reálný základ všech nepřátel národa, to je o pozemkové vlastnictví a kapitál, o panství nad ozbrojenou mocí a justicí“.<sup>8)</sup> „Program konference Spartakovců odpovídal konkrétním podmínkám a třídním vztahům v Německu a správně spojil demokratické požadavky s antiimperialistickými. Byl způsobilý mobilizovat většinu dělnické třídy a široké masy pracujících k boji proti imperialismu a militarismu a dovést je k socialistické revoluci.“<sup>9)</sup>



Dne 2. listopadu bylo na schůzi Spartakovců, revolučních důvěrníků (Obleute) a zástupců Nezávislé soc. demokr. strany Německa (dále jen nezávislí) v Berlíně rozhodnuto zahájit povstání 11. listopadu. Do 8. listopadu se však revoluce rozšířila v takovém rozsahu, že v noci na 9. XI. byl pod heslem „Rozhodující hodina je zde“ vydán příkaz ke generální stávce s konečným cílem vytvoření socialistické republiky.<sup>10)</sup> Přenesením revoluce do Berlína padla poslední bašta vládnoucí monopolisticko-junkerské kliky. Němečtí imperialisté a jejich sociálně demokratičtí přísluhovači nemohli již revoluci zabránit.

Až do této chvíle hrála sociálně demokratická strana věrně úlohu ochránce vlasti a císaře. Žádala sice již 7. XI. pod hrozbou odvolání svých členů z vlády, že musí do příštího dne dojít k abdikaci císaře a následníka trůnu,<sup>11)</sup> ve stejný den však prodloužila tuto lhůtu do uzavření příměří. Tento postup byl odůvodněn tvrzením, že „příměří by mohlo být ohroženo vystoupením sociálně demokratických členů z vlády“.<sup>12)</sup> Chtěla-li sociálně demokratická strana ještě nyní udržet vliv na masy, bylo třeba, aby jednala. Dne 9. listopadu ráno odvolala své členy z vlády a vydala svolání ke generální stávce, ve kterém se líživě tvrdilo, že většinová sociálně demokratická strana a nezávislí postupují společně. Pod svoláním byla podepsána rada dělníků a vojáků, která byla rychle složena z členů předsednictva většinové sociálně demokratické strany.<sup>13)</sup>

Říšský kancléř Max Badenský ohlásil abdikaci Viléma II.<sup>14)</sup> a zároveň oznámil, že po vyřešení otázky regentství<sup>15)</sup> navrhne novému regentovi poslance Friedricha Eberta do funkce říšského kancléře a předloží mu návrh volebního zákona do Ústavodárného národního shromáždění, které jediné prý může rozhodovat o budoucí státní formě Německa.<sup>16)</sup> Němečtí imperialisté tak chtěli nejen zachovat monarchii, nýbrž zejména předáním úřadu říšského kancléře představiteli sociální demokracie, dobře známému v lidových masách, uklidnit revoluční vření a vzbudit dojem, že sami si přejí změnu stávajícího řádu.

Jediná správná revoluční cesta byla v tomto okamžiku pouze v nastolení revoluční vlády, složené ze zástupců socialistických stran a opírající se o dělnické a vojenské rady. Místo toho sociálně demokratická strana zahájila jednání prostřednictvím zvláštní delegace vedené Ebertem s kabinetem Badenského, který již dávno ztratil jakékoliv sympatie lidu. Delegace oznámila Badenskému, že „v zájmu toho, aby nedošlo ku krveprolití a pro ochranu veřejného pořádku“ je převzetí vlády sociální demokracií nevyhnutelné.

Během dopoledne 9. listopadu se situace v Berlíně vlivem revoluční činnosti Spartakovců a gardových jednotek tak přiostrila, že okamžitá akce ze strany vládnoucí třídy nestrpěla odkladu. Badenský proto po vyslechnutí sociálně demokratické delegace a po usnesení starého kabinetu „s výhradou pozdějšího zákonného schválení“ předal Ebertovi úřad říšského kancléře. Ebert byl k převzetí funkce zmocněn svou frakcí v říšském sněmu a výslovně prohlásil, že tak činí „v rámci říšské ústavy“ a nikoli „z pověření rady dělníků



a vojáků“.<sup>17)</sup> Jeden z předních představitelů sociálně demokratické strany tak stanul v čele staré císařské vlády a stal se formálně monarchistickým říšským kancléřem.

Forma, kterou Ebert převzal vedení vlády ve chvíli, kdy dělnickým a vojenským radám nestál v cestě nikdo, kdo by jim mohl zabránit v uchopení politické moci, jasně ukazuje, že sociálně demokratická strana nechtěla revoluci, byla od prvního okamžiku spojencem německé buržoazie, ochotna učinit vše, aby revoluci zlikvidovala a převedla do klidných kolejí hnutí za mír a sociální reformy. Lenin upozorňoval na tyto tendence buržoazie již ve své práci „Dvě taktiky sociální demokracie v demokratické revoluci“, kde píše: „Pro buržoazii je výhodnější, aby nutné přeměny v buržoazně demokratickému směru proběhly pomaleji, postupněji, opatrněji, méně rozhodně, cestou reforem a ne cestou revoluce... aby tyto přeměny co nejméně rozvíjely revoluční aktivitu, iniciativu a energii prostého lidu.“<sup>18)</sup> Gustav Noske se k negativnímu postoji sociální demokracie k revoluci přiznává zcela nepokrytě. Ve své autobiografii píše: „Stará sociálně demokratická strana nechtěla revoluci...<sup>19)</sup> dělat revoluci je nesmysl, ale neštěstí již nebylo možno zabránit.“<sup>20)</sup>

Ebertovo jmenování říšským kancléřem nelze zdůvodnit na základě staré ústavy. Podle ní měl právo jmenovat říšského kancléře pouze císař (případně regent) a mimo to potřeboval na základě zákona z 28. října 1918 nový kancléř důvěru říšského sněmu. Souhlas všech státních sekretářů byl tedy naprosto nedostačující. Přesto vznikla jakási fikce o „ústavnosti“, legalnosti nastolení nového říšského kancléře. Tato fikce hrála na jedné straně důležitou úlohu v otázce poměru kancléře jakožto formálního představitele revoluce v čele staré vlády, k buržoaznímu státnímu aparátu, jehož loyálnost byla tímto zajištěna. Proto se také Ebert obrací okamžitě k úřednictvu s prosbou, aby, i když „to přijde mnohému z nich za těžko spolupracovat s novými muži, kteří převzali vedení říše“, přesto tak učinili z lásky k vlasti, jelikož jakékoliv selhání „organizace“ by prý Německo vydalo anarchii a bídě.<sup>21)</sup> Na druhé straně tato fikce byla velmi důležitá pro samotný osud revoluce a její eventuální převedení v revoluci socialistickou, neboť tím, že nebyl rozbit starý buržoazní státní aparát, nýbrž naopak upevněn a potvrzen ve svých funkcích, získala vládnoucí třída hned na začátku revoluce důležitou platformu pro udržení svého třídního panství. Také první Ebertovo svolání nedovolilo nikomu pochybovat o tom, kam směřuje nová vláda. Ohlašuje se v něm, že převzal „za souhlasu všech státních sekretářů“ úřad říšského kancléře a že hodlá „v dohodě se stranami“ vytvořit novou vládu, která bude vládou lidu. V závěru se praví: „Spoluobčané! Prosím Vás důrazně: Opusťte ulice!“<sup>22)</sup> Lidové masy měly tedy v zájmu zachování buržoazního pořádku opustit ulice a starý císařský byrokratický aparát dále loyálně pracovat. O republice — natož o socialistické republice — nebylo v svolání ani řeči. Klid a pořádek, to byly přední starosti prvního sociálně demokratického říšského kancléře a jeho vlády, kterou sám označil za „vládu lidovou“.



Otázka republiky se stala v řadách předáků sociálně demokratické strany aktuální teprve tehdy, když Liebknecht vyhlásil na shromáždění německého dělnictva „socialistickou republiku“. Scheidemann nechtěl už ponechat heslo republiky Spartakovcům a levici nezávislých k agitaci mezi revolučním dělnictvem a provolal proto z vlastní iniciativy „Svobodnou německou republiku“. Koncem prosince psal Waldecker v *Juristische Wochenschrift* velmi výstižně: „Dvojnásobné provolání republiky je charakteristické pro složitost existující situace,“ a uvádí mj. dále, „vypukly dvě revoluce, jedna je ztělesněna ve staré sociálně demokratické straně a má vyslovně politickou podstatu, využívá, jak se zdá, sociální element více jako platformu doleva. To, že vůbec vystupuje revolučně a ne jako dosud ve formálně nezávadných kolejích, se stalo podle všeho asi více proto, aby předběhla druhý směr. Vedle této politické probíhá ještě sociální revoluce. Její cíl nemá politickou povahu. Za tímto hnutím stojí skupina nezávislé sociálně demokratické strany, která se však velmi rychle odpojila od ještě radikálnější skupiny Liebknechtovy.“<sup>23)</sup> Ještě zajímavější je hodnocení situace samým Vilémem II., který napsal 9. listopadu v dopise svému synovi, že „v Berlíně bojují proti sobě dvě vlády pod vedením Eberta a Liebknechta“.<sup>24)</sup> I když k ozbrojenému střetnutí mezi sociálně demokratickou stranou a Spartakovci (později Komunistickou stranou Německa) došlo až koncem prosince a v lednu 1919, bylo od počátku jasné, že v názorech těchto dvou skupin se střetla třídní stanoviska buržoazie a nejvyspělejší části proletariátu. Události ukázaly, že nezávislí, až na malé výjimky, stáli v tomto boji přes veškeré levičácké fráze na straně buržoazie.

Stará říšská ústava neznala instituci vlády v parlamentním smyslu. Po 28. říjnu byl sice říšský kancléř spolu se svými zástupci (státními sekretáři) odpovědný říšskému sněmu, státní sekretáři, kteří stáli v čele jednotlivých resortů, netvořili však vládu, nýbrž byli pouze jakýmsi pomocníky říšského kancléře, který byl v čele říšské výkonné moci a byl de facto jediným říšským ministrem.

Ebert měl původně v úmyslu ponechat staré státní sekretáře v čele jednotlivých resortů a jmenovat několik nových z řad obou sociálně demokratických stran. Nezávislí spojili však otázku svého vstupu do vlády mj. s podmínkou, že nově vytvořený kabinet se smí skládat pouze ze sociálních demokratů a že veškerá výkonná, zákonodárná a soudní moc musí být předána voleným zástupcům všech pracujících.<sup>25)</sup> Jelikož vliv nezávislých byl v Berlíně velmi silný a v ostatních částech Německa chyběly přesnější zprávy o situaci, ustoupili většinoví socialisté těmto požadavkům alespoň částečně a vytvořili po delším jednání během 10. listopadu na základě paritního zastoupení obou socialistických stran vládní kolegium. Toto vládní kolegium mělo nahradit bývalého říšského kancléře a byli v něm zastoupeni tři sociální demokraté (Ebert, Scheidemann, Landsberg) a tři nezávislí (Haase, Dittmann, Barth). Předáci bývalé vládní většiny v říšském sněmu (centristé a liberálové) zůstali jako státní sekretáři — odborníci na všech důležitých místech.



Do 10. listopadu večer, kdy se sešlo v cirkuse Busch plenární zasedání dělnických a vojenských rad Velkého Berlína, aby vyřešilo otázku celostátního řízení rad a zejména otázku, kdo je skutečným oprávněným dědicem bývalé říšské výkonné a zákonodárné moci, existovaly fakticky i právně na sobě úplně nezávisle: 1. rady dělníků a vojáků, 2. říšský kancléř v čele starých státních sekretářů a 3. říšský sněm a spolková rada.

Bývalá říšská vláda v čele s Ebertem, který odvozoval svou moc pomocí fikce ze staré ústavy a který se mohl právě pomocí této fikce v plné míře opírat o starý byrokratický aparát, nebyla žádným, ani starým, ani novým revolučním zastupitelským orgánem schválena. Říšský sněm zasedal naposledy 26. 10. 1918. Zasedání bylo zakončeno tím, že jeho president může stanovit termín dalšího zasedání podle vlastního uvážení. Svolat říšský sněm a představit mu nového říšského kancléře bylo za dané politické situace nemožné. Užší Ebertův kabinet, který vyšel z jednání mezi oběma sociálně demokratickými stranami, nemohl v žádném případě dosáhnout důvěry starého říšského sněmu, nemluvě o tom, že nezávislí by nebyli nikdy přistoupili na takovou formu nastolení nové vlády. Mimo to by svolání říšského sněmu bylo znamenalo smetení většinových socialistů revolučním proletariátem. Není bez zajímavosti, že říšský sněm byl přes to definitivně rozpuštěn až před svoláním Ústavodárného národního shromáždění v únoru 1919.<sup>26)</sup>

Rady dělníků a vojáků, které vznikly od 5. listopadu živelně v celém Německu, měly pouze místní charakter a existovaly zcela nezávisle na sobě. Zajištění úspěšné práce rad a jejich jednotného řízení v zájmu revoluce si vyžádalo nezbytně okamžité svolání ústředního orgánu rad. Iniciativy se chopily Rady dělníků a vojáků Velkého Berlína tím, že dne 10. listopadu zvolily ze svého středu Výkonnou radu (Vollzugsrat). Tato měla 28 členů (14 vojáků, 7 sociálních demokratů a 7 nezávislých) a „měla být do svolání Ústřední rady dělnických a vojenských rad nejvyšším orgánem Německé říše, nositelem suverenity všeho pracujícího lidu, nejvyšším orgánem moci socialistické republiky“.<sup>27)</sup> Rada dělníků a vojáků Velkého Berlína si tak přisvojila veškerou státní moc. Tuto moc však nevykonávala sama, nýbrž předala ji Výkonné radě, která měla mít podobnou funkci jako předsednictvo národního shromáždění.

Totéž zasedání dělnických a vojenských rad Velkého Berlína potvrdilo také téměř jednomyslně šestičlenné Ebertovo kolegium jako provizorní vládu, která dostala název Rada lidových zmocněnců.<sup>28)</sup> Tato rada představovala rozhodující vládní kabinet a převzala veškeré funkce bývalého říšského kancléře. Zmocněnci rozhodovali ve všech otázkách kolegiálně. Předsednická místa byla rozdělena mezi Eberta a Haaseho. Při všech usneseních bylo zapotřebí jednotnosti obou. Ebert nadále neužíval titul říšského kancléře. Mluvílo se o dvojím kancléřství.<sup>29)</sup> Státní sekretáři, kteří zůstali jako odborníci ve svých funkcích nebo byli během listopadu jmenováni zejména z řad příslušníků dřívějších



většinových stran, odpovídali za svou činnost lidovým zmocněncům. Jako komisaři jim byli přiděleni vždy dva členové socialistických stran.

Plenární zasedání berlínských rad vydalo ještě 10. 11. večer provolání „K pracujícímu lidu“<sup>30)</sup> ve kterém byly obsaženy hlavní směrnice pro činnost Rady lidových zmocněnců. Jako hlavní úkol jí bylo uloženo uzavřít příměří za jakýchkoli podmínek<sup>31)</sup> a navázat diplomatické styky se Sovětským Ruskem. V provolání se obecně konstatovalo, že „rychlé a důsledné zespolečenštění kapitalistických výrobních prostředků je na základě sociální struktury Německa a stupně vyspělosti jeho hospodářské a politické organizace proveditelné bez silnějšího otřesu“. Dále se konstatovalo, že „Německo se stalo republikou, socialistickou republikou... Nositeli politické moci jsou nyní dělnické a vojenské rady“.

Celá řada buržoazních právníků a v období dvacátých let a po XX. sjezdu KSSS i někteří marxističtí historikové byli toho názoru, že listopadová revoluce byla proletářskou revolucí a že došlo během ní k nastolení politické moci rad.<sup>32)</sup> Jak tomu bylo ve skutečnosti?

Provedeme-li pouze povrchní, formální rozbor některých dokumentů vydaných v prvních listopadových dnech Výkonnou radou a Radou lidových zmocněnců, aniž bychom analysovali skutečnou situaci, mohli bychom — a to dokonce zdánlivě marxistickou metodou — dospět k názoru, že v Německu byla nastolena vláda rad a že šlo tedy o socialistickou revoluci.

Objektivní podmínky revoluce existovaly již od počátku XX. století a během světové války se konflikt mezi charakterem výrobních sil a výrobními vztahy značně přiosťřil. V dané historické situaci, kdy došlo v Německu k buržoazně demokratické revoluci — k převratu v politických vztazích, — bylo však k nastolení diktatury proletariátu, to znamená k vzniku socialistického státu třeba, aby existoval také subjektivní faktor, který se stává v tomto okamžiku rozhodujícím. Tento subjektivní faktor — společenská síla revoluce — však v Německu neexistoval. Proti jednotné moci monopolního kapitálu a junkerů stála dělnická třída, v které se projevíly po dlouhá léta pěstované parlamentaristické iluze sociální demokracie. Převážná většina proletariátu se octla ve vleku oportunistických a revizionistických vůdců, neznala základní úkoly socialistické revoluce a nebyla si vědoma toho, že vláda Ebert—Haase a proklamace dělnických a vojenských rad nestačí k nastolení diktatury proletariátu. „Velká část proletářských vojáků jakož i dělníků, kteří podléhali po léta ohlupujícím vlivům sociál-imperialistů, měla za to, že revoluce je dokončena, že nyní jde již pouze o mír a demobilisaci“<sup>33)</sup> To vše ztížilo revoluční boj. Jedině Spartakovci jako předvoj dělnické třídy žádali důsledné provedení socialistické revoluce v leninském smyslu. Vyzývali proletariát k boji za předání veškeré moci radám, k odzbrojení kontrarevoluce, k vyvlastnění kapitalistů a k nastolení diktatury proletariátu. Orgán Svazu Spartakovců „Rote Fahne“ psal 10. listopadu: „Heslem (revoluce — KL) není jen republika, nýbrž socialistická republika!... dělníci



a vojáci! Organizujte se, upevněte svoji moc! Ponechte si zbraně!“ Přes veškerou aktivitu nemohla však tato malá, slabě organizovaná skupina nahradit vyspělou, revoluční a masovou stranu proletariátu. „Bez uvědomělosti a organizovanosti mas, bez jejich průpravy a výchovy otevřeným třídním bojem proti veškeré buržoazii nemůže být o socialistické revoluci ani řeči.“<sup>34)</sup>

Dějiny třídních bojů nás učí, že k vytvoření marxisticko-leninské bojové strany dochází během poměrně dlouhého procesu. Tento úkol nemohl být přes veškeré existující objektivní podmínky splněn v průběhu revolučních událostí. Na tom nemění nic ta skutečnost, že dělnická třída byla hnací silou revoluce, že tato měla objektivní antimilitaristický charakter a že často dokázali třídně uvědomělí a politicky školení proletáři dát radám kromě socialistické formy také socialistický obsah a vytvořili z nich dobře pracující revoluční mocenské orgány lidu.<sup>35)</sup> „Revoluce přejímá však až tehdy proletářský charakter, předpokládaje objektivní podmínky, když se podaří dělnické třídě, byť by to bylo jen přechodně, vyřešit otázku politické moci.“<sup>36)</sup>

Pro celkové pochopení revoluce má velký význam vzájemný vztah nově vzniklých nejvyšších orgánů státu. V jednom z prohlášení Výkonné rady se praví, že revoluce vytvořila nové státní právo.<sup>37)</sup> Podle tohoto nového státního práva byly po 10. listopadu Říšský sjezd vojenských a dělnických rad, resp. jím volená Výkonná rada (a do této doby Výkonná rada berlínských dělnických a vojenských rad), a Rada lidových zmocněnců představiteli a nositeli státní svrchovanosti.

Velkou důležitost pro celkový vývoj revoluce a hlavně pro existenci rad má skutečnost, že Výkonná rada, přestože byla nejvyšším státním orgánem a zastupovala prezidium říšské rady dělníků a vojáků, byla bez podstatného vlivu na vývoj situace a zejména nevykonávala účinný dozor nad výkonnou mocí, tj. Radou lidových zmocněnců.

Hlavní příčina nedůrazného jednání a kolísání Výkonné rady spočívala v jejím třídním složení. Vojáci a většinoví sociální demokraté, kteří v ní měli naprostou většinu, předpokládali, že k nastolení socialismu stačí deklarace a svolání s frázemi o politické moci rad. Mimo to byly již na plenárním zasedání dělnických a vojenských rad Velkého Berlína kompetence obou orgánů stanoveny pouze obecně a nebyly zajištěny podmínky, které by umožnily řádné provedení její kontrolní funkce. Proto vidíme od prvního okamžiku v činnosti Výkonné rady určité tápání, proto nedovedla po celou dobu výkonu své funkce dát svým akcím a nařízením ani vůči Radě lidových zmocněnců, ani vůči radám a státním orgánům dostatečný důraz. Již svou první vyhlášku adresuje pouze „Obyvatelům a vojákům Velkého Berlína“ a nikoliv — jak by bylo vzhledem k jejímu postavení správné — celého Německa.<sup>38)</sup> Výkonná rada nepředala exekutivu do rukou dělnických a vojenských rad, nýbrž upevňovala, zcela v rámci politiky sociální demokracie, buržoazní státní aparát tím, že naopak zdůrazňovala, „že všechny komunální, zemské, říšské a vojenské úřady pokrač-



čují ve své činnosti. Všechna nařízení těchto úřadů jsou vydávána z pověření Výkonné rady dělníků a vojáků. Každý má povinnost uposlechnout nařízení těchto úřadů“.<sup>39)</sup> Pozice Výkonné rady byla ztížena zejména tím, že ve skutečnosti byla pouze orgánem ryze lokální instituce tj. berlínské dělnické a vojenské rady. Projevily se zde zejména silné historické tradice vyplývající z dosavadní formy státního zřízení německého spolku. Jednotlivé země měly totiž před revolucí úplnou státní suverenitu a zemské orgány byly nositeli veškeré státní moci. Po revoluci nebyly kompetence nejvyšších orgánů Německé republiky a jednotlivých zemí vymezeny. Nebylo proto úplně jasné, zda dělnické a vojenské rady v jednotlivých zemích nejsou nadále nositeli státní suverenity, zda jsou rady říšskými orgány, resp. Německé republiky, nebo orgány zemí, resp. spolkových států. Výkonná rada mohla proto účinně zasahovat pouze na území pruského státu, což vyplývá jasně z její vyhlášky ze dne 16. 11., kterou změnila dřívější výnos „O zmocnění vládních presidentů a zemských hejtmanů pokračovat ve své úřední činnosti“ vydaný pruskou porevoluční vládou v tom smyslu, že ho lze vyložit tak, že jejich úřední činnost je třeba postavit pod nejprísnejší kontrolu místních dělnických a vojenských rad a že všichni zemští hejtmané a ostatní úředníci, kteří pokračují ve výkonu svých funkcí podle starého systému nebo u kterých se projevují protirevoluční snahy, nebo kteří takové podporují, mají být příslušnými dělnickými a vojenskými radami neprodleně sesazeni.<sup>40)</sup>

Svým prohlášením ze dne 10. 11. zmocnila Výkonná rada veškeré říšské, zemské a komunální úřady, aby pokračovaly jejím jménem ve své činnosti. Na podkladě této vyhlášky — nepřehlízíme-li už k samotnému aktu jejího schválení dělnickou a vojenskou radou — byla také Rada lidových zmocněnců jako nová špička starého státního aparátu oprávněna vykonávat podle vlastního uvážení a v podstatě téměř nekontrolovatelně výkonnou moc. Ebert, jak již jsme viděli, se opíral v době své třicetihodinové osobní diktatury výlučně o státní aparát. I když je nesporné, že tento nebyl v prvních dnech revoluce schopen důrazné akce, přece jen trval jako neporušený celek, který se pomocí Eberta a později pomocí Rady lidových zmocněnců a Výkonné rady velmi rychle zotavoval. Převaha Rady lidových zmocněnců spočívala především v tom, že měla k dispozici složitý buržoazní aparát, že si присvojovala výhradní právo vydávat právní akty s platností zákona,<sup>41)</sup> že většina proletariátu v ní viděla socialistickou vládu a že po uzavření spojenectví s armádou (11. listopadu) stála tato plně za její činností.<sup>42)</sup>

Do 21. listopadu zjišťujeme na vyhláškách uveřejněných ve Sbírce zákonů několikrát také podpisy členů Výkonné rady.<sup>43)</sup> — Na tvorbu zákonů a předpisů neměla však žádný vliv.<sup>44)</sup> Ve skutečnosti byla nastolena úplná diktatura lidových zmocněnců, která nacházela všude plnou podporu vládnoucí třídy. Stalo se tak zejména proto, že jen tímto způsobem mohlo být 1. úspěšně čeleno tlaku zleva (a zde byla Rada lidových zmocněnců velmi spolehlivým partne-



rem buržoazie), 2. zajištěno jednotné vystupování při jednání o průměří a plnění podmínek průměří a 3. ne na posledním místě mohla posílená ústřední moc lépe překonávat obtíže, které vyplývaly z dřívější formy státního zřízení Německa.

Revoluční události probíhaly bez ústředního řízení, často izolovaně a na- byly v jednotlivých částech Německa různý charakter podle třídního složení obyvatelstva a politického a hospodářského vývoje. Možnost vítězství socialistické revoluce nebo monarchistického převratu byla v jednotlivých státech více než pravděpodobná. V některých zemích a oblastech se objevily separatistické tendence, které mohly za určitých okolností znamenat rozpad Německa na jednotlivé státy nebo skupiny států.<sup>45)</sup> Tyto tendence nemohly být v zájmu německé velkoburžoazie, která potřebovala pro svou politiku úzce centralizovaný stát; nemohly však také být v zájmu sociálně demokratické strany, která jako nejsilnější politická strana chtěla tento stát ovládat. Z těchto důvodů byl také zachován bývalý orgán suverenní říšské moci — spolková rada. Z jejích dřívějších kompetencí na úseku zákonodárném a správním jí však byla ponechána pouze poslední.<sup>46)</sup> Pro pozici Výkonné rady a z hlediska státoprávního je důležité, že zmocněním spolkové rady vykonávat nadále správní funkci — kterou pak skutečně také vykonávala,<sup>47)</sup> došlo k dalšímu omezení významu Výkonné rady v říši.

Dne 23. listopadu došlo k vydání jakési „ústavní listiny“, upravující ve formě prohlášení Výkonné rady kompetenci lidových zmocněnců a dělnických a vojenských rad.<sup>48)</sup> Je zajímavé, že tento dokument vydává Výkonná rada bez spolupodpisu Rady lidových zmocněnců, ačkoliv, jak se praví v závěru, se jedná o dohodu mezi oběma orgány. Z prohlášení znovu vyplývá, že Výkonná rada je prozatím nejvyšším orgánem Německé republiky. Znovu bylo zdůrazněno, že politická moc leží v rukou dělnických a vojenských rad a že Rada lidových zmocněnců je pověřena výkonem exekutivy. Veškerá exekutiva měla však být prováděna pod kontrolou Výkonné rady a tato měla zároveň právo jmenovat a odvolávat lidové zmocněnce. Rovněž tak státní sekretáři měli být jmenováni Radou lidových zmocněnců po předchozím slyšení Výkonné rady.

Také další vyhláška<sup>49)</sup> ze dne 9. prosince, ve které se mluví o nové dohodě mezi Radou lidových zmocněnců a Výkonnou radou, potvrzuje pouze status quo. V tomto dokumentu se konstatuje, že revolucí vzniklá ústava nemůže být bez souhlasu Výkonné rady změněna a že činnost lidových zmocněnců a Výkonné rady může být úspěšná pouze na základě úzké spolupráce.

K vydání dokumentů z 9. prosince došlo po puči kontrarevolučních sil, podporovaném většinovými socialisty, zejména skupiny kolem Eberta,<sup>50)</sup> během kterého byla Výkonná rada zatčena a Ebert prohlášen presidentem Německé republiky. Situace však nebyla tehdy ještě zralá pro otevřenou kontrarevoluční akci a Rada lidových zmocněnců se proto snažila uvést vše opět do starého stavu. Když Výkonná rada i po těchto událostech znovu zdůrazňovala pouze



svou kontrolní funkci, svědčí to nejen o tom, že již nebyla schopna postavit se lidovým zmocněncům na odpor, nýbrž také o tom, že nechtěla zaujmout místo, které jí podle „nového státního práva“ příslušelo.

O příčinách, které vedly k tomuto neutěšenému postavení Výkonné rady, bylo již výše hovořeno. Aby její postavení bylo v celoříšském měřítku upevněno, usnesla se Výkonná rada, že pro řízení celoříšských záležitostí má být doplněna o zástupce z nepruských dělnických a vojenských rad. Rozhodnutím z 29. listopadu byl vytvořen Říšský výbor výkonné rady, který se skládal z 8 zástupců Berlína, 8 nepruských zástupců a 3 zástupců z řad vojáků.<sup>51)</sup> Toto opatření však přišlo již příliš pozdě a nemohlo pozici Výkonné rady posílit. Odsouzení Výkonné rady k naprosté bezmocnosti a bezvýznamnosti mělo pro osud rad velký význam.<sup>52)</sup>

Také vládní program Rady lidových zmocněnců byl vypracován a vydán zcela nezávisle na Výkonné radě. V provolání lidových zmocněnců vydaném dne 12. listopadu<sup>53)</sup> se pravilo: vláda, která vyšla z revoluce, má čistě socialistické politické vedení a klade si za úkol uskutečňovat socialistický program. Opatření obsažená v provolání byla však ryze minimalistická, v podstatě uskutečňovala pouze sociální reformy v rámci kapitalismu, nebo jejich provedení slibovala. Program jako celek v některých směrech neznamenal ani důsledné provedení buržoazně-demokratické revoluce. Některým nařízením obsaženým v provolání byla připisována moc zákona. Tak např. s okamžitou platností byl zrušen výjimečný stav, cenzura a čelední řád, byla zavedena svoboda shromažďovací, svoboda tisku a vyznání a znovu byly uvedeny v platnost předpisy o pracovní ochraně, zrušené během války.

Na poli sociálního zákonodárství měla být nejpozději od 1. ledna 1919 zavedena ve všech pracovních odvětvích osmihodinová pracovní doba.<sup>54)</sup> Dále provolání slibovalo uskutečnění některých opatření k odstranění nezaměstnanosti, bytové krize, zásobovacích obtíží a nespravedlností v nemocenském pojištění. V tomto směru bylo během listopadu a prosince vydáno několik nařízení a zákonů. Není bez zajímavosti, že oddíl provolání, ve kterém se mluvilo o sociálně právních opatřeních, byl z velké části převzat z programu státního sekretáře říšského úřadu práce Bauera, který ho přednesl ještě 8. listopadu zástupcům odborů.

Provoláním byly amnestovány všechny politické trestné činy. Amnestie byla později rozšířena na trestné činy vojenské, kromě velezrady, vraždy, nebo těžkého ublížení na těle nadřízené osobě, a dokonce i na trestné činy nepolitického charakteru.<sup>55)</sup>

Program nepřihlížel vůbec k požadavkům rolníků a nebylo v něm ani zmínky o pozemkové reformě nebo odstranění válečného hospodářství v zemědělství. Zrušení čeledního řádu samozřejmě nestačilo k tomu, aby rolnictvo a venkovský proletariát se přiklonili k revoluci. Situace na venkově měla být vyřešena zakládáním rolnických rad, které byly úplně v rukou kulaků a velkostatkářů.<sup>56)</sup>



Volby do všech institucí a organizací se měly nadále konat na základě tajného, rovného a všeobecného volebního práva všech obyvatel starších 20 let, včetně žen. Nejednalo se zde však o zajištění volebního práva do dělnických a vojenských rad, ale byly tak vlastně vytvořeny podmínky pro formování kontrarevoluce pod heslem voleb do národního shromáždění s cílem zlikvidovat revoluční rady a udržet a upevnit moc buržoazie. V zájmu spolupráce s nezávislými, kteří ve své většině směřovali sice také k Ústavodárnému národnímu shromáždění, chtěli však k němu dospět přes říšský sjezd rad, a hlavně ze strachu před proletářskou revolucí sociální demokraté během listopadu požadavek svolání národního shromáždění zatím neuplatňovali. Situaci poněkud ulehčila „konference německých spolkových států“, která se konala 25. listopadu v Berlíně a již se zúčastnili zástupci nových zemských vlád. Tato konference podpořila myšlenku svolání ústavodárného shromáždění usnesením, že pouze takové shromáždění může s konečnou platností vyřešit poměr říše a zemí. Přesto se však konference usnesla, že „do svolání ústavodárného shromáždění jsou rady představiteli vůle lidu“. Opírajíc se o usnesení této konference, vydala Rada lidových zmocněnců dne 30. listopadu říšský volební zákon,<sup>57)</sup> podle kterého se měly volby do Ústavodárného národního shromáždění konat 16. února 1919. Pro vzájemný vztah obou orgánů je znovu příznačné, že k vydání tohoto zákona došlo v době, kdy Výkonná rada zastávala stanovisko, že o otázce nového zákonodárného orgánu může rozhodovat pouze Říšský sjezd dělnických a vojenských rad.

Od 16. do 21. prosince 1918 se konal v Berlíně říšský sjezd dělnických a vojenských rad, který měl s konečnou platností rozhodnout o základním problému třídního boje v listopadové revoluci, tj. o systému rad a socialistické revoluci nebo o ústavodárném národním shromáždění a diktatuře buržoazie. Pro osud revoluce měla proto zvláštní význam kampaň za svolání národního shromáždění. Je nesporné, že duchovní vůdci kampaně se rekrutovali z řad bružoazně demokratických stran, při čemž je však třeba zdůraznit, že bez reformistického postoje předáků sociální demokracie a bez přímé pomoci zejména lidových zmocněnců by se reakci nebylo bývalo nikdy podařilo prosadit požadavek svolání Ústavodárného národního shromáždění. Přímo zarážející je přitom demagogie, kterou bylo dělnictvu namluveno, že rozhodující boj za nastolení socialistické republiky bude veden až v národním shromáždění. Levá opozice byla umlčena sliby o socializaci na základě nové ústavy.

V svolání Výkonné rady o svolání Říšského sjezdu dělnických a vojenských rad<sup>58)</sup> byly úkoly sjezdu stanoveny takto:

1. Volba provizorní Výkonné rady dělnických a vojenských rad Německa,
2. Vypracování systému voleb do dělnických a vojenských rad,
3. Rozhodnutí o budoucím zákonodárném shromáždění.

Na sjezdu bylo přítomno 495 delegátů, z nichž naprostá většina (375) byli členové obou sociálně demokratických stran. Při jednání sjezdu se třídní slo-



žení rad projevilo nepříznivě pro revoluční proletariát. Většina delegátů se nechala ovlivnit usnesením o odstranění distinkcí v armádě a o zákazu nošení zbraní mimo službu,<sup>59)</sup> jakožto i sliby o provedení okamžité socializace průmyslu. Sjezd zrušil na Lüdemannův návrh<sup>60)</sup> kontrolní pravomoc Výkonné rady nad činností Rady lidových zmocněnců a zvolil na její místo Ústřední radu Německé republiky, která měla být prozatímním nejvyšším orgánem státu. Ústřední rada byla pověřena „parlamentním dozorem“ nad německým a pruským kabinetem. Stejně jako Výkonná rada měla právo jmenovat a odvolávat lidové zmocněnce říše a až do konečného řešení také Pruska. Ústřední rada měla 27 členů z řad sociálně demokratické strany. Nezávislí v ní nebyli zastoupeni, protože projevili nesouhlas s jejími kompetencemi. Radě lidových zmocněnců byla předána celá výkonná moc a poprvé také výslovně moc zákonodárná. Její dosavadní činnost byla sjezdem plně schválena. Státní sekretáři zůstali nadále pod dozorem dvou důvěrníků Rady lidových zmocněnců.

Sjezd se po krátké diskusi rozhodl pro parlamentní republiku a volby do ústavodárného národního shromáždění byly stanoveny na 19. leden 1919. „Prakticky se rovnala usnesení kongresu rad smrtelnému úderu systému rad a znamenala přípravu cesty měšťáckému parlamentarismu a tím kontrarevoluci.“<sup>61)</sup>

Koncem prosince došlo v souvislosti s povstáním revolučního proletariátu v Berlíně ke krizi v Radě lidových zmocněnců. Lidové zmocněnci podali demisi. Ústřední rada však znovu schválila zástupce většinové sociálně demokratické strany a doplnila radu o další tři většinové socialisty (Noske, Wissel a Löbe, který volbu nepřijal).<sup>62)</sup> Oba nejvyšší orgány státní moci se dostaly tak úplně do rukou většinových sociálních demokratů.

Po založení Komunistické strany Německa se snažila kontrarevoluce vyprovokovat mladou a ještě nepevnou stranu k izolovaným bojům v různých částech Německa. Začátkem ledna došlo v Berlíně v souvislosti s provokativním sesazením policejního presidenta Eichhorna, který byl členem nezávislé sociálně demokratické strany, k masovým demonstracím a generální stávkě. Zástupci KSN a nezávislí vytvořili revoluční výbor, který žádal znovujmenování Eichhorna, odstranění kontrarevolučních jednotek z Berlína, ozbrojení proletariátu a svržení vlády Eberovy-Scheidemannovy. Požadavek svržení vlády byl však položen příliš předčasně a mimo to nezávislí zdrželi přípravu ozbrojeného povstání vyjednáváním s Ebertem. Po dvoudenním boji podlehl berlínský proletariát výborně vyzbrojeným jednotkám generála Lüttwitze a oddílům lidové obrany (Volkswehr), založené Radou lidových zmocněnců.<sup>63)</sup> Od 11. ledna zuřil v Berlíně bílý teror, jemuž padly za oběť stovky uvědomělých dělníků, mezi nimi i R. Luxemburgová a K. Liebknecht.<sup>64)</sup>

Nyní mohla buržoazie a její přísluhovači z řad sociálně demokratické strany a odborů bezstarostně přistoupit k volbám do ústavodárného národního shromáždění. Ozbrojené povstání v Berlíně bylo poraženo. V menších státech, kde



revoluce proběhla poměrně hladce, měla buržoazie moc dávno již pevně ve svých rukou a prováděla svoji třídní politiku, často vedenou úzkými lokálními zájmy. Nyní šlo o to vyřešit v nejbližší době otázku nového uspořádání Německa, neboť právě na tom závisel další osud buržoazního třídního panství a právě proto měla buržoazie na této otázce životní zájem. Jen tak si můžeme vysvětlit, že nová ústava byla s takovou rychlostí vypracována a schválena. Stejně jako v revoluci 1848 „pramenila“ i tentokrát „od počátku agitace za říšskou ústavu v reakčním citění a vycházela z těch tříd, které měly revoluce již dávno dost“.<sup>65)</sup>

Hned po volbách 19. ledna byl v Říšském oznamovateli uveřejněn tzv. první návrh ústavy,<sup>66)</sup> jehož autorem byl státní sekretář v říšském úřadu vnitra (později ministr vnitra), prof. státního práva dr. Hugo Preuss.<sup>67)</sup> Preussův návrh byl pouze náčrtem všeobecné části ústavy a vznikl v době, kdy revoluce ještě nebyla plně poražena (prosinec a začátek ledna) a některá jeho ustanovení je proto možno označit za pokroková. Je tomu tak zejména tam, kde Preuss vycházel ze snahy o vytvoření přísně unitárního státu. Návrh nenašel příznivý ohlas<sup>68)</sup> a narazil na značný odpor jednotlivých zemských vlád. Od 25. ledna se konaly na ministerstvu vnitra porady<sup>69)</sup> mezi zástupci zemských vlád a říšskými úředníky, na kterých byla utvořena zvláštní komise a pověřena úkolem vypracovat prozatímní základní zákon a doplnit resp. změnit Preussův návrh ústavy. Rada lidových zmocněnců přistoupila během tohoto jednání na požadavky zemských vlád. Na průběh celého jednání o ústavě a prozatímním základním zákonu neměla Ústřední rada žádný vliv.

Dne 6. února 1919 se sešlo ve Výmaru Ústavodárné národní shromáždění. Ústřední rada zvláštním přípisem složila moc, kterou dostala od Říšského sjezdu dělnických a vojenských rad, do rukou Ústavodárného národního shromáždění.<sup>70)</sup> Stejně tak učinila Rada lidových zmocněnců.<sup>71)</sup> Po odhlasování zákona o prozatímní říšské moci<sup>72)</sup> dne 10. února v Národním shromáždění přestala Ústřední rada a Rada lidových zmocněnců existovat. Na místo Ústřední rady Německé republiky nastoupilo Ústavodárné národní shromáždění a Radu lidových zmocněnců vystřídala vláda v čele se sociálním demokratem Scheidemannem. Ebert se stal prvním prezidentem Německé republiky.

Závěrem je možno říci, že přestože v době od 9. listopadu 1918 do 10. února 1919 (resp. 6. února) byly rady dělníků a vojáků formálně v různých provoláních a aktech<sup>73)</sup> nejvyšších státních orgánů prohlášeny za nositele státní moci a že toto tvrzení bylo v tehdejší Německu většinou mlčky akceptováno, přece tomu tak nebylo. Plenární zasedání dělnických a vojenských rad Velkého Berlína, které si přisvojilo 10. listopadu funkci nejvyššího orgánu rad a tím i Německé republiky a pověřilo Radu lidových zmocněnců a Výkonnou radu řízením veškerých státních záležitostí, nemělo dostatek sil, aby mohlo také zajistit skutečné převzetí státní moci dělnickými a vojenskými radami. V době do svolání říšského sjezdu dělnických a vojenských rad, který měl s konečnou plat-



ností rozhodovat o osudu rad, podařilo se lidovým zmocněncům, podporovaným armádou a buržoazií, upevnit zpočátku rozrušený státní aparát a přisvojit si zákonodárnou a výkonnou moc. Hlavní chyba Výkonné rady byla v tom, že připustila, aby vláda vykonávala zákonodárnou moc bez jakéhokoli zmocnění ze strany rad, v podstatě bez kontroly, a že nezasahovala do správy. Rada lidových zmocněnců se tak stala diktátorem Německa, přičemž je třeba poukázat na to, že tato diktatura byla prováděna jen v zájmu třídního panství buržoazie.

V polovině prosince 1918, kdy se sešel říšský sjezd rad, byly pozice buržoazie již tak silné, že většinoví socialisté mohli na sjezdu bez obtíží prosadit požadavek svolání Ústavodárného národního shromáždění. Tímto usnesením a usnesením o předání zákonodárné moci Radě lidových zmocněnců byla moc dělnických a vojenských rad úplně likvidována.

Bylo by samozřejmě chybou, kdybychom viděli ve slabosti a kolísavosti Výkonné rady a kontrarevoluční činnosti Rady lidových zmocněnců jedinou příčinu toho, že revoluce zůstala buržoazně demokratickou revolucí. Hlavní příčina porážky německého proletariátu spočívala v tom, že zde chyběl subjektivní faktor, který je v průběhu revoluce rozhodující. Slabost a nerozhodnost Výkonné rady byla právě důsledkem toho, že ve skutečnosti v Německu neexistovala žádná proletářská revoluční strana, která by měla takový vliv na dělnickou třídu, aby ji mohla úspěšně vést k vítězné socialistické revoluci. „Listopadová revoluce zůstala proto buržoazní revolucí, kterou byla jen odstraněna monarchie a dosažena pro pracující některá demokratická práva a sociálně-politická zlepšení.“<sup>74)</sup>

#### POZNÁMKY

<sup>1)</sup> V. I. Lenin, Spisy, sv. 20, Svoboda 1959, str. 125.

<sup>2)</sup> A. Schreiner, Disposition für das Hochschullehrbuch der Geschichte des deutschen Volkes (1918—1945), Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 5/54, str. 701.

<sup>3)</sup> Gesetz zur Abänderung der Reichsverfassung ze dne 28. října 1918, Reichsgesetzblatt (dále jen RGB1.), str. 1274.

<sup>4)</sup> Provolání říšské vlády ze dne 4. 11. 1918; viz Dokumente und Materialien zur Geschichte der Deutschen Arbeiterbewegung, Reihe II, Band 2, Dokument č. 116 (dále jen Dok.).

<sup>5)</sup> Viz např. Provolání říšské vlády německému národu a říšského kancléře námořníkům a přístavním dělníkům ze dne 4. 11.; vyhlášku vrchního velitele v Markách o zákazu tvoření dělnických a vojenských rad ze dne 3. 11. (Dok. č. 123); atd.

<sup>6)</sup> R. Luxemburgová, Ausgewählte Reden und Schriften II, Berlin, 1951, str. 630.

<sup>7)</sup> K. Liebknecht, Ausgewählte Reden, Briefe und Aufsätze, Berlin 1952, str. 469. Velmi výstižné hodnocení kádrového složení rad, které podává Liebknecht ve svých projevech a článcích, nebylo ještě podle mého názoru v německé literatuře o historii listopadové revoluce dostatečně zpracováno.

<sup>8)</sup> Zpráva o říšské konferenci Spartakovců konané dne 7. října 1918 (Dok. č. 89).

<sup>9)</sup> W. Nimitz, Über den Charakter der Novemberrevolution, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 3/58, str. 706.



<sup>10)</sup> Provolání Výkonného výboru dělnické a vojenské rady Berlína z 8. 11. (Dok. č. 127); k událostem v Berlíně viz zejména *W. Pieck*, *Erinnerungen an den 9. November 1918*, Berlin 1928.

<sup>11)</sup> Provolání předsednictva sociálně demokratické strany a sociálně demokratické frakce v říšském sněmu ze dne 7. 11. (Dok. č. 121). Další požadavky byly: Povolení dne 7. 11. zakázaných schůzí; vydání příkazu pro policii a vojsko, aby postupovali krajně zdrženlivě; zesílení sociálně demokratického vlivu na vládu a přestavbu pruské vlády podle poměrného zastoupení většinových stran v říšském sněmu. Již před tím se objevily několikrát v sociálně demokratickém tisku hlasy, které žádaly abdikaci císaře.

<sup>12)</sup> Sdělení předsednictva sociálně demokratické strany a frakce v říšském sněmu ze dne 8. 11. (Dok. č. 128).

<sup>13)</sup> Zvláštní vydání „Vorwärts“ ze dne 9. 11. (Dok. č. 130).

<sup>14)</sup> *Wilhelm II*, *Erreignisse und Gestalten*, Berlin und Leipzig 1922, str. 244.

<sup>15)</sup> *Badenský* počítal s jmenováním regenta za nepnoletého vnuka Viléma II. (čl. 65 Pruské ústavy z r. 1850); pruský regent měl být zřejmě také regentem německé říše.

<sup>11)</sup> Text viz: *W. Jellinek*, *Revolution und Reichsverfassung*, *Jahrbücher des öffentlichen Rechtes*, sv. IX, roč. 1920, str. 4.

<sup>17)</sup> Průběh jednání popsal tehdejší státní sekretář *Haussmann* v „Vossische Zeitung“ dne 20. 11. 1919 otištěno: *Schulthess*, *Europäischer Geschichtskalender* 34/1918, München 1922, str. 451; k tomu viz *R. Müller*, *Vom Kaiserreich zur Republik II.*, Wien 1925, str. 23, zejména poznámka č. 4.

<sup>18)</sup> *V. I. Lenin*, *Spisy*, sv. 9, str. 43.

<sup>19)</sup> *G. Noske*, *Erlebtes aus Aufstieg und Niedergang einer Demokratie*, Offenbach/Main 1947, str. 75.

<sup>20)</sup> Tamtéž, str. 68, úplně nepokrytě vyjádřil ideologii sociálně demokratické strany časopis „Neue Zeit“, „Die Sozial Demokratie stand grundsätzlich auf dem Standpunkt, daß es wünschenswert sei, die Emanzipation des Proletariates ohne gewaltsame Mittel durchzuführen, und sie hat, wie aus den Erklärungen der Führer hervorgeht, Gewaltakte als Kampfmittel abgelehnt. Wenn sie sich auch eine revolutionäre Partei nennt, so war sie doch im Grund ihres Herzens evolutionär.“ *F. Laufkötter*, *Recht und Gewalt im Befreiungskampfe des Proletariat*, *Neue Zeit*, roč. 38 (1920), str. 159.

<sup>21)</sup> Viz *Ebertovo* svolání z 9. 11. 1918. Dok. č. 133.

<sup>22)</sup> Dok. č. 132. Další svolání a vyhlášky Eberta jsou otištěny u *R. Müllera*, o. c., str. 226 a násl.

<sup>23)</sup> *L. Waldecker*, *Zur augenblicklichen staatsrechtlichen Lage*, *Juristische Wochenschrift*, 1918, str. 746.

<sup>24)</sup> *Geschichtskalender*, o. c., str. 471.

<sup>25)</sup> Dok. č. 131 a 141.

<sup>21)</sup> *RGBL.*, 1919, str. 145.

<sup>27)</sup> *R. Luxemburgová*, o. c., str. 631.

<sup>28)</sup> Německá buržoazní věda státního práva označila později tento akt jako vyvrcholení revoluce, viz např. *Jellinek*, o. c., str. 5.

<sup>29)</sup> *F. Stier-Somlo*, *Reichs- und Landesstaatsrecht*, Berlin 1924, str. 189.

<sup>30)</sup> Dok. č. 143.

<sup>31)</sup> V svolání se pravilo: „Wie auch der Frieden aussehen wird, er ist besser als die Fortsetzung des ungeheueren Massenschlachten“.

<sup>32)</sup> Názory marxistických historiků jsou uvedeny zejména v článku *R. Bauera*, *Zum Charakter der Novemberrevolution*, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 1/1958, str. 134. Z názorů buržoazních představitelů vědy státního práva uvádím např. *Stier-Somlo*, na jm. str. 188. „An Stelle der kaiserlichen Regierung trat die Diktatur der revolutionären Masse. Ihre Organe



waren die Arbeiter u. Soldatenräte.“ *Anschütz*, Juristische Wochenschrift 1918, str. 751: „Es war Ziel der Revolution, die bestehende Staatsgewalt als Ganzes für die Willensträger der Gesellschaftsklasse zu erobern, von der und in deren Interessen die Umwälzung bewirkt wurde. Dies Ziel wurde erreicht und zwar im Reich wie in den Einzelstaaten so vollständig erreicht, daß über den Besitzstand hinsichtlich der Innehabung der Staatsgewalt zur Zeit kein Streit erhoben werden kann.“

<sup>33)</sup> *K. Liebknecht*, o.c., str. 469.

<sup>34)</sup> *V. I. Lenin*, Spisy, sv. 9, str. 22.

<sup>35)</sup> K tomu viz např. *Peter Hintze*, Zur Frage des Charakters der Arbeiter und Soldatenräte in der Novemberrevolution 1918, dargestellt am Beispiel der Räte in Mecklenburg, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 2/57, str. 264.

<sup>36)</sup> *W. Ulbricht*, Über den Charakter der Novemberrevolution, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 4/1958, str. 724

<sup>37)</sup> Vyjádření Výkonné rady dělnických a vojenských rad v Berlíně ze dne 23. 11. o státoprávním postavení dělnických a vojenských rad a lidových zmocněnců. Dok. č. 199.

<sup>38)</sup> Dok. č. 173

<sup>39)</sup> Dok. č. 148.

<sup>40)</sup> Dok. č. 173.

<sup>41)</sup> Zákonodárná moc Rady lidových zmocněnců byla všeobecně uznávána. Tak např. *Anschütz*, Juristische Wochenschrift, str. 751: „Die Reichsregierung tritt als Gesetzgeber auf. Daß sie zur Ausübung der gesetzgebenden Gewalt des Reichs befugt, und zwar vorläufig allein, ohne Konkurrenz eines anderen Organs (Bundesrat, Reichstag) befugt ist, darüber kann kein Zweifel sein.“ *Baum*, Juristische Wochenschrift 1918, str. 752: „Nachdem sich überall im Reiche Gerichte und Verwaltungsbehörden der neuen Regierung zur Verfügung gestellt haben, kann kein Zweifel unterliegen, daß ihr tatsächlich die gesetzgebende Gewalt zusteht.“

<sup>42)</sup> K tomu viz z nejnovější literatury *Berthold-Neff*, Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution, Berlin 1958.

<sup>43)</sup> Vyhláška o upotřebení mobilizací uvolněného vojenského materiálu ze dne 29. 11. 1919, RGBl. str. 1343; vyhláška o mzdách při zkrácení pracovní doby v kovoprůmyslu Velkého Berlína ze dne 7. 12., RGBl. str. 1405.

<sup>44)</sup> *Waldecker*, na jm. „Eine Übereinstimmung mit dem Berliner Vollzugsausschuß ist jedenfalls in den verschiedenen sich als amtlich bezeichnenden Bekanntmachung nicht erwähnt worden, was darauf deutet, daß das Kabinet von sich aus gehandelt hat und nicht bloß als Exekutive den revolutionären Willen der Rätekonstituante oder ihres Vollzugsrates ausführen wollte. Tatsächlich scheint aus den späteren Ereignissen der Schluß gezogen werden zu können, als hätte das Kabinet solchergestalt aus eigener Machtvollkommenheit gehandelt.“

<sup>45)</sup> Separatistické tendence se projeví zejména v Porýní a v Badensku, Vírtembersku a Bavorsku.

<sup>46)</sup> Nařízení o zmocnění spolkové rady vykonávat správní funkce ze dne 14. 11., RGBl. str. 1311.

<sup>47)</sup> Viz např. prováděcí nařízení k zákonu o náhradě škod RGBl. 1919, str. 23.

<sup>48)</sup> Dok. č. 199.

<sup>49)</sup> Text u *Jellinka* na jm. str. 22.

<sup>50)</sup> K tomu viz úvodník v „Rote Fahne“ z 8. 12., O pozadí puče 6. prosince 1918 v Berlíně. Dok. č. 236.

<sup>51)</sup> Reichsanzeiger č. 278 z 25. 11. a č. 285 z 3. 12.

<sup>52)</sup> Tak např. došlo bez svolení Výkonné rady začátkem prosince k přemístění kontrarevolučních jednotek do Berlína. Gardové jednotky skládaly slib: „Přísaháme... že nasadíme veškeré naše síly za jednou Německou republiku a její provizorní vládu Radu lidových zmocněnců.“



- <sup>53)</sup> RGB1, str. 1303; z literatury viz zejména *G. Anschütz*, Das Programm der Reichsregierung, Juristische Wochenschrift, roč. 1918, str. 751; *G. Baum*, Die sozialrechtliche Bestimmung im Aufruf des Rates des Volksbeauftragten vom 12. November 1918, tamtéž, str. 752.
- <sup>54)</sup> Pro pracující v průmyslu, hornictví, komunální zaměstnance a pekařské dělníky byla zavedena osmihodinová pracovní doba nařízením ze dne 23. listopadu 1918, RGB1, str. 1329.
- <sup>55)</sup> RGB1, str. 1393; k tomu viz mj. *K. Klec*, Die Amnestieverordnung des Rates des Volksbeauftragten vom 3. 12. 1918, Juristische Wochenschrift, roč. 1918, str. 786.
- <sup>56)</sup> Provolání rady lidových zmocněnců 12. 11. o zakládání rolnických rad (Dok. č. 153).
- <sup>57)</sup> RGB1, str. 1345.
- <sup>58)</sup> Dok. č. 201.
- <sup>59)</sup> Dok. č. 265.
- <sup>60)</sup> Dok. č. 267.
- <sup>61)</sup> *O. Grotewohl*, Po třiceti letech, Svoboda 1950, str. 72.
- <sup>62)</sup> Reichsanzeiger 30. prosince 1918.
- <sup>63)</sup> Zákon ze dne 12. XII., RGB1, str. 1424.
- <sup>64)</sup> K událostem v Berlíně viz zejména práci „Die Novemberrevolution und die Weimarer Republik“, *Berlin* 1955 a tam uvedenou literaturu.
- <sup>65)</sup> *Marx-Engels*, Revoluce a kontrarevoluce v Německu, Svoboda 1951, str. 70.
- <sup>66)</sup> Viz *Stier-Somlo*, o. c., str. 236; *Jellinek*, o. c., str. 47.
- <sup>67)</sup> *G. Anschütz*, Die Verfassung des Deutschen Reiches, Berlín 1930, str. 16 a 17.
- <sup>68)</sup> Viz *H. Triepel*, Die Entwürfe zur neuen Reichsverfassung, Schmollers Jahrbücher, roč. 43, seš. 2, str. 555.
- <sup>69)</sup> Viz *Anschütz*, Verfassung, str. 25.
- <sup>70)</sup> Reichsanzeiger, č. 30 ze dne 5. 2. 1919.
- <sup>71)</sup> Viz Projev *Eberta a Scheidemanna* ve dnech 6. a 10. února 1919 v Ústavodárném národním shromáždění.
- <sup>72)</sup> RGB1, 1919, str. 169.
- <sup>73)</sup> Tak např. v Provolání plenárního zasedání dělnických a vojenských rad Velkého Berlína ze dne 10. 11. (dok. č. 143); ve vyjádření Výkonné rady o státoprávním postavení dělnických a vojenských rad a Rady lidových zmocněnců ze dne 23. 11. (dok. č. 199); v usnesení konference německých států ze dne 25. 11. atd.
- <sup>74)</sup> *W. Ulbricht*, Zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung (Berlin 1952, 2. vydání), díl I., str. 34.

## РЕЗЮМЕ

Разрешение некоторых вопросов возникновения и в особенности взаимных отношений высших органов Германской республики, т. е. Исполнительного совета Рабочих и солдатских советов Большого Берлина (до 19. 12), Центрального совета Германской республики и Совета народных уполномоченных, имеет значение не только с точки зрения истории германского рабочего движения, а становится вопросом весьма злободневным в рамках борьбы против оппортунизма и ревизионизма.

В течение революции возникли по советскому образцу во всей Германии рабочие и солдатские советы. Обеспечение успешной работы советов и их единого руководства в интересах революции необходимо потребовало ментального созыва центрального органа советов. Инициативу проявил совет рабочих и солдат Большого Берлина тем, что 10 ноября избрал из своей среды Исполнительный совет (Vollzugssausschuss), который впредь до созыва



Центрального совета рабочих и солдатских советов должен был быть высшим органом Германской империи, носителем суверенитета всего трудового народа. То же заседание утвердило также временное правительство, получившее название Совета народных уполномоченных. Этот совет представлял собой решающий правительственный кабинет и принял на себя все функции бывшего имперского канцлера.

Для общего понимания революции большое значение имеют взаимные отношения вновь возникших высших органов Германской республики. В одном из заявлений Исполнительного совета говорится, что „революция создала новое государственное право“. Согласно этому новому государственному праву Исполнительный совет и Совет народных уполномоченных были представителями и носителями государственного суверенитета. Для общего развития революции и в особенности для существования советов большое значение имеет то обстоятельство, что Исполнительный совет, несмотря на то, что он являлся высшим государственным органом и представлял Президиум Имерского совета рабочих и солдат, — не оказывал существенного влияния на развитие общего положения и, в частности, не осуществлял действенного надзора за исполнительной властью, т. е. за Советом народных уполномоченных. Главную причину проблематического положения Исполнительного совета необходимо усматривать в том, что на пленарном заседании рабочих и солдатских советов Большого Берлина компетенции обоих органов были определены условия, которые дали бы возможность должного осуществления его контрольной функции. Вместо того, чтобы передать исполнительную власть рабочим и солдатским советам, Исполнительный совет, в полном соответствии с политикой социал-демократической партии, продолжал укреплять буржуазный государственный аппарат тем, что, наоборот, подчеркивал: „что все коммунальные, земские, имперские и военные учреждения продолжают свою деятельность. Все распоряжения этих органов издаются по уполномочию Исполнительного совета рабочих и солдат“. Позиция Исполнительного совета ослаблялась, в частности, тем, что в действительности этот совет являлся только органом чисто местного института Берлинских рабочих и солдатских советов. Перевес Совета народных уполномоченных состоял прежде всего в том, что в своем распоряжении он имел сложный буржуазный аппарат, что он присваивал себе исключительное право издавать правовые акты, имеющие силу закона, что большинство пролетариата усматривало в нем социалистическое правительство и что после заключения союза с армией (11 ноября), эта последняя вполне поддерживала его деятельность. Это случилось, в частности, потому, что только этим способом могло быть: 1) оказано успешное сопротивление давлению слева (и здесь Совет народных уполномоченных был весьма надежным партнером буржуазии), 2) обеспечено единое представительство при переговорах о перемирии и при выполнении условий перемирия и 3), что имеет не меньшее значение, усиленная центральная власть могла лучше преодолевать затруднения, вытекавшие из прежней формы государственного строя Германии. Таким образом, совет народных уполномоченных стал диктатором Германии, причем необходимо отметить то обстоятельство, что эта диктатура осуществлялась только в интересах классового господства буржуазии. В половине декабря 1918 года, когда сошелся съезд советов, позиции буржуазии были настолько сильны, что социал-демократическая партия большинства в состоянии была без особых затруднений провести на



съезде требование о созыве Учредительного национального собрания. Этим постановлением и постановлением о передаче законодательной власти Совету народных уполномоченных власть рабочих и солдатских советов была совершенно ликвидирована.

Было бы явной ошибкой видеть в слабости Исполнительного совета и изменнической деятельности Совета народных уполномоченных единственную причину поражения революции. Главная причина поражения германского пролетариата заключалась в том, что здесь отсутствовал субъективный фактор, который в ходе революции является решающим. Слабость и нерешительность Исполнительного совета была именно результатом того, что в действительности в Германии не было никакой революционной партии, которая могла бы вести рабочий класс к победоносной социалистической революции.

### ZUSAMMENFASSUNG

Die Lösung der Frage der Entstehung und besonders des gegenseitigen Verhältnisses der höchsten Organe der Deutschen Republik, d. h. des Vollzugsrates der Arbeiter- und Soldaten-Räte von Groß-Berlin (nach dem 19. XII. des Zentralrates der Deutschen Republik) und des Rates der Volksbeauftragten ist nicht nur in Hinsicht auf die Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung von Bedeutung, sondern wird besonders im Kampf gegen den Revisionismus und Opportunismus zu einer hochaktuellen Frage.

Im Verlauf der Revolution entstanden nach sowjetischem Vorbild in ganz Deutschland A.-und-S.-Räte. Am 10. November wählte die Vollversammlung der A.-u.-S.-Räte von-Groß Berlin aus ihrer Mitte als Zentrales Räteorgan einen Vollzugsrat, der bis zur Einberufung eines Zentralrates der Arbeiter u. Soldaten-Räte der Träger der Suveränität und das oberste Organ der Macht sein sollte. Gleichzeitig wurde Eberts provisorische Regierung als Rat der Volksbeauftragten bestätigt. Dieser stellte das entscheidende Regierungskabinett dar und übernahm alle vormaligen Machtbefugnisse des Reichskanzlers und der Reichsregierung.

Das gegenseitige Verhältnis zwischen diesen Organen ist für die Einschätzung der Novemberrevolution von Bedeutung. Trotzdem der Vollzugsrat formell als höchstes Organ der Räte gewählt wurde, war er im Grundsatz ohne Einfluß auf die Entwicklung der Situation und führte kein besonders wirkungsvolle Kontrolle über die vollziehende Gewalt aus. Der Hauptgrund der problematischen Stellung des Vollzugsrates lag in seiner Klassenzusammensetzung, die von Anfang an sein schwankendes Auftreten mit sich brachte. Schon in der Vollversammlung der A.-u.-S.-Räte von Groß-Berlin wurden die Kompetenzen beider Organe nur allgemein festgesetzt und es wurden keine Bedingungen geschaffen, die eine Durchführung des Kontrollrechtes des Vollzugsrates über die Tätigkeit des Rates der Volksbeauftragten ermöglicht hätten. Der Vollzugsrat übergab die Exekutive nicht den A.-u.-S.-Räten, sondern festigte ganz im Rahmen der Politik der rechten SPD-Führer den bürgerlichen Staatsapparat. Schon in seiner Mitteilung v. 11. November 1918 bestimmte er: „Alle kommunalen, Landes-, Reichs- u. Militärbehörden setzen ihre Tätigkeit fort... Jedermann hat den Anordnungen dieser Behörden Folge zu lei-



sten!“ Daneben muß gesagt werden, daß die Position des Vollzugsrates besonders dadurch erschwert wurde, daß es sich um ein rein lokales Organ des Berliner A.-u.-S.-Rates handelte.

Die Überlegenheit des Rates der Volksbeauftragten über den Vollzugsrat bestand besonders darin, daß der erste den ganzen komplizierten bürgerlichen Staatsapparat zur Disposition hatte, sich unter Zustimmung der ganzen Bourgeoisie das Recht, Rechtsnormen mit Gesetzeskraft zu erlassen, aneignete, die Mehrheit des Proletariats in ihm eine sozialistische Regierung sah und er nach der Bündnisschließung mit der Armee diese voll hinter sich hatte. Der Rat der Volksbeauftragten wurde so zum Diktator Deutschlands, wobei besonders darauf hingewiesen werden muß, daß diese Diktatur ganz im Interesse der Klassenherrschaft der Bourgeoisie durchgeführt wurde. Nur so konnte die Bourgeoisie 1. erfolgreich dem Druck von links entgegenreten (und hier fand sie im R. d. Volksbeauftragten einen sehr verlässlichen Partner), 2. ein einheitliches Auftreten bei den Waffenstillstandsverhandlungen sichern und 3. nicht an letzter Stelle gewisse Schwierigkeiten, die aus der Staatsform Deutschlands als Bundesstaat hervorgingen, überwinden und den Weg zur Wahl der Verfassungsgebenden Nationalversammlung vorbereiten.

Der Reichskongreß des A.-u.-S.-Räte führte nur noch zu einer weiteren Festigung der Stellung des Rates der Volksbeauftragten und zur Liquidation des Räteresystems.

Es wäre selbstverständlich ein Fehler, wenn wir in der Schwäche des Vollzugsrates und der kontrerevolutionären Tätigkeit des Rates der Volksbeauftragten den Grund dafür suchen würden, daß die Novemberrevolution nur eine bürgerlich-demokratische Revolution blieb. Dieser lag selbstverständlich darin, daß im Jahre 1918 in Deutschland der für die sozialistische Revolution entscheidende subjektive Faktor fehlte. Es gab keine revolutionäre, proletarische Kampfpartei, die die Arbeiterklasse zu einer siegreichen, sozialistischen Revolution führen konnte, nur darum blieb die Novemberrevolution eine bürgerlich-demokratische.



## IURIDICA

- E. Kučera: *K některým otázkám autonomie a postavení Slovenska v rámci Československé republiky*. str. 39, Kčs 6,46.
- J. Boguszak: *Stát, právo a právní instituce v soustavě společenské nadstavby*. str. 72, Kčs 11,—
- R. Foustka: *Petra Chelčického názory na stát a právo*. str. 71, Kčs 8,90
- S. Zdobinský: *K některým otázkám osobního vlastnictví*. str. 47, Kčs 3,70
- 1955 IURIDICA I: J. Pokšteřil: *Problém definice agrese*. Z. Česka: *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí soudu své stolice vzhledem k vadám v občanském soudním řízení*. J. Kincl: *Sarmatae Limigantes*. IURIDICA II: Z. Jičínský: *Vznik československého lidové demokratického práva a buržoazní teorie „právní kontinuity“*. B. Vybíral: *K problému jednočinného souběhu trestných činů*. D. Fišer: *O vztahu mezi výrobou výrobních prostředků a spotřebních předmětů v souvislosti s požadavky základního ekonomického zákona socialismu*. M. Lakařos: *Zákon jako forma práva v lidové demokracii*.
- 1956 IURIDICA I: F. Boura: *Černyševského názory na stát a právo*. M. Doláková: *Přesumpce zavinení a rozsah náhrady škody podle občanského zákoníku, zejména se zřetelem k nesplnění hospodářských smluv*. E. Kučera: *O autonomii v socialistickém státě*. I. Tomeš: *Právní otázky učebního poměru*. IURIDICA II: P. Levit: *Administrativně právní postavení správy národního podniku průmyslového*. I. Tomšová: *Realisace administrativně právních norem*. Z. Česka: *Připojení se k návrhu na rozvod manželství*. K. Malý: *Vznik trestně právních ustanovení zemských zřízení o poddanských vzpourách*.
- 1957 IURIDICA I: K. Litsch: *Bismarckův zákon proti socialistům*. E. Kučera: *Socialistický typ státu*. J. Švestka: *Duševní porucha podle občanského zákoníku se zvláštním zřetelem k dědickému právu*. IURIDICA II: J. Boguszak: *K otázce druhé interpretace norem platného československého práva*. Z. Červený: *K některým otázkám správního donucování, zvláště správního trestání*. P. Levit: *K vývoji správního aktu*.
- 1958 IURIDICA I: *Shorník projevů přednesených dne 12. listopadu 1957 na slavnostním zasedání vědeckých rad Ústavu práva ČSAV a právnické fakulty University Karlovy k 40. výročí Velké říjnové socialistické revoluce*. Akademik V. Procházka: *Velká říjnová socialistická revoluce a její význam pro vznik a vývoj socialistického státu a práva*. Člen korespondent ČSAV V. Knapp: *Úloha socialistického práva při budování socialistické ekonomiky*. P. Levit: *Socialistický státní aparát*. P. Peška: *Základní občanská práva a povinnosti v socialistickém státě*. IURIDICA II: Z. Jičínský: *Pojetí práva v masarykismu a sociáldemokratismu*. M. Knappová: *Pojem právní subjektivity a způsobilosti k úkonům v československém občanském právu*. Z. Česka: *K některým otázkám arbitrážního řízení*. I. Tomeš: *K úpravě práce přes čas v československém pracovním právu*. IURIDICA III: P. Levit: *Správní řízení*. E. Kučera: *Formy socialistického státu*. S. Balík: *Některá významná ustanovení massachusettského „Zákoníku svobod“*.
- 1959 IURIDICA I: J. Nezkusil: *Studie o pokusu v československém trestním právu*. IURIDICA II: B. Spáčil: *Rozpočtový řád národních výborů*. J. Trubač: *Vývoj finančního hospodaření a využívání ekonomických podniků v ČSR po roce 1945*. I. Tomeš: *Pojem pracovní kázně a její právní úprava*. IURIDICA III: D. N. Pritt: *John Milton, Poet and Revolutionary*.

Publikace lze obdržet v prodejnách nakladatelství ČSAV, Čs. spisovatel, ROH—Práce, v prodejnách odb. literatury n. p. Kniha a na právnické fakultě University Karlovy, Praha I, Pařížská 27.



## Obsah

|                                                                                                                      |      |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|----|
| <i>B. Rattlinger</i> : O státně právním významu únorových událostí . . . . .                                         | str. | 1  |
| <i>J. Švestka</i> : Odpovědnost za škody způsobené dopravními prostředky<br>v československém právním řádu . . . . . | str. | 47 |
| <i>K. Litsch</i> : K postavení nejvyšších orgánů Německé republiky v listopadové<br>revoluci 1918 . . . . .          | str. | 75 |

## Содержание

|                                                                                                                                 |      |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|----|
| <i>Б. Раттингер</i> : О государственно-правовом значении февральских событий . . . . .                                          | стр. | 1  |
| <i>И. Швестка</i> : Ответственность за вред, причиненный транспортными средствами<br>в чехословацком законодательстве . . . . . | стр. | 47 |
| <i>К. Литш</i> : К вопросу о положении высших органов Германской республики в ноябрь-<br>ской революции 1918 г. . . . .         | стр. | 75 |

## Inhalt

|                                                                                                                                           |    |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|----|
| <i>B. Rattlinger</i> : Zur staatsrechtlichen Bedeutung der Februarereignisse . . . . .                                                    | S. | 1  |
| <i>J. Švestka</i> : Die Verantwortung für durch Verkehrsmittel verursachte Schäden in<br>der tschechoslowakischen Rechtsordnung . . . . . | S. | 47 |
| <i>K. Litsch</i> : Zur Stellung der höchsten Staatsorgane in der Novemberrevolution 1918 . . . . .                                        | S. | 75 |

*Acta Universitatis Carolinae 1960*

## IURIDICA I

© Vydala Universita Karlova v Praze 1960

Vědecký redaktor: prof. dr. R. Foustka

Redakční rada: prof. dr. B. Fott, prof. dr. V. Jedlička, doc. dr. J. Konta, prof. dr. J. Mohr,  
prof. dr. V. Outrata, prof. dr. J. Polišenský, prof. dr. B. Trnka

Série Iuridica: prof. dr. V. Outrata, dr. Z. Češka (tajemník), doc. dr. J. Boguszak, dr. O. Novotný  
Z nové sazby písmem Baskerville vytiskla tiskárna Mír 1, Praha 3, Václavské nám 15.

Náklad 700 výtisků

Vydání 1.

Cena brožovaného výtisku Kčs 8,90

D-600053